

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἔτος 64 – Τεύχος 4

«Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου εἰς σέ ἀνατίθῃμι...»

Ἰούλιος - Αὐγούστος 2015

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ
ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδου Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς
Ἰγηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
ΕΚΔΟΤΗΣ: Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κηφισίας κ. Κύριλλος
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Ἀλέξανδρος Ἰ. Κατσιάρας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2014-2015 ΜΕ ΔΙΕΘΝ ΘΗΤΕΙΑ: πρωτοπρ. Κωνσταντῖνος Καράϊσαρίδης, καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ., ἀρχιμ. Δαμασκηνός Πετράκος, πρωτοπρ. Ἀντώνιος Καλλιγέρης, πρωτοπρ. Χριστόδουλος Μπίθας, πρωτοπρ. Δημήτριος Θεοφίλου, καθηγ. Γεώργιος Φίλιππος. – ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΥΛΗΣ: Λίτσα Ἰ. Χατζηφώτη. – ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ἀλέξανδρος Κατσιάρας. – ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Λίτσα Ἰ. Χατζηφώτη, Κων. Χολέβας καί Βασίλειος Τζέρπος. – ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἰπεύθυνος Τυπογραφείου: Χ. Κωβαῖος, Ἰασίου 1 – 115 21 Ἀθήνα, Τηλ.: 210-7272.356 – Fax 210-7272.380. Τιμὴ τεύχους 1 € (γιά ὅσους δέν τό δικαιούνται δωρεάν).

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Ἰωάννου Γενναδίου 14, 115 21, ΑΘΗΝΑ Τηλ: 210 72.72.253, Fax: 210 72.72.251
e-mail: efimerios@ecclesia.gr

Φωτογραφία ἐξωφύλλου καί ἐσωτερική διακόσμηση: Tim Vyner, Ἡ θαυματουργή εἰκόνα τῆς Παναγίας Πορταΐτισσας (Ἀπό τήν ἔκδοση: Tim Vyner: *Μιά ἐμπειρία ζωῆς στό Ἅγιον Ὅρος*, Ἀγιορειτικὴ Ἔστια, Θεσσαλονίκη 2014, σελ. 109)

Προμετωπίδα ἐξωφύλλου: Ἀπό τήν εὐχή τοῦ ἁγίου Ἰωαννικίου.

Τό Περιοδικό «Ἐφημέριος» δέν εὐθύνεται γιά τό γλωσσικό ἴδιωμα τῶν ἀρθρογράφων του.

ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ: Τά κείμενα τῶν συνεργατῶν νά μὴν ὑπερβαίνουν τίς 350 λέξεις ὅσον ἀφορᾷ στήν πρώτη σελίδα καί τίς 450 λέξεις γιά κάθε μία ἀπό τίς σελίδες πού ἔπονται.

Δέν γίνονται δεκτά δημοσιευμένα κείμενα.

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Έτος 64

Ιούλιος - Αύγουστος 2015

Τεύχος 4

Περιεχόμενα

ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ	
Έγκώμιον Τρίτον εις τήν Κοίμησιν	2
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ	
Εισοδικόν	3
ΠΡΩΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ	
Ψυχογράφημα τοῦ ἐξομολόγου καί τοῦ ἐξομολογουμένου μέ βάση τό διήγημα τοῦ Κωνσταντίνου Θεοτόκη «Ἀμάρτησε» (β')	4
ΜΙΑΤΙΑΔΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	
Ἡ παγκοσμιότητα τοῦ Θεοῦ. Ἐσπερινός τῆς γιορτῆς τοῦ Προφήτη Ἡλία	
Α' Ἀνάγνωσμα: 3Βα 17:1-24	7
ΠΡΩΤ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ	
Γιατί νά πιστεύω ἀκόμη στήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ (β')	10
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΣΚΑΛΤΣΗ	
Ἡ βαπτισματική ἀγωγή ὡς διαχρονικό αἶτημα. Προβληματισμοί καί δυνατότητες (β')	12
π. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΡΙΩΤΟΓΛΟΥ	
Βασικά θέματα τῆς κατήχησης. Ἐγώ καί ἡ Ἐκκλησία	15
ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ	
Ἡ Ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας Δ'	17
ΑΡΧΙΜ. ΧΕΡΟΥΒΕΙΜ ΒΕΛΕΤΖΑ	
Ὅρωμεν τόν Κύριον καθῶς χωροῦμεν	20
ΠΡΩΤ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗ	
Κυριακή Θ' Ματθαίου	22
ΑΡΧΙΜ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ	
Θεολογική ἐρμηνεία τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ἐκ τῆς ὑμνογραφίας τῆς ἑορτῆς	24
Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗ	
Καλοκαιρινά ἀγροτικά ἔθιμα λαϊκῆς θρησκευτικότητας	27
ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ	
Προεικονίσεις καί βυζαντινή λατρεία: Ἅγιοι Ἀπόστολοι Θεσσαλονίκης	30
ΠΡΩΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ	
Οἱ αἰρετικοί καί ἡ Ἅγια Γραφή. Ἐπισημάνσεις ἀπό τόν ἅγιο Εἰρηναῖο Λυῶνος	33
ΠΡΩΤ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΛΟΝΤΟΥ	
Καπερναούμ	35
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΙΩΤΟΥ	
Τό μικρό ἀπόδειπνο	37
ΠΡΩΤ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΛΛΙΑΝΟΥ	
Τό ἄλλο τοῦ θέρου μαθήμα	39
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΜΠΟΥΜΗ	
Ἀποστολικοί Κανόνες (δ')	41
Ἐπικοινωνία	43
Βιβλιοπαρουσίαση	45
Ἐφημεριακά	47

ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΙΜΗΣΙΝ

Ἐλᾶτε νά περιτριγυρίσουμε τόν ἀμόλευτο τάφο καί ν' ἀντλήσουμε θεία χάρη. Ἐλᾶτε μέ τίς ἀγκαλιές τῆς ψυχῆς νά κρατήσουμε τό ἀειπάρθενο σῶμα κι ἔτσι βαστώντας το νά μποῦμε μαζί του μέσα στό μνήμα καί νά νεκρωθοῦμε μαζί του, βγάζοντας πάνωθῆ μας τά πάθη καί ζώντας μαζί μέ τήν Παναγιά, ζωή εἰρηνική κι ὀλοκάθαρη. Ἔσ ἀκούσουμε, λοιπόν, τούς θεῖους ὕμνους, πού ἔρχονται ἀπό τ' ἀγγελικά χεῖλη. Ἔσ μποῦμε νά προσκυνήσουμε καί ἄς μάθουμε τά παράξενα μυστήρια: πῶς, δηλαδή, τό σῶμα της σηκώθηκε, πῶς ὑψώθηκε, πῶς ἀναλήφτηκε στους οὐρανοῦς καί παρευρίσκειται κοντά στό Γιό της πάνω ἀπ' τ' ἀγγελικά χεῖλη. Ἔσ μποῦμε νά προσκυνήσουμε καί ἄς μάθουμε τά παράξενα μυστήρια: πῶς, δηλαδή, τό σῶμα της σηκώθηκε, πῶς ὑψώθηκε, πῶς ἀναλήφτηκε στους οὐρανοῦς καί παρευρίσκειται κοντά στό Γιό της πάνω ἀπ' ὄλες τίς ἀγγελικές τάξεις. Γιατί, στ' ἀλήθεια, τίποτα δέν χωρίζει τή Μάνα ἀπό τό Γιό».

Ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ
Ἐγκώμιον Τρίτον εἰς τήν Κοίμησιν,
στήν ἔκδοση «Ἡ Θεοτόκος».
Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος,
ἀνατύπωσις 2010, σ. 219
X.B.

Σεβαστοί πατέρες,

στὶς 6 Αὐγούστου ἡ Ἐκκλησία θυμᾶται τὴν Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου. Γιά νά τὴν κατανοήσουμε πρέπει νά θυμηθοῦμε ὅτι ἡ κτίση, ὁ ἄνθρωπος, ὅλα βρίσκονται ὑπὸ τὴν ἡγεμονία τοῦ θανάτου καὶ γιὰ αὐτό τὸν λόγο χρειάζονται τὴ μεταμόρφωση. Τό πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται στό γεγονός ὅτι τό κτιστό εἶναι θνητό. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε «λίαν καλῶς», δηλαδή ἔφερε μιὰ ἀτέλεια. Εἶχε τό «κατ' εἰκόνα» ἀλλά κλήθηκε νά φθάσει στό «καθ' ὁμοίωση». Ἀπό θνητός κλήθηκε νά μεταμορφωθεῖ, κατὰ μετοχή, σέ ἀθάνατο. Τὴν κλήση τοῦ Θεοῦ πρὸς τό «καθ' ὁμοίωση» δέν τὴν ἀμφισβήτησε, ἀλλά ἀρνήθηκε τὸν τρόπο ὑπέρβασής της. Ἐπέλεξε τὴν ὑπέρβαση τῆς θνητότητάς του, ὄχι διὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων, πλήν κτιστῶν. Ὅποτε τό κτιστό ἐπισώρευσε θάνατο στόν θάνατο. Ἡ στροφή πρὸς τὸν ἑαυτό μας ταυτίσθηκε μέ τὴν φιλαυτία, τὴν πτώση. Μέ τὴν πτώση ὁ ἄνθρωπος δέν ἔχασε κάτι τό ὁποῖο εἶχε, ἀλλὰ δέν ὀλοκλήρωσε μιὰ πορεία πρὸς τὴν ἀθανασία. Δέν ἔχασε κάποιον παράδεισο, τὴν θέωση, διότι ποτέ δέν ἔφθασε.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνθρώπου, τό παρελθόν, ἔχει ἀτέλεια, πού θά ἀντιμετωπίζονταν διὰ ἑνός μελλοντικοῦ γεγονότος. Στὴν Ἐκκλησία τό παρελθόν δέν προσδιορίζει τό μέλλον, ἀλλὰ τό ἀντίθετο. Τό μελλοντικό σχέδιο τοῦ Θεοῦ θά ἀναιροῦσε τὴν ἀρχικὴ ἀτέλεια. Ἡ μέλλουσα ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ, ἦταν ἡ αἰτία τῆς δημιουργίας. Σέ ἀντίθεση μέ ὅλες τὶς θρησκείες, φιλοσοφίες, πού πιστεύουν ὅτι τό μέλλον εἶναι αἰτιατό τοῦ παρελθόντος.

Ἡ Μεταμόρφωση μᾶς ὑπενθυμίζει ὅτι τό μέλλον εἶναι ἡ βάση μας καὶ μᾶς ἀποκαλύπτει, ἐν ἐσόπτρῳ, τὴν μελλοντικὴ μας δόξα. Ἡ πραγματικότητα εἶναι αὐτό πού θά γίνε, στά ἔσχατα. Ἡ Ἐκκλησία πού φανερώνεται στὴν Εὐχαριστία δέν εἶναι ἐπανάληψη τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ εἰσαγωγή στά ἔσχατα πού φανερώνει πῶς θά εἶναι ὁ κόσμος καὶ ἡ ἱστορία πέρα ἀπὸ τὶς ἀντινομίες της καὶ τὴν ἡγεμονία τοῦ θανάτου.

*Μέ ἰδιαιτέρο σεβασμό
Ἀλέξανδρος Κατσιάρας
Διευθυντῆς Σύνταξης*

Ψυχογράφημα τοῦ ἔξομολόγου καί τοῦ ἐξομολογουμένου μέ βάση τό διήγημα τοῦ Κωνσταντίνου Θεοτόκη “Ἀμάρτησε;” (β’)

Πρωτοπρ. Βασιλείου Γ. Γιαννακοπούλου
Ἐφημερίου Ἱ. Ν. Ἁγίου Ἀλεξίου

Ὁ πατέρας ἔχει καί αὐτός πρωταγωνιστικό ρόλο μέσα στό διήγημα. Εἶναι αὐτός πού παρεμβαίνει ανάμεσα στόν ἐξομολόγο καί στόν ἐξομολογούμενο, ανάμεσα στόν Ἱερέα καί στήν κόρη του. Ὁ πατέρας δέν διακρίνεται γιά τό ὀρθόδοξο ἦθος του. Διακατέχεται ἀπό ἕναν ἠθικισμό καί ἀδυνατεῖ νά κατανοήσει τήν πτώση τῆς κόρης του. Εἶναι ὑπερήφανος καί δέν μπορεῖ νά ταπεινωθεῖ μπροστά σέ αὐτό τό γεγονός. Δέν εἶναι σέ θέση νά κατανοήσει ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά ἀμαρτήσῃ (γιατί εἶναι στή φύση του), ἀλλά ἔχει καί τή μεγάλη δυνατότητα ἀπό τόν Θεό νά μετανοήσει γιά τήν πτώση του. Αὐτή ἡ δυνατότητα εἶναι πού δίνει στόν ἄνθρωπο τήν ἐλπίδα μετά ἀπό τή διάπραξη τῆς ἀμαρτίας. Ἐάν αὐτή ἡ δυνατότητα ἐκλείψει, τότε παύει ὁ ἄνθρωπος νά ἐλπίζει καί ὀδηγεῖται μέ μαθηματική ἀκρίβεια στήν ἀπελπισία καί στό πνευματικό χάος.

Ὁ πατέρας τοῦ διηγήματος μοιάζει μέ τόν Φαρισαῖο τῆς γνωστῆς Εὐαγγελικῆς περικοπῆς. Πηγαίνει στήν Ἐκκλησία γιά νά αὐτοδικαιωθεῖ. Δέν κατανοεῖ τίποτα ἀπό ὅ,τι τελεῖται μέσα σέ αὐτήν. Στρέφεται πρός τόν ἑαυτό του. Αὐτός νά μήν πληρωθεῖ ἀπό τήν πτώση τῆς κόρης του. Ὅπως πολύ εὐστοχα παρατηρεῖ ὁ Ἀρχιμανδρίτης Φιλόθεος Φάρος: «Ὁ Φαρισαῖος δέν μποροῦσε νά συναντήσῃ τό Θεό καί νά νιώσει τήν παρουσία Του, γιατί δέν στρεφόταν πρός τό Θεό ἀλλά πρός τόν ἑαυτό του»¹. Ὁ πατέρας δέν πάει στόν Ναό γιά νά προσευχηθεῖ καί νά συναντήσῃ τόν Θεό. Πηγαίνει στόν Ναό γιά νά αισθανθεῖ ὑπερήφανος γιά τήν «ἠθική» κόρη του ἢ ἄν ἔχει διαπραχθεῖ ἡ ἀμαρτία ἀπό τήν κόρη του, νά ξεπλύνει τήν ντροπή του στό αἶμα. Τονίζει πάλι ὁ Ἀρχιμανδρίτης Φιλόθεος Φάρος: «Ὁ Φαρισαῖος δέν πάει στό Ναό γιά νά συναντήσῃ τό Θεό, ἀλλά γιατί χρειάζεται ἕναν ἐπίσημο χῶρο γιά νά αὐτοαποθεωθεῖ»².

Δέν μπορεῖ ὁ πατέρας τοῦ διηγήματος νά συναντήσῃ τόν πραγματικό Θεό, ὅσο συνεχίζει νά λατρεύει ὡς Θεό τόν ἑαυτό του. Γιατί στήν πραγματικότητα αὐτό κάνει, ὅταν θέλει νά εἶναι ὑπερήφανος γιά τήν κόρη του ἢ νά ξεπλύνει τήν ντροπή του στό αἶμα. Ἡ προσπάθεια τοῦ πατέρα νά αὐτοαποθεωθεῖ εἶναι ἔνδειξη μιᾶς βαθιᾶς ἐσωτερικῆς ἀπελπισίας, πού προέρχεται ἀπό τήν ἀδυναμία του νά βρεῖ τόν πραγματικό Θεό καί τελικά δημιουργεῖ ἕνα φαῦλο κύκλο, διότι τόν ἀπομακρύνει ὅλο καί περισσότερο ἀπό τόν Θεό. Ἐάν καί εἶναι κοντά στόν Θεό, ἀφοῦ βρῖσκεται μέσα στόν

Ναό, ἐν τούτοις εἶναι πολύ μακριά ἀπό τόν Θεό. Ἡ προσέγγιση τοῦ Θεοῦ ἀπό μέρους του εἶναι ἐσφαλμένη, ἴσως καί ἀνύπαρκτη. Ὁ πατέρας δέν ἐνδιαφέρεται γιά τή σχέση του μέ τόν Θεό. Τόν ἐνδιαφέρει ἡ σχέση του μέ τόν ἴδιο του τόν ἑαυτό καί μέ τόν κόσμο. Εἶναι ἀποξενωμένος ἀπό τό ὀρθόδοξο ἦθος.

Ὁ Κωνσταντῖνος Θεοτόκης ἀσχολεῖται στά διηγήματά του μέ τή θέση τῆς γυναίκας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ κοινωνικό πρόβλημα γιά τόν ἴδιο. Στό διήγημα «Ἀμαρτήσε ;» παρουσιάζει τά δεσμά πού ἐπιβάλλουν οἱ κοινωνικοί θεσμοί καί οἱ ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων. Στό κείμενο ἡ θέση τῆς γυναίκας παρουσιάζεται πολύ ὑποβαθμισμένη. Ἡ γυναίκα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πρέπει νά ὑπακούει σέ ἕναν κώδικα συμπεριφορᾶς καί νά ἀκολουθεῖ ἕνα συγκεκριμένο πρότυπο ἀρετῶν, δηλαδή νά εἶναι ἠθική καί τίμια. Εἶναι πολύ σημαντικό νά διατηρήσει τήν τιμή της χωρίς νά σχολιασθεῖ ποτέ ἀρνητικά. Ἡ ἐποχή ἔδινε ἔμφαση στήν ἠθική καί ὄχι στό ὀρθόδοξο ἦθος. Μέσα στό ὀρθόδοξο ἦθος περικλείονται καί ἡ ἠθική καί ἡ τιμιότητα. Ἡ ἀρετή ἦταν θέμα κοινωνικῆς καταξίωσης καί ὄχι ἀποτέλεσμα τῆς προσωπικῆς σχέσης μέ τόν Θεό. Κυριαρχοῦσε τό προτεσταντικό ἦθος καί παραμεριζόταν ὁ παράγοντας ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος κινεῖται μεταξύ καλοῦ καί κακοῦ.

Ἡ κοπέλα βρισκόταν καί αὐτή στήν Ἐκκλησία. Ἡ ταραχή, ὁ φόβος, ἡ συγκίνηση ἦταν ζωγραφισμένη στό ὄμορφο πρόσωπο τῆς νέας. Ἦταν πραγματικά δυστυχισμένη. Ἡ κοπέλα εἶχε ἐξομολογηθεῖ, εἶχε παραδεχθεῖ τήν πτώση της στόν Πνευματικό, «τοῦ ἔχε μαρτυρήσει τήν ἄτυχη καί ἀπελπισμένη ἀγάπη της, τό μεγάλο της τό φταῖσμα, μ' ἕναν ἄντρα παντρεμένον»³. Τά πολλά ἐξωτερικά στοιχεῖα τῆς νέας, τά δάκρυα, τό ἀνάλογο ὕφος τοῦ προσώπου της, ἡ αὐθόρμητη ὁμολογία τῆς ἀμαρτωλῆς πράξης της καί ἡ ἔντονη συγκινησιακή ἀντίδραση, εἶχαν βεβαιώσει τόν Πνευματικό, ὅτι ἡ νέα κυριαρχεῖται ἀπό πνεῦμα «συντετριμμένον καί τεταπεινωμένον»⁴. Δέν δικαιολόγησε τήν ἀμαρτία της στόν σεβάσμιο γέροντα. Ἀνέλαβε τήν εὐθύνη ὀλοκληρωτικά. Ἡ δικαιολόγηση, ὅταν γίνεται, συνιστᾷ εἶδος ἀπώθησης τῆς ἐνοχῆς. Αὐτή τή δικαιολόγηση δέν τήν εἶχε ἡ κοπέλα.

Ὁ Πνευματικός συνάντησε στήν ἐξομολόγηση τῆς νέας, τόν ὅλο ἄνθρωπο. Οἱ σκέψεις, τά συναισθήματα, οἱ διαθέσεις καί κάθε ἄλλη ψυχική κίνηση ἢ δράση ἢ ἀντίδραση τῆς προσωπικότητάς της κοπέλας σχετίζονται ἀμέσως μέ τή βίωση τῆς ἀμαρτίας. Ὁ πειρασμός ὀδήγησε τήν κοπέλα στή διάπραξη τῆς ἀμαρτίας. Ὁ πειρασμός εἴτε εἶναι ἐξωτερικός (προέρχεται ἀπό τό περιβάλλον), εἴτε εἶναι ἐσωτερικός (προέρχεται ἀπό τό βάθος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου) προκαλεῖ καί διεγείρει. Ὅταν ἀποφάσισε ἡ κοπέλα νά ἀνοίξει διάλογο μέ τόν πειρασμό, ἔπασσε στήν ἀμαρτία καί ὑπέκυψε στόν πειρασμό. Ἡ πράξη αὐτή ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ὡς ἀμαρτωλή, ἀπό τήν κοπέλα, ἤδη στό Μυστήριο τῆς Ἐξομολόγησης. Δέν δικαιολογεῖ τόν ἑαυτό της. Τόν κατηγορεῖ καί ἀναλαμβάνει ὀλοκληρωτικά τήν εὐθύνη τῆς διάπραξης τῆς ἀμαρτίας.

Ἡ κοπέλα τοῦ διηγήματος σεβόταν πολύ τό Μυστήριο τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας καί δέν θά τολμοῦσε νά ζητήσῃ τά θεῖα δῶρα, ἂν δέν τήν ὑποχρέωνε ὁ πατέρας της. Κατανοοῦσε τήν ἀδυναμία της, νά προσέλθῃ στό Ποτήριο τῆς Ζωῆς καί μάλιστα μετά τή συμφωνία πού εἶχε κάνει μέ τόν Πνευματικό της. Ἡ ὑπερηφάνεια τοῦ πα-

τέρα είναι εκείνη που σπρώχνει την κοπέλα σέ αυτή την άνιερη πράξη. Ἡ κοπέλα είναι μετανιωμένη, ἔχει ἔξομολογηθεῖ τό ἀμάρτημά της, ἀλλά είναι ἀδύναμη στό νά πάρει πάνω της ὄλο τό βάρος τῆς πτώσης της. Ἄδυνατεῖ νά πάρει ὀλόκληρη τήν εὐθύνη πάνω της. Καί είναι φυσικό γιά τή γυναικεία φύση, πού είναι ἀδύναμη μπροστά σέ τέτοιες μεγάλες ἀποφάσεις. Ἔτσι θά ἀναγκασθεῖ νά παραβιάσει τή συμφωνία πού εἶχε κάνει μέ τόν Πνευματικό της καί νά προσέλθει στό Ποτήριο τῆς Ζωῆς. Κοινώνησε τό Σῶμα καί τό Αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Ἀκολούθησε τήν πορεία πού τῆς ὑπαγόρευε μέσα της ὁ φόβος ἀπέναντι στόν πατέρα της.

Ἄντί Ἐπιλόγου

ἌΟ Ἱερέας τοῦ διηγήματος «Ἀμάρτησε;» τοῦ Κωνσταντίνου Θεοτόκη εἶναι πραγματικά ἕνα φωτεινό παράδειγμα γιά τούς Πνευματικούς πατέρες ὄλων τῶν ἐποχῶν. ἌΟ Ἱερέας αὐτός δέν ἀντιλήφθηκε αὐτή τήν πνευματική διακονία κάτω ἀπό τό πρῖσμα τῆς ἐξουσίας καί μέ ἀλαζονική διάθεση. ἌΩς γνήσιος ποιμένας συμπάσχει μέ τήν μετανιωμένη κοπέλα καί τήν κατευθύνει στήν ὀρθή πορεία, ἡ ὀποία τήν ὀδηγεῖ στήν ἐν Χριστῷ ἐλευθερία. Δέν τήν περιορίζει, ὅπως ἔκανε τό οἰκογενειακό της περιβάλλον. Ἄντίθετα προσπαθεῖ νά τῆς μεταδώσει τήν Χάρη τοῦ Ἄγίου Πνεύματος πού προέρχεται ἀπό τό Μυστήριο τῆς Ἐξομολόγησης. ἌΟπως διδάσκει ὁ Γέροντας Παῖσιος ὁ Ἄγιορείτης: «ἌΟ κόσμος χρειάζεται σήμερα περισσότερο ἀπό κάθε τί ἄλλο καλούς ἱερεῖς καί πνευματικούς, γιαντί ἔλλείπει αὐτῶν ἀδειάζουν οἱ Ἐκκλησίες καί γεμίζουν τά ψυχιατρεῖα, οἱ φυλακές καί τά νοσοκομεῖα»⁵.

ἌΗ ψυχογραφική ἀξία αὐτοῦ τοῦ διηγήματος εἶναι ἀνεκτίμητη, γιαντί παρουσιάζει μέ μοναδική γλαφυρότητα καί ἐμβρίθεια τήν ἔκταση καί τή δύναμη τῆς πίεσης πού ἀσκει τό οἰκογενειακό περιβάλλον, καί στή συγκεκριμένη περίπτωση ὁ πατέρας πρὸς τήν κοπέλα, νά ἐγκαταλείψει κάθε προσπάθεια ἀναζήτησης καί ἐπιδίωξης τοῦ πραγματικοῦ προορισμοῦ της, πού εἶναι ἡ θέωση καί νά περιοριθεῖ σέ μία βολική καί συμβατική ζωή. ἌΗ πίεση αὐτή, καμουφλαρισμένη ἔτσι πού νά μήν μπορεῖ καθόλου νά ἀναγνωρισθεῖ, ἀσκεῖται καί ἀπό τούς πιό ὀριμους γονεῖς. Πραγματικά τό διήγημα αὐτό μᾶς διδάσκει τί μπορεῖ νά προκαλέσει ὀποιαδήποτε πιεστική κατάσταση καί στήν προκειμένη περίπτωση ἡ πίεση τοῦ πατέρα πρὸς τήν κόρη. ἌΟ Κωνσταντῖνος Θεοτόκης, ὡς ἔμπειρος συγγραφεύς, μᾶς μεταφέρει στήν Ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ καί μᾶς εἰσάγει στήν προβληματική κατάσταση πού ἔχει διαμορφωθεῖ ἀπό τήν ἐπιμονή τοῦ πατέρα.

ἸΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΦΑΡΟΥ, Πρῖν καί μετᾶ τό Πάσχα, ἐκδ. ἌΑκρίτας, ἌΑθήνα 1992, σελίδα 18.
2. ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΦΑΡΟΥ, Πρῖν καί μετᾶ τό Πάσχα, ἐκδ. ἌΑκρίτας, ἌΑθήνα 1992, σελίδα 18.
3. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΘΕΟΤΟΚΗ, Κορφιάτικες ἌΙστορίες, «ἌΑμάρτησε;», ἐκδ. Γαβριηλῖδη, ἌΑθήνα 2005, σελίδα 212.
4. Ψαλμ. 50, 19.
5. ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, Σκεῦος ἐκλογῆς, ἌἌγιον ἌΌρος 1996, σελίδες 164-165.

Ἡ παγκοσμιότητα τοῦ Θεοῦ Ἐσπερινός τῆς γιορτῆς τοῦ Προφήτη Ἡλία Α' Ἀνάγνωσμα: 3Βα 17:1-24

Μιλτιάδη Κωνσταντίνου

Κοσμήτορας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Η ΔΡΑΣΗ τοῦ προφήτη Ἡλία στό Βασιλείο τοῦ Ἰσραήλ κατά τόν 9 π.Χ. αἰώνα σηματοδοτεῖ σημαντική καμπή στήν ἱστορία τῆς βιβλικῆς προφητείας. Οἱ προφῆτες πού ἔδρασαν πρῖν ἀπό αὐτόν συνεργάζονταν στενά μέ τή βασιλική ἐξουσία ὡς σύμβουλοι τοῦ ἐκάστοτε ἡγεμόνα, καί ἡ ὅποια κριτική ἀσκοῦσαν σ' αὐτόν περιοριζόταν στό πλαίσιο τῆς αὐλῆς. Ἡ κριτική ὅμως πού ἀσκεῖ ὁ προφήτης Ἡλίας πρὸς τή βασιλική ἐξουσία τῆς ἐποχῆς του προκαλεῖ τέτοιες ἀντιδράσεις ἀπό τήν πλευρά της πού ὑπερβαίνουν τούς τοίχους τοῦ ἀνακτόρου, ἀνοίγοντας ἔτσι τόν δρόμο γιά μετεξέλιξη τοῦ ρόλου τοῦ προφήτη ἀπό συμβούλου τοῦ βασιλιᾶ σέ ἐκφραστῆ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Θεοῦ ἀπό τόν λαό του. Μαζί μέ τήν ἀλλαγὴ αὐτή γιά τόν ρόλο τοῦ προφήτη πού προοιωνίζεται ἡ δράση τοῦ Ἡλία, στίς σχετικές μέ αὐτόν ἀφηγήσεις ἀνιχνεύονται καί τὰ πρῶτα σπέρματα τῶν βασικῶν θεολογικῶν ἰδεῶν πού ἕναν αἰώνα ἀργότερα θά ἀποτελέσουν οὐσιαστικό στοιχεῖο τοῦ κηρύγματος τῶν μεγάλων προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπως π.χ. ἡ ἰδέα τῆς παγκοσμιότητας τοῦ Θεοῦ.

Οἱ σχετικές μέ τόν προφήτη Ἡλία παραδόσεις βρίσκονται συγκεντρωμένες στήν ἐνότητα 3Βα 17:1 – 4Βα 2:12. Οἱ

παραδόσεις αὐτές προέρχονται ἀπό προφανῶς εὐρύτερο κύκλο ἀφηγήσεων, πού ὁ συντάκτης τῶν βιβλίων τῶν Βασιλειῶν χρησιμοποίησε ὡς πηγὴ καί τίς ἐνέταξε στό ἔργο του στήν, κατά τή γνώμη του, κατάλληλη θέση.

Ἡ ἐνότητα ἀρχίζει μέ σειρά ἀφηγήσεων πού καλύπτουν τὰ κεφάλαια 3Βα 17 – 18 καί ἔχουν ὡς κοινό θέμα τους μία μεγάλη ξηρασία πού ἐπικράτησε στόν Ἰσραήλ κατά τήν ἐποχὴ τοῦ βασιλιᾶ Ἀχαάβ (17:1,7,14· 18:1,5, 41, 44-45). Ὁ προφήτης Ἡλίας κάνει τήν πρώτη του δημόσια ἐμφάνιση μέ τήν ἐξαγγελία πρὸς τόν Ἀχαάβ τῆς ἐπερχόμενης ξηρασίας: «Ὁρκίζομαι στόν Κύριο, στόν Θεό τοῦ σύμπαντος, στόν Θεό τοῦ Ἰσραήλ πού ὑπηρετῶ, ὅτι στά ἐπόμενα χρόνια δέν θά πέσει στή γῆ δροσιά ἢ βροχή, παρά μόνο μέ προσταγὴ δική μου»¹. Στή συνέχεια καταφεύγει στόν χείμαρρο Χορράθ πού ἐκβάλλει στόν ποταμό Ἰορδάνη, ὅπου κατ' ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ οἱ κόρακες ἔφεραν σ' αὐτόν ψωμί τό πρωί καί κρέας τό δειλινό, ἐνῶ ἔπινε νερό ἀπό τόν χείμαρρο². Ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφὴ δύο θαυμάτων τοῦ προφήτη στά Σαρεπτά τῆς Φοινίκης καί ἡ ἐνότητα ὁλοκληρώνεται μέ τή συνάντηση Ἡλία καί Ἀχαάβ, τῆ δοκιμασία στό ὄρος Κάρμηλος καί τό τέλος τῆς ξηρασίας.

Ὁ προφήτης Ἡλίας ἔζησε τὴν ἐποχὴ πού στόν Ἰσραήλ βασίλευε ὁ πανίσχυρος ἀλλά ἀσεβής ἡγεμόνας Ἀχαάβ (871-852 π.Χ.). Ὁ Ἀχαάβ ὄφειλε σέ μεγάλο βαθμό τὴ δύναμή του στίς συμμαχίες του μέ τούς ἡγεμόνες τῶν γειτονικῶν λαῶν. Δέν εἶναι τυχαῖο τό ὅτι στά χρονικά τῶν ἀσσύριων ἡγεμόνων, οἱ ὁποῖοι κατά τὴ συγκεκριμένη περίοδο ἐξεστράτευαν συχνά κατά τῶν χωρῶν δυτικά τῆς Μεσοποταμίας προκειμένου νά ἀποκτήσουν ἔξοδο στή Μεσόγειο Θάλασσα, ὁ Ἀχαάβ μνημονεύεται πάντοτε ὡς ἐπικεφαλῆς κάποιας εὐρύτερης συμμαχίας πού ἀποσκοποῦσε στήν ἀντιμετώπιση τῆς ἀσσυριακῆς ἀπειλῆς. Στό πλαίσιο αὐτῆς τῆς πολιτικῆς πῆρε ὡς σύζυγό του τὴν κόρη τοῦ βασιλιᾶ τῶν Σιδωνίων, τὴν Ἰεζάβελ, ἡ ὁποία ἔθεσε ὡς σκοπό τῆς ζωῆς της νά ἐπιβάλλει στόν Ἰσραήλ τὴ λατρεία τοῦ Βάαλ. Σύμφωνα μέ τούς χαναανιτικούς μύθους, ὅπως αὐτοὶ διασώθηκαν στά κείμενα τῆς Οὐγαρίτ (παραλιακὴ χαναανίτικη πόλη, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κύπρο, πού καταστράφηκε τό 1200 π.Χ. περίπου, καί στά ἐρείπια τῆς ὁποίας οἱ ἀρχαιολόγοι ἀνακάλυψαν μεγάλο ἀριθμὸ κειμένων, πού ἀναφέρονται κυρίως στή θρησκεία τῆς Χαναάν πρὶν ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκεῖ) ὁ Βάαλ, ὁ θεὸς τῆς εὐφορίας καί τῆς βροχῆς, θεωρεῖτο βασιλεὺς τῶν θεῶν. Ἡ ἐξουσία του ὅμως δέν ἦταν ἀπεριόριστη, γιατί τὴ θέση του στό πάνθεο ἐπιβουλεύοταν ὁ θεὸς τοῦ θανάτου Μώτ. Στόν μεταξὺ τους ἀγῶνα ὁ Μώτ ἐπιτυγχάνει νά νικήσει πρὸς στιγμὴν τόν Βάαλ καί νά ἐπιβάλλει τὴν κυριαρχία του. Ἡ σύζυγος καί ἀδελφὴ τοῦ Βάαλ ὅμως, ἡ Ἀνάθ, κατορθώνει νά ἐπαναφέρει στή ζωὴ τόν νεκρὸ θεό, ὁ ὁποῖος ἀνακτᾶ καί πάλι τὴν

ἐξουσία του. Αὐτὴ ἡ ἐναλλαγὴ στόν θρόνο τῶν θεῶν ἀντικατοπτρίζεται στήν ἐναλλαγὴ τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους. Στὴν περίοδο τοῦ καλοκαιριοῦ κυριαρχεῖ ὁ Μώτ καί ἐπικρατεῖ ξηρασία στή γῆ, ἐνῶ κατά τό φθινόπωρο ὁ Βάαλ ἀνακτᾶ τίς δυνάμεις του καί στέλνει τὴ ζωογόνο βροχὴ του στά χωράφια. Γιά τόν λόγο αὐτόν ἡ λατρεία τοῦ Βάαλ ἦταν στενά συνυφασμένη μέ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς, ὅποτε οἱ θρησκόληπτοι γεωργοὶ τῆς ἐποχῆς φοβοῦνταν νά περιφρονήσουν ἕναν τόσο σημαντικὸ γιὰ τὰ συμφέροντά τους θεό, μέ ἀποτέλεσμα ὁ λαὸς εὐκόλα νά παρασυρθεῖ καί νά μάθει νά ἐξαρτᾶ τὴν ζωὴ του ὄχι πιά ἀπὸ τόν Κύριο πού τοῦ χάρισε τὴ χώρα, ἀλλὰ ἀπὸ τόν Βάαλ πού, ὅπως πίστευε, τοῦ ἐξασφάλιζε τὰ ἀγαθὰ γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του. Ἔτσι, ἡ Ἰεζάβελ κατόρθωσε σχετικὰ εὐκόλα νά ἐπιβάλλει τὴ λατρεία τοῦ Βάαλ σέ ὅλοκληρη τὴ χώρα. Μοναδικὸς ἀντίπαλός της ὁ προφήτης Ἡλίας, ὁ ὁποῖος μέ ἰδιαιτέρο ζῆλο κατήγγελλε πρὸς πᾶσα κατεύθυνση τίς λανθασμένες ἐπιλογές τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας.

Τό θεολογικὸ λοιπὸν μήνυμα τῆς ἐνότητας βρίσκεται, σύμφωνα μέ τὰ ἀνωτέρω, στόν στόχο τοῦ βιβλικοῦ συγγραφέα νά ἀποδείξει ὅτι πραγματικὸς αἴτιος τῆς βροχῆς, καί κατά συνέπεια τῶν ἀπαραίτητων γιὰ τὴ ζωὴ ἀγαθῶν, εἶναι, ὄχι ὁ Βάαλ, ὅπως ἐσφαλμένα πιστεύει ὁ λαός, ἀλλὰ ὁ Κύριος. Στὴ συγκεκριμένη περικοπή ὅμως ὁ συντάκτης προχωρεῖ ἀκόμη περισσότερο· ἡ δράση τοῦ προφήτη Ἡλία στά Σαρεπτά τῆς Σιδωνίας, σέ μία περιοχὴ δηλαδή ἀπὸ ὅπου κατάγεται ἡ θερμὴ ὀπαδὸς τῆς βασιλικῆς λατρείας Ἰεζάβελ, ἀμφισβητεῖ τὴν κυριαρχία τοῦ Βάαλ ὄχι μόνο στά ὄρια τοῦ Ἰσραήλ,

ἀλλά καί στήν περιοχή τῆς Φοινίκης. Πόσο ἐπαναστατική γιά τήν ἐποχή ἐκείνη εἶναι ἡ ἰδέα αὐτή, γίνεται κατανοητό ἂν ληφθεῖ ὑπ' ὄψη ὅτι τότε οἱ ἄνθρωποι πίστευαν πώς οἱ διάφορες θεότητες ἦσαν συνδεμένες μέ ἕναν ὀρισμένο τόπο, τά ὄρια τοῦ ὁποίου δέν μπορούσαν νά ὑπερβοῦν. Ἔτσι, ἡ μακροχρόνια ἐγκατάσταση τῶν Ἰσραηλιτῶν στήν ὀρεινή Χαναάν, γιά παράδειγμα, δημιούργησε βαθμιαία τήν ἐντύπωση στούς γύρω λαούς ὅτι ὁ Κύριος εἶναι ἕνας θεός τῶν βουνῶν. Αὐτή ἡ ἀδιανόητη γιά τή σύγχρονη θεολογική σκέψη ἀντίληψη ἦταν τόσο αὐτονόητη γιά τοὺς λαοὺς τῆς περιοχῆς, ὥστε λαμβανόταν ὑπ' ὄψη ἀκόμη καί κατά τόν σχεδιασμό τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ὅπως προκύπτει ἀπό τίς δικαιολογίες πού προβάλλουν οἱ στρατηγοί τοῦ βασιλιᾶ τῆς Συρίας μετά ἀπό κάποια ἤττα τους: «Ὁ Θεός τοῦ Ἰσραὴλ εἶναι θεός τῶν βουνῶν καί ὄχι θεός τῶν κοιλάδων, γι' αὐτόν τόν λόγο μᾶς νίκησαν· ἂν ὅμως τοὺς πολεμήσουμε στήν πεδιάδα, ἀσφαλῶς θά τοὺς νικήσουμε»³. Ἐξ ἴσου χαρακτηριστικό παράδειγμα σύνδεσης ἑνός θεοῦ μέ κάποιον τόπο ἀποτελεῖ καί ἡ περίπτωση τοῦ Ναιμᾶν, τοῦ ἀρχιστρατήγου τοῦ στρατοῦ τῆς Συρίας, ὁ ὁποῖος, ὅταν θεραπεύτηκε θαυματουργικά ἀπό τόν προφήτη Ἐλισαῖο, θέλησε ἀπό εὐγνωμοσύνη νά λατρέψει τόν Κύριο καί στή Δαμασκό. Κάτι τέτοιο ὅμως ἦταν ἀδύνατο, ἀφοῦ, σύμφωνα πάντα μέ τίς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς, ὁ θεός τοῦ Ἰσραὴλ μόνο σέ ἰσραηλιτικό ἔδαφος μπορούσε νά λατρεύεται. Γιά

νά ἀντιμετωπίσει τό πρόβλημα αὐτό ὁ Ναιμᾶν ζήτησε ἀπό τόν Ἐλισαῖο νά τοῦ ἐπιτραπεῖ νά πάρει δύο φορτώματα χῶμα ἀπό τό Ἰσραὴλ, ὥστε πάνω σ' αὐτό νά προσφέρει λατρεία στόν Κύριο⁴. Ἴσως οἱ ἀντιλήψεις ὅτι οἱ θεοὶ δέν μπορούν νά ὑπερβοῦν τά ὄρια τοῦ τόπου τους ἤ ὅτι ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό ἕναν τόπο σημαίνει καί χωρισμό ἀπό τόν θεό τῆς περιοχῆς ἀντιμετωπίζονται ἀπό τόν σύγχρονο ἀναγνώστη ὡς ἀφελεῖς, γιά τοὺς ἀνθρώπους ὅμως τῆς ἐποχῆς ἦταν ζωτικῆς σημασίας. Αὐτές τίς ἀντιλήψεις πού κυριαρχοῦσαν καί μεταξύ τῶν Ἰσραηλιτῶν, οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν ὅτι ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ τους δέν ἔφτανε στοὺς ἄλλους λαοὺς, ἀναλαμβάνουν νά ἀνατρέψουν οἱ προφῆτες μέ πρῶτο τόν Ἡλία, ὁ ὁποῖος καθίσταται ἔτσι πραγματικά «τῶν Προφητῶν ἡ κρηπίς, ὁ δεῦτερος Πρόδρομος, τῆς παρουσίας Χριστοῦ» πού ἀνοίγει τόν δρόμο γιά τήν παγκόσμια ἀποδοχή τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Τῆ στιγμή πού στήν περιοχή τῆς Σιδῶνας, στό κέντρο τῆς βασιλικῆς λατρείας, ὁ Βάαλ, στόν ὁποῖο οἱ Ἰσραηλίτες εἶχαν ἐναποθέσει τίς ἐλπίδες τους γιά καλή σοδειά, θεωρεῖται νεκρός καί ἀδύναμος νά θέσει τέρμα στήν ξηρασία, ὁ Θεός τοῦ Ἰσραὴλ πιστοποιεῖ ἀκριβῶς ἐκεῖ τήν παγκόσμια κυριαρχία του, φροντίζοντας τοὺς πιστοὺς του μέ τά ἀπαραίτητα γιά τή ζωή τους ἀγαθά, καθώς «Τό ἀλεύρι στό πιθάρι δέν τελείωσε καί τό λάδι στό δοχεῖο δέν λιγόστεψε, σύμφωνα μέ τόν λόγο τοῦ Κυρίου πού ἐξαγγέλθηκε ἀπό τόν Ἡλία»⁵.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. 3Βα 17:1. 2. 3Βα 17:6. 3. 3Βα 21:20-23. 4. 4Βα 5:17. 5. 3Βα 17:16.

ΤΙΝΑ ΜΕ ΛΕΓΟΥΣΙΝ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΕΙΝΑΙ;

58. Γιατί νά πιστεύω ἀκόμη στήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ; (β')

Πρωτ. Κωνσταντίνου Παπαθανασίου
Ἐφημ. Ἱ.Ν. Κοιμ. Θεοτόκου Παλαιῦ Φαλήρου, Ἱ.Μ. Νέας Σμύρνης

γ. Λόγοι

ὑπέρ τῆς ἀνάστασης.

Στόν ἀντίποδα τῶν ἀμφισβητήσεων βρίσκονται ὅσοι εἶναι πεπεισμένοι ὅτι ἡ ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ἱστορικό γεγονός. Ὑπέρ τῆς θέσεως αὐτῆς διατυπώνονται συνήθως τὰ ἐξῆς ἐπιχειρήματα:

(i) *Εἶναι δυνατόν νά συμβεῖ μέσα στήν ἀνοιχτοσύνη τοῦ σύμπαντος.* Ὁ πεπαιδευμένος πλέον ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νά ἰσχυριστεῖ ὅτι ἡ ἀνάσταση εἶναι ἀδύνατη ἢ παράλογη ἀπλά ἐπειδὴ κανεὶς δέν ἔχει δεῖ ἕναν ἄνθρωπο πού ἀναστήθηκε. Ἔτσι, φαίνεται ὅτι ἡ γῆ εἶναι ἐπιπεδη καί ὁ ἥλιος νά κινεῖται γύρω ἀπὸ τῆ γῆ· παρά τὰ φαινόμενα, ἀντιλαμβανόμεσθε ὅτι ἡ γῆ εἶναι ἕνα καθιερωμένο σφαιροειδές καί περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιο, καί ὅτι ὁ καθένας μας κινεῖται μέ ἀπίστευτη ταχύτητα σέ πολλές κατευθύνσεις ταυτόχρονα. Ὁ W. Heisenberg μέ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀπροσδιοριστίας, ὁ A. Einstein μέ τὴ θεωρία ὅτι ὁ χρόνος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ταχύτητα, φυσικὲς θεωρεῖες πού καταρρέουν ἢ ἀποβαίνουν ἀνακριβεῖς, οἱ μαῦρες τρύπες, ἡ θεωρία τῶν χορδῶν κ.ἄ. ἀντιπροσωπεύουν καί δείχνουν τὴν πολυπλοκότητα τῆς πραγματικότητας τοῦ κόσμου.

Σέ αὐτό τό πλαίσιο ὁ ἰσχυρισμός ὅτι ἡ πίστη στήν ἀνάσταση ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν

ἀρχαϊκὴ ἀντίληψη τῆς τριπλῆς διχοτόμησης τοῦ σύμπαντος (οὐρανός, γῆ καί ἅδης) φαίνεται ἀνεπαρκῆς καί παραποιεῖ τὴν ἀρχαία κοσμολογία. Κατὰ τὴ *Γένεση*, ὁ Θεός δημιούργησε ἕνα διπολικό σύμπαν: τὸν οὐρανὸ (ἢ τοὺς οὐρανούς) καί τὴ γῆ. Αὐτό εἶναι ἀκριβῶς πού οἱ ἀστρονόμοι παρατηροῦν σήμερα, πολλοὺς οὐρανούς καί μία γῆ.

(ii) *Σαφῶς ὁ Ἰησοῦς δέν ἐμφανίστηκε μόνο σέ ὄσους εἶχαν ἤδη πιστέψει.* Εἶναι λανθασμένος ὁ ἰσχυρισμός ὅτι ὁ ἀναστημένος Ἰησοῦς ἐμφανίστηκε μόνο σέ ἐκείνους πού ἤδη πίστευαν σέ Αὐτόν. Ὁ Ἰάκωβος ὁ Ἀδελφόθεος φαίνεται νά βρισκόταν σέ ἀμνηχανία ἀπὸ τὴ δράση τοῦ Ἰησοῦ (Μκ. 3:21· πρβλ. Λκ. 8:19-20). Συχνά ἀντίθετος ὁ Ἰάκωβος γιὰ τὴν παλαιστινιακὴ κίνηση τοῦ Ἰησοῦ (σύμφωνα μέ τὸν J. H. Charlesworth), ὁ Παῦλος ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐμφανίστηκε στόν Ἰάκωβο (1 Κορ. 15:7). Ἐπιπλέον, ὁ ἀρχικός διώκτης τῆς κίνησης τοῦ Ἰησοῦ, ὁ Παῦλος, ὑποστηρίζει ὅτι ἀπροσδόκητα καί χωρὶς προειδοποίηση βίωσε προσωπικά τὸν ἀναστημένο Ἰησοῦ (Γαλ. 1:1· 1 Κορ. 15:4· Πράξ. 9:3-4).

(iii) *Καμιὰ ὑπαρξὴ εὐχῆς ἢ ἐλπίδας· ἡ παλαιστινιακὴ κίνηση τοῦ Ἰησοῦ ἔληξε ἐκεῖνη τὴν Παρασκευή, ὅταν ὁ Ἰησοῦς ἐξέπνευσε.* Σύμφωνα μέ τὰ κείμενα τῆς Κ.Δ., δέν ὑπῆρχε κανεὶς πού ἠλπίζε ἢ

ἀνέμενε νά ἀναστηθεῖ ὁ Ἰησοῦς. Τό πιό σημαντικό γιά μάς εἶναι ὅτι ὁ Κλεόπας καί ὁ σύντροφός του –θλιμμένοι στόν δρόμο πρός Ἐμμαούς– παραδέχονται ὅτι «ἐμεῖς ἐλπίζαμε» (Λκ. 24:21). Ἡ κίνηση τοῦ Χριστοῦ καταλήγει σέ ἀποτυχία. Ὁ Ἰησοῦς πεθαίνει σάν δούλος ἐπί σταυροῦ καί ὁ Πέτρος καί οἱ μαθητές ἐπιστρέφουν στήν ἀλιεία στή θάλασσα τῆς Γαλιλαίας (Ἰω. 21:1-3). Ποτέ δέν εἶχαν φανταστεῖ οὔτε ἀνέμεναν μιά ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ Μαρία ἡ Μαγδαληνή ἔρχεται στόν τάφο, τόν βρίσκει ἄδειο καί σκέφτεται ὅτι ὁ κηπουρός ἔχει ἀφαιρέσει τό σῶμα τοῦ Ἰησοῦ (20:15).

(iv) Ὁ κενός τάφος δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀπόδειξη τῆς ἀναστάσιμης πίστεως. Ἐνάντια στούς συγγραφείς τῆς Κ.Δ. χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος «ἐκθαμβεῖσθαι» (Μκ. 16:1-8). Ὁ Μᾶρκος χρησιμοποιεῖ τό ρῆμα γιά νά ἀπεικονίσει τήν ἐκπληξη τῶν μυροφόρων ὅταν βλέπουν τόν κενό τάφο· ἦταν τρομαγμένες (στ. 5). Ὅταν ὁ ἀγαπημένος μαθητής σκύβει καί κοιτάξει τόν κενό τάφο τοῦ Ἰησοῦ, ὁ Δ' Εὐαγγελιστής ἀναφέρει ὅτι πίστεψε (Ἰωάν. 20:8). Μά αὐτό τό ρῆμα δείχνει καί τόν σκοπό συγγραφῆς τοῦ Εὐαγγελίου: «νά πιστέψετε πώς ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ» (στ. 31). Στόν Ἰωάννη ἡ πίστη βασιζέται στήν ἐνανθρώπηση (1:14), δέν ἀρχίζει μέ τήν ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ.

(v) Οἱ Ἰουδαῖοι ἀνέπτυξαν τήν πίστη στήν ἀνάσταση αἰῶνες πρὶν ἀπό τόν Ἰησοῦ. Ὁ Ἰησοῦς καί οἱ ἀκόλουθοί του δέν δημιούργησαν τήν ἔννοια τῆς ἀνάστασης· μάλλον τήν κληρονόμησαν ἀπό τούς προγενέστερους Ἰουδαίους. Κατά τήν ἐποχή τοῦ Ἰησοῦ πολλοί Ἰουδαῖοι στή Γαλιλαία καί Ἰουδαία πίστευαν στήν

ἀνάσταση τῶν νεκρῶν (βλ. ἀπόκρυφη ἀποκαλυπτική γραμματεία, πάπυροι τῆς Νεκρᾶς Θάλασσας κ.ἄ.).

(vi) Κάτι πού ἀναβίωσε τήν παλαιστινιακή κίνηση τοῦ Ἰησοῦ. Σέ ἀντίθεση μέ τά ἀνωτέρω, ὁ ἱστορικός παρατηρεῖ ἀποδεικτικά στοιχεῖα γιά ἕναν ἀπροσδόκητο ἀπίστευτο ζῆλο τῶν μαθητῶν πού ἐγκαινιάζει μιά μαζική ἱεραποστολή τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. Ἐπικεφαλῆς τῆς εἶναι οἱ Πέτρος καί Παῦλος. Καθένας ἀπό τούς πρωτοκορυφαίους ἔχει βιώσει τήν ἐμπειρία ἀπό τήν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Τό τί ἀναβίωσε τήν κίνηση τοῦ Ἰησοῦ δέν ἦταν κάτι ἄλλο παρά ἡ ἀπροσδόκητη μαρτυρία τοῦ ἀναστημένου Χριστοῦ.

δ. Ἡ ἀναστάσιμη ἐμπειρία τῆς Κ.Δ.

Ὅσοι ἐρευνοῦν τόν «ἱστορικό Ἰησοῦ» δέν ἀναφέρονται στήν ἀνάσταση, καθὼς ἡ ζωὴ του ὀρίζεται ἀπό τή γέννηση ὡς τόν θάνατό του. Ὡστόσο, οἱ πρῶτοι χριστιανοί ἀποδέχτηκαν ὡς θεμέλιο τήν πίστη στόν ἀναστημένο Χριστό καί μάλιστα μέ τήν πεποίθηση ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἰσῆλθε σέ μιά νέα καί δοξασμένη –ἀπό τήν προηγούμενη– μορφή ὑπαρξῆς (Ἰω. 17:5.22· 20:19.26). Ἀκολουθώντας τήν πίστη αὐτῆ τῆς κοινότητας πιστεύουμε κι ἐμεῖς στήν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ἔστω κι ἂν ὁ ἱστορικός θετικισμός ἢ τό σύγχρονο ἐπιστημονικό κοσμοεἶδωλο ἐπιμένουν στή μυθική προσέγγιση τῶν εὐαγγελικῶν ἀφηγήσεων. Μέσα στήν Ἐκκλησία ἡ ἀνάσταση βιώνεται ὡς ἡ ἐγκαινιασθεῖσα ἐσχατολογική ἀναδημιουργία πού ἀφορᾷ ὀλόκληρη τήν ἀνθρωπότητα ὡς καθολικό καί οἰκουμενικό γεγονός.

Ἡ βαπτισματικὴ ἀγωγή ὡς διαχρονικὸ αἶτημα. Προβληματισμοὶ καὶ δυνατότητες (β')

Τοῦ Παναγιώτη Ἰ. Σκαλτσῆ
Ἄναπλ. Καθηγητῆ Α.Π.Θ.

(συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο)

Ἡ χωρὶς τὸ δέον λειτουργικὸ ἦθος συμπεριφορὰ κάποιων πιστῶν δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπισθεῖ παρὰ μὲ τίς ἐκ μέρους τοῦ ἱερέα ἀνάλογες συστάσεις καὶ τὴ δέουσα καθοδήγηση μὲ φυλλάδια, βιβλία, κηρύγματα καὶ συνεχῆ προσωπικὴ ἐπικοινωνία. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ἡ βαπτισματικὴ ἀγωγή πρέπει νὰ στραφεῖ στὴν ἐμπειρία τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ ἐπισημάνει τίς μεγάλες περὶ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος ἀλήθειες, σύμφωνα μὲ τίς ὁποῖες τὸ μυστήριον αὐτὸ εἶναι «ἡ καινὴ γέννησις καὶ ἀνάπλασις»¹². Οἱ βαπτιζόμενοι «ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος»¹³ ἀποκτοῦν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Χριστοῦ, καινούρια μέλη καὶ νέες αἰσθήσεις¹⁴ μὲ προοπτικὴ μία νέα ζωὴ μέσα στὴ χάρι τοῦ Θεοῦ καὶ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία πού ἀμαυρώνει τὴν ψυχὴ καὶ ἀλλοτριώνει τὴν ὑπαρξή μας.

Ὁ κάθε χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ἔχει τὴ σωστὴ περὶ τὴν πίστη κατάρτιση καὶ νὰ διακατέχεται ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς προσωπικῆς εὐθύνης. Μίας εὐθύνης πού ἐμπνέεται ἀπὸ τὴ χάρι τοῦ Βαπτίσματος, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν θείων ἐντολῶν τήρησι¹⁵. Ὅσον ἀφορᾷ στὴν οἰκογένεια, αὐτὸς πού ἀσκεῖ τὴ βαπτισματικὴ ἀγωγή ὀφείλει νὰ τῆς ὑπενθυμίζει τὸ χρέος τῆς γιὰ τὴν κατὰ Χριστὸν μόρφωση τῶν

παιδιῶν¹⁶. Ἡ μόρφωση αὐτὴ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ὀνοματοδοσίαν καὶ τίς ἄλλες προβαπτισματικὰς τελετὰς. Θεμελιώνεται στὸ Βάπτισμα, ὅπου τὸ νήπιον μὲ τὴν τριπλῆ κατάδυση ἀγιάζεται καὶ ἀποκτᾷ «τὸ μέγα καὶ καλὸν φυλακτήριον»¹⁷. Ἄνανεώνεται διαρκῶς μὲ τὴ συνεχῆ μετοχὴ τοῦ στοῦ μυστήριου τῆς θείας Εὐχαριστίας¹⁸ καὶ τὴν ἐν γένει λατρευτικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας. Ὅσοι ἀπὸ τὰ μέλη μίας οἰκογενείας ἐπιθυμοῦν νὰ γίνουν ἀνάδοχοι ὀφείλουν νὰ γνωρίζουν τοὺς ὅρους καὶ τίς ὑποχρεώσεις αὐτῆς τῆς ἀποστολῆς. Ἡ ἀναφορὰ στὴν ἀρχαία παράδοση μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσει ὥστε ὁ ἀνάδοχος νὰ ξαναβρεῖ τὸ σωστὸ λειτουργικὸ, πνευματικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ του ρόλο¹⁹.

Αὐτοὶ πού τὰ τελευταῖα χρόνια, ἀπὸ ἄλλες χῶρες, προσέρχονται ἀτομικὰ ἢ οἰκογενειακὰ στὴν Ὀρθοδοξίαν πρέπει νὰ κατηχοῦνται μὲ ἰδιαίτερη προσοχή²⁰, ἂν εἶναι δυνατόν κατὰ τὸν παραδοσιακὸ τρόπο, καὶ νὰ βαπτίζονται μὲ τὴν τάξη, τὴν εὐπρέπεια καὶ τὴν δεοντολογία μὲ τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία βάπτισε τοὺς ἐνήλικες, δηλαδὴ ἐντὸς τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ἡ πράξις αὐτὴ εἶναι ὅ,τι καλύτερο γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ πνεύματος τῆς ἐκκοσμικεύσεως πού παρατηρεῖται κατὰ τὴν τέλεση τοῦ Βαπτίσματος. Πρωτίστως ὁμῶς ἀναδεικνύεται ὁ ἐκκλησιαστικὸς

χαρακτήρας τοῦ μυστηρίου καί ἐπισημαίνεται ἡ ἐσχατολογική του διάσταση, δεδομένου ὅτι ἡ θεία Εὐχαριστία εἶναι εἰκόνα τῶν ἐσχάτων καί πρόγευση τῆς βασιλείας. «Τοῦτο γάρ καί τό τέλος τοῦ μυστηρίου παντός, ἵνα τῆς πλάνης ἀπαλλαγέντες καί τοῦ ρύπου τῆς ἁμαρτίας, καθαροί τε γεγενημένοι καί ἐσφραγισμένοι Χριστῷ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, τῆς σαρκός καί τοῦ αἵματος αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ κοινωνήσωμεν καί ἄκρως ἐνωθῶμεν αὐτῷ καί τά μυστήρια δέδωκεν, ἵνα μεθ' ἡμῶν ᾗ, καί κοινωνοί ᾶμεν αὐτοῦ, νῦν τε καί ἐν τῷ μέλλοντι»²¹.

β) Ἐκτός ἀπό τό πρόβλημα τῆς ἐκκοσμίκευσης ἢ βαπτισματική ἀγωγή πρέπει νά προσανατολίζεται καί στή νοηματοδότηση τῶν συμβόλων τοῦ Βαπτίσματος. Τό σύμπτωμα τῆς λειτουργικῆς κρίσης πού παρατηρεῖται στήν ἐποχή μας²² περιλαμβάνει ἀναμφίβολα καί τήν ἄγνοια πού ἔχουν πολλοί γιά τά σύμβολα, ὅπως π.χ. εἶναι ἡ βαθύτερη σημασία τοῦ ὕδατος, τοῦ ἐλαίου, τῶν ἐξορκισμῶν, τῶν ἐμφυσημάτων, τῆς τριχοκουρίας, τῆς ἀπολούσης κ.ἄ. Ἔχει χαθεῖ τό νόημα τῶν πραγμάτων καί ἡ πίστη μας κινδυνεύει νά γίνει μαγεία, ἡ δέ Λατρεία μας στείρα τυπολατρεία καί ὄχι ἀδιάλειπτη λειτουργία καί κοινωνία μέ τό Θεό γιά τήν καλή ἀλλοίωση καί ἀνακαίνιση τοῦ ἀνθρώπου²³.

Ἀπό τά ἀναφερθέντα σύμβολα καί τά τελούμενα στήν Ἀκολουθία τοῦ Βαπτίσματος ἐστιάζουμε τόν προβληματισμό μας σέ ἕνα ἀπό αὐτά, τούς ἐξορκισμούς. «Ὁ “σύγχρονος ἄνθρωπος”, εἴτε ὀρθόδοξος εἴτε ὄχι –γράφει ὁ μακαριστός π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν– συχνά ἐκπλήσεται ὅταν μαθαίνει ὅτι ἡ Ἀκολουθία τοῦ Βαπτίσματος ἀρχίζει μέ λόγια πού

ἀπευθύνονται στό διάβολο. Πράγματι, ὁ διάβολος δέν ἔχει καμιά θέση στό θρησκευτικό ὀπτικό πεδίο του· ἀνήκει στήν πανοπλία τῶν μεσαιωνικῶν προλήψεων καί σέ μιά βαριά πρωτόγονη νοημοσύνη. Πολλοί ἄνθρωποι λοιπόν, καί μαζί μέ αὐτούς καί ἱερεῖς ἀκόμη, εἰσηγοῦνται εὐθέως τήν ἀπόρριψη τῶν ἐξορκισμῶν ὡς ἄσχετων καί ἀπρεπῶν πρὸς τά φῶτα μας καί τή σύγχρονη θρησκεία»²⁴.

Τήν ἀπάντηση στό ἐρώτημα πῶς θά ἀντιμετωπισθεῖ αὐτή ἡ ἀντίληψη τή δίδει ὁ ἴδιος ὁ Σμέμαν, ὅταν ὁμιλεῖ γιά τή δαιμονική πραγματικότητα πού ὑπάρχει καί σήμερα καί μᾶς κλείνει τό δρόμο πρὸς τό Χριστό καί τήν ἐλευθερία. «Στήν τελετή τοῦ Βαπτίσματος –γράφει–, πού εἶναι μιά πράξη ἀπελευθέρωσης καί νίκης, οἱ ἐξορκισμοί προηγούνται γιατί καθ' ὁδόν πρὸς τήν κολυμβήθρα ἀναπόφευκτα “χτυπᾶμε” τή σκοτεινή καί δυνατή μορφή πού μᾶς κλείνει αὐτό τό δρόμο. Πρέπει νά μετακινηθεῖ ἀπό κεῖ, νά ἐκδιωχθεῖ, ἂν θέλουμε νά προχωρήσουμε. Τή στιγμή πού τό χέρι τοῦ λειτουργοῦ ἀγγίζει ἕνα παιδί τοῦ Θεοῦ καί τό σημαδεύει μέ τό σημεῖο τοῦ Χριστοῦ, ὁ διάβολος εἶναι ἐκεῖ ὑπερασπιζοντας αὐτό πού ἔκλεψε ἀπό τό Θεό καί τό ἀπαιτεῖ ὡς ἰδιοκτησία του. Μπορεῖ νά μὴ τόν βλέπουμε, ἀλλά ἡ Ἐκκλησία γνωρίζει ὅτι εἶναι ἐκεῖ. Μπορεῖ νά μὴ βλέπουμε τίποτε ἄλλο παρά μιά ὁμορφὴ καί ζεστή οἰκογενειακή ὑπόθεση, ἀλλά ἡ Ἐκκλησία γνωρίζει ὅτι μιά θανάσιμη μάχη εἶναι ἔτοιμη νά ἀρχίσει, πού ὁ τελικός της σκοπός δέν εἶναι ἐξηγήσεις καί θεωρίες ἀλλά αἰώνια ζωὴ ἢ αἰώνιος θάνατος»²⁵.

Ἀπό τά προαναφερθέντα διαφαίνεται πῶς ἡ ἐρμηνεία καί κατανόηση τῶν ὄσων γίνονται στό Βάπτισμα εἶναι ἀναγκαία

καί ἐπιβεβλημένη. Τά αἰσθητά πράγματα ἀποκοτῶν παιδαγωγικό χαρακτήρα διότι κατά τόν ἅγιο Διονύσιο τόν Ἄρεοπαγίτη γίνονται «χειραγωγία καί ὁδός»²⁶ πρὸς τὰ νοητά. Στό Βάπτισμα συγκεκριμένα «ἡ συμβολική διδασκαλία μυσταγωγεῖ»²⁷ τόν βαπτιζόμενο στή νέα ἐν Χριστῷ ζωή. Διδάσκει δηλαδή τόν πι-

στό ὄχι τὴν ἀφηρημένη «γνώση περὶ Θεοῦ», ἀλλὰ τὴν ἀποκάλυψη τῶν θαυμαστῶν πραγμάτων πού μᾶς συμβαίνουν μὲ τό θεϊκό δῶρο τῆς καινούριας ζωῆς. Τόν καταρτίζει «πρὸς τόν ἐξαναστάσεως βίον»²⁸ καί τοῦ μαθαίνει νά ζεῖ σωστά ἔχοντας τό νοῦ του διαρκῶς «ἀπό τῶν παρόντων ἐπὶ τὰ μέλλοντα».

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

12. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΑ, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, Β', 33, SC 355, 160 (=PG 150, 533A). Βλ. καί Π. Ι. ΣΚΑΛΤΗ, *Λειτουργικές Μελέτες* I, σ. 43.
13. Ἰω. 3, 5. Βλ. καί Π. Ι. ΣΚΑΛΤΗ, ὁ.π., σσ. 44-46.
14. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΑ, ὁ.π., 51, SC 355, 176 (=PG 150, 541A). Βλ. καί Π. Ι. ΣΚΑΛΤΗ, ὁ.π., σ. 43.
15. Π. Ι. ΣΚΑΛΤΗ, «Ἡ βαπτισματικὴ ἀναγέννηση», ἐν *Λειτουργικές Μελέτες* I, ἔκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 50.
16. Β. Ι. ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗ (Πρωτοπρ.), *Ὁ ἐκκλησιολογικὸς χαρακτήρας τῆς ποιμαντικῆς. Λεντίω ζωννύμενοι* II, σσ. 60-61.
17. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Λόγος Μ'. Εἰς τὸ ἅγιον Βάπτισμα* 17, PG 36, 380D-381A. Βλ. καί Β. Ι. ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗ (Πρωτοπρ.), ὁ.π., σσ. 53, 62. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Μεθοδολογικά πρότερα τῆς ποιμαντικῆς. Λεντίω ζωννύμενοι*, σ. 135.
18. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, *Διάλογος...*, ΞΗ', PG 155, 236B: «Προσεύχεσθαι καί συνάγεσθαι τοῖς ναοῖς, καί καθαρεύειν, καί συνεχῶς μετέπειν τῶν μυστηρίων· τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ὄντως ζωή». Βλ. καί Ι. ΚΟΓΚΟΥΛΗ, *Ἡ εὐχαριστιακὴ ἀγωγή εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τῶν 6-13 ἐτῶν*, Ὁρθόδοξος θεώρησις καί συμβολὴ εἰς τὴν μυστηριακὴν ἀγωγήν, Θεσσαλονίκη 1980. Ι. Β. ΚΟΓΚΟΥΛΗ - Χ. Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ - Π. Ι. ΣΚΑΛΤΗ, *Τὸ Βάπτισμα [Θεῖα Λατρεία καί Παιδεία 2]*, ἔκδ. Ὁρθ. Χριστ. Ἀδελφότης «ΛΥΔΙΑ», Θεσσαλονίκη 1992, σ. 217.
19. Β. Ι. ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗ, *Ὁ ἐκκλησιολογικὸς χαρακτήρας τῆς ποιμαντικῆς. Λεντίω ζωννύμενοι* II, σσ. 63-65. Βλ. καί Ι. (Η.) ΥΑΖΙΓΙ, ὁ.π., σσ. 184-188. Θ. Σ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ (Πρεσβυτέρου), *Γιὰ σένα μητέρα πού ἔφερρες παιδί στόν κόσμον. Λειτουργικὴ προσέγγιση στίς προβαπτισματικὲς εὐχές* [Σειρά: Λειτουργικά Θέματα, ἀριθμ. 1], ἔκδ. «Ὁμολογία», Ἀθήνα 2001, σσ. 61-69.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Θέλεις νά γίνεις ἀνάδοχος?*, ἔκδ. «Ὁμολογία», Ἀθήνα 2009.
20. Β. Ι. ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗ (Πρωτοπρ.), ὁ.π., σσ. 61-62. Ι. Σ. ΒΛΑΧΟΥ (Ἀρχιμ., νῦν Μητροπ. Ναυπάκτου), *Κατήχηση καί βάπτισμα τῶν ἐνηλίκων. Συμβολὴ στήν ποιμαντικὴ διακονία τῶν προσερχομένων στήν Ὁρθόδοξὴ Ἐκκλησία* [Σειρά Θεωρία καί πράξη], Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 1993. Ι. Μ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Λειτουργικὴ Α'. Εἰσαγωγή στή θεῖα Λατρεία*, σσ. 282-289.
21. ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΔΙΑΛΟΓΟΣ..., ΞΗ', PG 155, 233BC. Βλ. καί Γ. Ν. ΦΙΛΙΑ, «Ἀνανέωση τῆς λειτουργικῆς ζωῆς», ἐν *Μελέτες ἱστορίας καί θεολογίας τῆς ὀρθόδοξου Λατρείας*, ἔκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2002, σσ. 88-92. Α. Schmemmann, *Ἐξ ὕδατος καί Πνεύματος. Λειτουργικὴ μελέτη τοῦ Βαπτίσματος*, μετάφρ. Ἰωσήφ Ροηλίδης, ἔκδ. «Δόμος», Ἀθήνα 1990, σσ. 163-170. Ν. ΜΙΛΟΣΕΒΙΤΣ, *Ἡ θεῖα Εὐχαριστία ὡς κέντρον τῆς θείας Λατρείας...*, σσ. 93-136.
22. π. Α. ΣΜΕΜΑΝ, *Ἡ Ἐκκλησία προσευχομένη. Εἰσαγωγή στή λειτουργικὴ Θεολογία*, μετάφραση-ἐπιμέλεια: πρωτ. Δημήτριος Τζέρπος, ἔκδ. «Ἀκριτας», Ἀθήνα 2003, σσ. 40-46. Βλ. καί π. Γ. ΜΠΑΣΙΟΥΔΗ, *Ἡ δύναμις τῆς Λατρείας. Ἡ συμβολὴ τοῦ π. Ἀλεξάνδρου Σμέμαν στή Λειτουργικὴ Θεολογία*, ἔκδ. «Ἐν Πλῶ», Ἀθήνα 2008, σσ. 91-116.
23. Περὶ τῶν συμβόλων τοῦ Βαπτίσματος βλ. Π. Ι. ΣΚΑΛΤΗ, «Οἱ συμβολισμοὶ στήν Ἀκολουθία τοῦ Βαπτίσματος», ἐν *Λειτουργικές Μελέτες* I, ἔκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 53-84.
24. *Ἐξ ὕδατος καί Πνεύματος. Λειτουργικὴ μελέτη τοῦ Βαπτίσματος*, σ. 33.
25. Ὁ.π., σ. 37.
26. PG 3, 397C.
27. PG 3, 404B.
28. ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, PG 32, 132A.

39. Βασικά θέματα τῆς κατήχησης Ἐγώ καί ἡ Ἐκκλησία

π. Ἀλεξάνδρου Σ. Καριώτογλου
Δρος Θεολογίας

ΑΝ Η ΚΑΤΗΧΗΣΗ γίνεται ὄχι ἀπλά διδασκαλία, ἀλλά πρόκληση γιά οὐσιαστική βίωση τῶν ἀληθειῶν τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς ἀναφέραμε στό προηγούμενο ἄρθρο, τότε εἶναι ἀπαραίτητο νά διαπιστώσει ὁ κατηχούμενος τή σχέση του μέ τήν Ἐκκλησία.

Θά γίνω ἢ εἶμαι μέλος τῆς Ἐκκλησίας, τί σημαίνει αὐτό; Ἀρχικά θά χρειαστεῖ νά δοῦμε τί εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Εἶναι ἀπλά ἕνας θεσμός ἀνάμεσα σέ τόσους ἄλλους; Εἶναι ἡ ἔκφραση μίας ἀκόμα θρησκείας; Εἶναι «μία κλειστή ἐταιρία σεσωσμένων, οἱ ὅποιοι ἀπολαμβάνουν, ἀποκλειστικά αὐτοί, τά δῶρα τοῦ Θεοῦ καί διεκδικοῦν νά ἐξασφαλίσουν ἀνέσεις προνόμια καί πνευματική καί κοσμική ἐξουσία»; Ἦν εἶναι ὄλα αὐτά γιατί νά μή διεκδικήσει κανείς τήν ἔνταξή του κάπου ἄλλοῦ, σέ κάποια ἄλλη ἀνθρώπινη προσπάθεια;

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος περιγράφει τήν Ἐκκλησία, εἰκονίζοντάς την ὡς «τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἡ πληρότητα ἐκείνου ὁ ὁποῖος μέ τήν παρουσία του γεμίζει πλήρως τά πάντα» (Ἐφεσ. 1, 23). Σχολιάζει ὁ Παῦλος Εὐδοκίμωφ: «Ἦτσι τό Σῶμα ὑπάρχει μόνον στήν ἐνότητα τῶν μελῶν του, σέ βαθμό, ὥστε κάθε μέλος φέρει μέσα του τό Σῶμα ὁλόκληρο. Γιὰ ν' ἀνταποκριθεῖ στή δομή αὐτή ὁ Χρι-

στός, δέν εἶναι ἕνα μέλος, ὅπως τά ἄλλα, ἀλλά ἡ Κεφαλή, μέ τό πληρέστερο νόημα πού ἐπιβάλλει ἡ ἀρχή τῆς ὁλοκληρώσεως. Ὁ ὅρος «ἐν σῶμα» ἔχει προέλευση καθαρὰ εὐχαριστιακή (Α΄ Κορ. 10, 17). Τά μέλη ὁλοκληρώνονται σ' ἕναν ὀργανισμό, ὅπου ρέει ἡ ζωή τοῦ Θεοῦ μέσ' στούς ἀνθρώπους»¹. Αὐτό εἶναι ἀκριβῶς ἡ Ἐκκλησία: ἕνα σῶμα μέ κεφαλή τόν Χριστό, μέσα στό ὁποῖο ρέει ἡ ζωή τοῦ Θεοῦ μέσα στούς ἀνθρώπους. Τά λόγια πού ἀπηύθυνε ὁ Παῦλος στούς Κολοσσαεῖς εἶναι ἀκριβῶς λόγια πού ἀναφέρονται καί στούς κατηχούμενους κάθε ἐποχῆς: «Ἦλλοτε ἦσαстан ἀποξενωμένοι ἀπό τό Θεό κι εἶχατε ἀπέναντί του ἐχθρικές διαθέσεις, ὅπως ἔδειχναν τά πονηρά σας ἔργα. Ἀλλά τώρα ὁ Χριστός, πεθαίνοντας ὡς ἄνθρωπος, σᾶς συμφιλίωσε μέ τό Θεό γιά νά σᾶς παρουσιάσει μπροστά στούς ἀγίους, ἀφεγάδιαστους καί χωρίς καμιά κατηγορία ἐναντίον σας. Αὐτό, βέβαια, μέ τήν προϋπόθεση ὅτι θά μείνετε σταθεροί στήν πίστη σας, θεμελιωμένοι κι ἀκλόνητοι, καί δέ θά ἀπομακρυνθεῖτε ἀπό τήν ἐλπίδα τοῦ εὐαγγελίου πού ἀκούσατε καί πού ἔχει κηρυχτεῖ σ' ὁλόκληρη τήν οἰκουμένη» (Κολοσ. 1, 21-23). Στό παραπάνω κείμενο φαίνεται καθαρὰ ἡ διαφορά τῆς κατάστασης τοῦ κατηχούμε-

νου πρὶν δεχθεῖ τὸν Χριστό καὶ μετὰ ὅταν ἐνταχθεῖ στὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ζώντας κατὰ Χριστόν. Ὁ Παῦλος ἀπορρίπτει τὴ θρησκευοποίηση τῆς Ἐκκλησίας, αὐτὸ πού ἴσως, ὁ κατηχούμενος βλέπει νὰ ζοῦν πολλοὶ χριστιανοὶ γύρω του καὶ εἶναι φυσικὸ ν' ἀναρωτιέται μήπως ἐπέλεξε μία ἄλλη θρησκεία μὲ τὴν ἐνταξή του στὴν Ἐκκλησία. Προτρέπει ὁ Παῦλος μὲ σαφήνεια: «Μὴν ἀφήνετε, λοιπόν, κανέναν νὰ σᾶς κρίνει γιὰ ζητήματα φαγητῶν ἢ ποτῶν ἢ πῶς δὲν τηρεῖτε τίς γιορτές, τίς νουμηνίες ἢ τὰ Σάββατα. Αὐτὰ ἦσαν ἀπλῶς σκιά τῆς πραγματικότητος πού ἐπρόκειτο νὰ ἔρθει, καὶ ἡ πραγματικότητα αὐτὴ εἶναι τώρα ὁ Χριστός. Ἄς μὴ σᾶς κατακρίνει κανένας ἀπ' αὐτούς πού τοὺς ἀρέσει μία δῆθεν ταπεινόφρονη λατρεία τῶν ἀγγέλων, πού βυθίζονται σὲ ψεύτικα ὄραματα καὶ χωρὶς λόγο ὑπερηφανεύονται μὲ τὸ ὑποδουλωμένο στὴν ἁμαρτία μυαλό τους. Αὐτοὶ δὲν εἶναι ἐνωμένοι μὲ τὸ Χριστό, πού εἶναι ἡ κεφαλή...Καὶ γιατί δέχεστε νὰ σᾶς ἐπιβάλλουν ἀπαγορεύσεις ὅπως «μὴν ἀκουμπήσεις αὐτό, μὴ γευτεῖς τὸ ἄλλο, μὴν ἀγγίξεις ἐκεῖνο»; Αὐτές οἱ ἀπαγορεύσεις ἀναφέρονται σὲ πράγματα πού εἶναι καταδικασμένα νὰ φθαροῦν μετὰ τὴ χρήση τους· πρόκειται γιὰ κανόνες πού στηρίζονται σὲ ἀνθρώπινες διατάξεις καὶ διδασκαλίες. Βέβαια, αὐτές οἱ διατάξεις ἔχουν μία ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση σοφίας, πού ἐκδηλώνεται σάν θρησκεία στηριγμένη στὸ ἀνθρώπινο θέλημα, σάν ψευδοταπεινο-

φροσύνη καὶ περιφρόνηση τοῦ σώματος. Δὲν ἔχουν ὅμως καμιά ἀξία καὶ τὸ μόνο πού κάνουν εἶναι νὰ ἱκανοποιοῦν τὸ ἁμαρτωλὸ φρόνημα» (Κολοσ. 2, 16-23). Εἶναι προφανές ὅτι ὁ ἀπόστολος κάνει λόγο γιὰ τὴν ἰουδαϊκὴ πίστη. Ὡστόσο δὲν εἶναι λίγες οἱ φορὲς πού τὸ ἰουδαϊκὸ φρόνημα περνᾷ καὶ στὴ ζωὴ πολλῶν χριστιανῶν σήμερα. Ἴσως αὐτὸ θὰ χρειαστεῖ νὰ τὸ ἐξηγήσουμε στὴν κατάλληλη σειρά τῶν ἄρθρων μας. Ἐκεῖνο πού πρέπει ὁ κατηχούμενος νὰ συνειδητοποιήσει εἶναι ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ εὐχαριστία, ἡ σύναξη, ἡ κοινότητα, δηλαδή τὸ Σῶμα. Μὲ τὸν Χριστό ὡς ὄντολογικὸ τόπο καὶ μὲ τὴ δύναμη πού ἐνεργεῖ αὐτὴ τὴν ἐνότητα, δηλαδή τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ἡ Ἐκκλησία εἶναι μέσα στὸν παρόντα κόσμος, ἀλλὰ δὲν εἶναι τοῦ παρόντος κόσμου. «Εἶναι μία κοινωνία θεία, ἡ ἀπὸ τώρα βίωση τοῦ «μέλλοντος αἰῶνος». Γιὰ τοῦτο ἡ ζωὴ μέσα στὴν Ἐκκλησία φέρει μία ὀλότελα νέα ὑπαρξιακὴ διάσταση καὶ ἕναν νέο χαρακτηρισμό, μία ἀξιολογικὴ «μετάνοια», μία ὑπεραξιολόγηση τῶν ἀξιῶν»².

Πέρα ἀπὸ τὴν ἐννοια τοῦ θεσμοῦ, τῆς θρησκείας ἢ τῆς κλειστῆς ἐταιρίας τῶν σεσωσμένων ἡ Ἐκκλησία εἶναι «Ἐκκλησία τῶν μετανοούντων καὶ Ἐκκλησία τῶν ἀπολλογῶτων» κατὰ τὸν ἅγιο Ἐφραίμ, ἀλλὰ ταυτόχρονα κοινωνία ἀγίων, δηλαδή τῶν ἁμαρτωλῶν πού ἔρχονται σὲ ἐπαφή μὲ τὰ «ἅγια», μία θεοποιὸς μέθεξι των στὸν «μόνον Ἅγιον».

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Π. ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ, Ἡ Ὁρθοδοξία, ἔκδ. Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 193.
2. ΠΑΥΛΟΥ ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ, ὅπ.π., σ. 195.

Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας Δ΄

Δημήτρη Μαυρόπουλου

ΝΟΜΙΖΩ ΟΤΙ ἔχει γίνει κατανοητό, ἀπό ὅσα εἴπαμε μέχρι τώρα, ὅτι τὸ «σῶμα Χριστοῦ» εἶναι τὸ σῶμα ἐνός λαοῦ τοῦ ὁποίου ἡ ἐνότητα προκύπτει ἀπὸ τῆς σχέσης τῶν μελῶν τοῦ μεταξὺ τους καὶ ὄλων μὲ τὴν κεφαλή τοῦ σώματος, τὸν Χριστό. Ὅταν λοιπὸν μιλάμε γιὰ Ἐκκλησία, ἐννοοῦμε ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ θεοῖδρυτο σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖο ἰδρύθηκε μὲν τὴν ἡμέρα τῆς μεγάλης τῆς Πεντηκοστῆς, λαμβάνει ὅμως ὑπόσταση ἀπὸ τὸ μέλλον, ἀπὸ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ πού γίνεται παροῦσα ἐδῶ καὶ τώρα μέσα στὴ θεία Εὐχαριστία.

Ἐάν δεχτοῦμε τὴν ἐπισήμανση τοῦ ἁγίου Μαξίμου ὅτι «εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ ἡ ἁγία Ἐκκλησία... (Μυσταγωγία, Α΄, 77), μὲ ἐξειδικευμένη μάλιστα ἀναφορά στὴ θεία Λειτουργία τὴν ὁποία προσεγγίζει ὡς οὐσιώδη μετοχή μας στὴ ζωὴ τῆς τριαδικῆς θεότητας, τότε δικαιούμαστε νὰ παρακολουθήσουμε τὰ τελούμενα –καλύτερα, τὰ συμβαίνοντα– στὴν εὐχαριστιακὴ μας σύναξη, καὶ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ ὄρατός τόπος στὸν ὁποῖο πραγματοποιεῖται ἡ συναγωγή τῶν διεσκορπισμένων τέκνων τοῦ Θεοῦ εἰς ἓν διὰ τῆς παρουσίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ σύναξη αὐτὴ ἐνεργεῖται ἐντὸς τῆς ἱστορίας, ὡς πράξη ὅμως συνδέει τὴν ἱστορία μὲ τὴ θεία Βασιλεία, ξανακάνει τὴν ἱστορία ἱερή, συνδέοντας κατὰ συνέπεια ἕκαστο μέλος τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ μὲ τὰ ἄλλα μέλη του, καὶ συγχρόνως μὲ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό. Τὰ

συμβαίνοντα (τὸ γεγονός) πού ἀναδεικνύει αὐτὴ τὴν κατάσταση τὸ βιώνουμε στὴ θεία Εὐχαριστία, κατὰ τὴν ὁποία, μὲ τὴν παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Χριστό, ὁ οὐράνιος Πατέρας ἀποδέχεται τὴν προσφορά τῆς Δημιουργίας ἐκ μέρους μας ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς τροφῆς μας (φωμί καὶ κρασί), τὴν μεταβάλλει σὲ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Υἱοῦ του καὶ μᾶς «ἀντικαταπέμπει» τὴν ἴδια τὴν Δημιουργία τοῦ ἐγγριστωμένη, δηλαδή ὡς θεία Βασιλεία, καθιστώντας μας μέλη της.

Μιά τέτοια ἐπισήμανση πού ἀντιλαμβάνεται τὴ θεία Εὐχαριστία ὡς τὴν κύρια ἔκφραση τοῦ «εἶναι» τῆς Ἐκκλησίας, παρουσιάζεται κατὰ τὸν 14ο αἰ. ἀπὸ τὸν Νικόλαο Καβάσιλα, σήμερα ἅγιος τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Καβάσιλας δείχνει νὰ ἀνησυχεῖ γιὰ σταδιακὴ εἴσοδο τοῦ δυτικῆς σχολαστικισμοῦ στὴ θεολογία, πού προσπαθεῖ νὰ διατυπώσει ὀρισμούς γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ, ὅπως ἔχουμε πεῖ, ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴ θεολογία τῶν Πατέρων ὀρισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ὡς τὸν 13ο αἰώνα, ἀφοῦ τὴν Ἐκκλησία τὴν ἀντιλαμβάνονταν ὡς βιούμενη πραγματικότητα. Πράγματι, μετὰ τὸν 13ο αἰ. ἀρχίζει νὰ ἐπηρεάζει τὴ θεολογία τῆς Ὁρθοδοξίας ἓνα ρεῦμα σχολαστικισμοῦ πού ἀναπτύχθηκε στὴ δυτικὴ θεολογία, τὸ ὁποῖο, παρὰ τίς σποραδικές ἀντιδράσεις καὶ ἀντιστάσεις, κατέκλυσε τελικὰ τὴ θεολογία μας, ὅπως τουλάχιστον ἐμφάνεται στὰ ἐγχειρίδια τῶν τελευταίων αἰώνων. Γιὰ

παράδειγμα, και σέ σχέση μέ τό θέμα μας, ἀναφέρω ὅτι στά δογματικά ἐγχειρίδια (περιλαμβανομένων τῶν γνωστῶν Ὁμολογιῶν τοῦ 17ου καί 18ου αἰ.), ἡ θ. Εὐχαριστία γίνεται ἀντιληπτή ὡς ἕνα ἀπό τά μυστήρια πού διαμορφώνουν τήν ὁδό τῆς σωτηρίας, καί ἐξετάζεται σχεδόν αὐτόνομα (ὅπως καί καθένα ἀπό τά ἄλλα «μυστήρια»), μέ ἔμφραση σέ ἕναν ἀναγκαστικό αὐτοματισμό ὡς πρός τά ἀποτελέσματα.

Ἐναντιδρώντας στό ρεῦμα τοῦ σχολαστικισμοῦ, ὁ Καβάσιλας ἐπεχείρησε νά ἀναγνωρίσει τήν παρουσία τῆς Ἐκκλησίας ὡς γεγονότος πού συνδέει τήν ἱστορία μέ τή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι τό ἔργο του *Ἑρμηνεία εἰς τήν θείαν Λειτουργίαν* συνοφίζει τή θεολογία τῶν Πατέρων (ὅπως ἀνάλογα ἔκανε τόν 8ο αἰ. ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός στό ἔργο του *Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*). Ἡ ἰδιάζουσα συμβολή τοῦ Καβάσιλα συνδέεται μέ διατυπώσεις πού ὑποκρύπτουν λανθάνουσα ἀντίδραση στά ρεύματα τοῦ δυτικοῦ σχολαστικισμοῦ πού ἀπειλοῦν νά ἀλλοιώσουν τό ὀρθόδοξο ἦθος. Οἱ διατυπώσεις του, ὄχι μόνον στό ἔργο πού ἀναφέραμε ἀλλά καί στό ἄλλο ἔργο του πού φέρει τόν τίτλο *Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, ἀναδεικνύει τή σχέση Ἐκκλησίας καί θ. Λειτουργίας μέσῳ τῶν ἐξῆς ἀναφορῶν:

α) Ἡ Ἐκκλησία ἐμφαίνεται στά «μυστήρια»: «ἡ Ἐκκλησία σημαίνεται ἐν τοῖς μυστηρίοις» (*Ἑρμηνεία εἰς τήν θείαν Λειτουργίαν*, ΛΗ', 6). Ἡ διατύπωση αὐτή ἀπαιτεῖ μιᾶ οὐσιώδη ἐπισήμανση: ἡ λέξις «μυστήρια» (στόν πληθυντικό) στή λειτουργική μας παράδοση σημαίνει τό ἕνα μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας (βλ. τή διατύπωση στό κείμενο τῆς θείας Λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου, στήν εὐχή πρό τοῦ χερουβικῆ ὕμνου: «... δός αὐτοῖς πάντο-

τε μετά φόβου καί ἀγάπης λατρεύειν σοί, ἀνενόχως καί ἀκατακρίτως μετέχειν τῶν ἁγίων σου μυστηρίων καί τῆς ἐπουρανίου σου βασιλείας ἀξιωθῆναι»· στήν εὐχή πρό τῆς μεγάλης Εἰσόδου: «τῶν προσενεγκόντων καί δι' οὓς προσήγαγον καί ἡμᾶς ἀκατακρίτους διαφύλαξον ἐν τῇ ἱερουργίᾳ τῶν θείων σου μυστηρίων»· στήν εὐχή πρό τῆς Κυριακῆς προσευχῆς: «Καταξιώσον ἡμᾶς μεταλαβεῖν τῶν ἐπουρανίων σου καί φρικτῶν μυστηρίων ταύτης τῆς ἱερᾶς καί πνευματικῆς τραπέζης»· στήν ἐκφώνηση τοῦ διακόνου μετά τή θεία Κοινωνία: «Μεταλαβόντες τῶν θείων, ἁγίων, ἀχράντων, ἀθανάτων, ἐπουρανίων καί ζωοποιῶν, φρικτῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἀξίως εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ»· στήν εὐχαριστήρια εὐχή μετά τή θεία Κοινωνία: «Εὐχαριστοῦμέν σοι, Δέσποτα φιλόανθρωπε, εὐεργέτα τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ὅτι καί τῇ παρουσίᾳ ἡμέρα κατηξίωσας ἡμᾶς τῶν ἐπουρανίων σου καί ἀθανάτων μυστηρίων»). Μποροῦμε λοιπόν νά ἐπαναδιατυπώσουμε τήν ἐπισήμανση τοῦ Καβάσιλα: ἡ Ἐκκλησία ἐμφαίνεται στό ἕνα καί μοναδικό «μυστήριο» τῆς θείας Εὐχαριστίας.

β) Ἡ Ἐκκλησία εἶναι παρούσα ὡς σῶμα Χριστοῦ, ὅπως αὐτό ἱεουργεῖται στό μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας, γι' αὐτό καί σημαίνεται ὡς Κυριακό σῶμα, σῶμα τοῦ Κυρίου, ὑπό διττή ἔννοια, ἀφ' ἑνός τό σῶμα Χριστοῦ τοῦ ὁποίου μέλη εἶναι οἱ πιστοί, ἀφ' ἑτέρου τό ἁγιασμένο ἐπί τῆς ἁγίας Τραπέζης σῶμα Χριστοῦ τό ὁποῖο καλούμαστε νά «φάμε» («σῶμα Χριστοῦ μεταλάβετε...»): «Τήν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν, εἴ τις ἰδεῖν δυνηθεῖ [..] οὐδέν ἕτερον ἢ αὐτό μόνον τό Κυριακόν ὄφεται σῶμα [..] Διά ταῦτα οὐδέν ἀπεικός [= τίποτε τό παράλογο ἢ ἀταίριαστο] ἐνταῦθα διά τῶν μυστηρίων τήν ἐκκλησίαν σημαίνε-

σθαι» (Ερμηνεία εις τήν θείαν Λειτουργίαν, ΛΗ', 2-3). Εἶναι φανερό ὅτι γιά τόν Καβάσιλα Ἐκκλησία καί θεία Λειτουργία ταυτίζονται.

γ) Ὅλα τά ἄλλα λεγόμενα «μυστήρια» (Βάπτισμα, Χρῖσμα, Ἱερωσύνη κλπ.) συνδέονται μέ τή θεία Εὐχαριστία, μέ τήν ἔννοια ὅτι σ' αὐτήν ἀναφέρονται καί ἐξ αὐτῆς λαμβάνουν τό περιεχόμενό τους: «Διά ταῦτα καί τοῖς ἄλλοις μυστηρίοις τό τελείοις εἶναι παρέχεται μόνη τελετῶν ἡ Εὐχαριστία» (Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, 4). Αὐτό σημαίνει ὅτι τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τό ἐξῆς ἓνα: ἡ θεία Εὐχαριστία. Ἄλλες ἀγιαστικές ἢ θεραπευτικές πράξεις μποροῦν ἐπίσης νά ὀνομάζονται «μυστήρια», μόνο καί μόνο γιατί συνδέονται μέ τή θεία Εὐχαριστία.

Ἄν θελήσουμε, λοιπόν, νά γνωρίσουμε τό «εἶναι» τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ, ὁ ἀσφαλέστερος δρόμος εἶναι νά γίνουμε μέτοχοι τῆς θείας Λειτουργίας. Νά γνωρίσουμε σημαίνει νά σχετισθοῦμε. Ἐτσι ἀντιλαμβάνεται ἄλλωστε τή «γνώση» ἡ Ἁγία Γραφή, ἔτσι ἐπίσης τήν ἀντιλαμβάνεται ἡ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας. Ἄς θυμηθοῦμε τήν ἐπισήμανση τοῦ Χριστοῦ, ὅπως διατυπώνεται στό κατά Ἰωάννην εὐαγγέλιο: «γνώσεσθε τήν ἀλήθειαν καί ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς» (Ἰωάν. 8,32). Πού σημαίνει, συνδεθεῖτε μέ τήν

ἀλήθεια, δηλαδή μέ τόν Χριστό (βλ. «ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια...»), καί ὁ Χριστός θά σᾶς ἐλευθερώσει ἀπό τήν ἁμαρτία καί τόν θάνατο. Γνωρίζω τήν Ἐκκλησία σημαίνει συνδέομαι κατά ὑπαρξιακό τρόπο μέ τήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ. Καί συνδέομαι σημαίνει ἐλευθερώνομαι ἀπό τά δεσμά τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου.

Δέν εἶναι ὑπερβολή νά ποῦμε ὅτι ὑπάρχει ταύτιση Ἐκκλησίας καί θ. Λειτουργίας, κάτι πού ὁ λαός ἀντιλαμβάνεται ὅταν λέει «πάω στήν Ἐκκλησία», ἐννοώντας πάω στόν ναό γιά τήν τέλεση τῆς θείας Λειτουργίας. Γνωρίζω τήν Ἐκκλησία σημαίνει παραδίδομαι στό εἶναι τῆς. Καί παραδίδομαι στό εἶναι τῆς σημαίνει σχετίζομαι μέ τά μέλη τῆς, ὅλα τά μέλη τῆς, ζῶντες καί τεθνεότες, πού εἶναι μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ἐνα βῆμα ἀκόμη ἂν προχωρήσουμε, μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ὡς ἐνεργά μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ γινόμαστε Ἐκκλησία. Ἡ ἀληθής ὑπαρξή μας ἀναδύεται καί ἀναπαύεται στόν τρόπο τῆς σχέσης, μιᾶς σχέσης μέ τά ἄλλα μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καί μιᾶς σχέσης ἐπίσης μέ τήν κεφαλή αὐτοῦ τοῦ σώματος πού εἶναι ὁ Χριστός. Καί αὐτό τό ἀντιλαμβανόμενα ὡς Ἐκκλησία, χωρίς νά ἔχουμε ἀνάγκη ἐνός ἐξειδικευμένου ὀρισμοῦ. Εἶπαμε, ἡ Ἐκκλησία γνωρίζεται ὡς βιούμενηπραγματικότητα.

Ὅρωμεν τόν Κύριον καθώς χωροῦμεν

Ἄρχιμ. Χερουβείμ Βελέτζα
Ἱεροκλήρουκος Ἱ.Μ. Κερκύρας

«καί μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, καί ἔλαμψε τό πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τά δέ ἰμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκά ὡς τό φῶς» (Ματθ. 17.2)

Η ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ τοῦ Κυρίου μας ἀποτελεῖ ἕνα γεγονός ἀποκαλυπτικό καί προφητικό. Ἀποκαλυπτικό, γιατί ὁ Χριστός φανέρωσε στους τρεῖς ἀποστόλους μαθητές του, τόν Πέτρο, τόν Ἰάκωβο καί τόν Ἰωάννη, τήν δόξα τῆς θεότητάς του. Προφητικό, ἐπειδή κατά τήν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μας ἡ θεά τοῦ θείου φωτός ἀποτελεῖ τόν κολοφῶνα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀγωνιστές τῆς πίστεως, οἱ ὁποῖοι ἔκαναν πράξη τήν ἔνωση μέ τόν Θεό καί πύρωσε ἡ καρδιά τους μέ τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ. Δέν ἦταν δυνατόν νά φανερῶσει διαφορετικά ὁ Χριστός τήν θεότητά του, ἀφοῦ «ἦν τό φῶς τό ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τόν κόσμον» (Ἰω. 1.9). Ἀποκάλυψε, ἐπομένως, τήν φύση του καί προφήτησε, δηλαδή ἔδειξε, τήν λαμπρότητα κάθε ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος πληροῦται ἀπό τήν χάρη τοῦ ἀκτίστου θείου φωτός.

«Ὅκ ἔξωθεν ἡ δόξα τῶ σώματι προσεγένετο, ἀλλ' ἐνδοθεν ἐκ τῆς ἀρόγητῳ λόγῳ ἠνωμένης αὐτῶ καθ' ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπερθέου θεότητος», θά πεῖ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός¹. Δέν ἄστραψε σάν τόν ἥλιο ἐπειδή ἐκείνη τή στιγμή προσέλαβε αὐτό τό ὑπερκό-

σμιο φῶς, ἀλλά ἔλαμψε φανερόντας τό φῶς τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνωμένης στό πρόσωπό του θεότητας. Καί λάμπει ἡ μορφή του ὅπως ὁ ἥλιος, γιατί ὁ Χριστός εἶναι τό φῶς τό ἀληθινό· γι' αὐτό καί ὀνομάζεται «ἥλιος τῆς δικαιοσύνης»². Καί ὁ ἴδιος μέν εἶναι φῶς, καί φανερόνεται στους ἀγωνιστές καί φωτίζει τόν ἔσω ἄνθρωπο καί τόν καθιστᾶ φωτεινό. Καί ὅπως ὁ Χριστός δέν ἔλαμψε ἀπό κάποιον ἔξωθεν φωτισμό, ἔτσι καί ὁ ἄνθρωπος λάμπει ἀπό τήν ἔσωθεν ἔλλαμψη τοῦ θείου φωτός, ὅταν ἐργάζεται τίς ἀρετές καί μεριμνᾷ γιά τήν καθαρότητα τῆς καρδιάς του, ἡ ὁποία γίνεται μέ τόν τρόπο αὐτό δεκτική τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καί κατοικητήριο τῆς Ἁγίας Τριάδος. «Πάντα δέ φωτεινά καί ὑπέρλαμπρα τοῖς δεκτικοῖς φωτός, καί μή τήν ψυχῆν τῶ ρύπω μεμολυσμένοις τῆς συνειδήσεως»³.

Δεκτική, ἐπομένως, τοῦ φωτός πρέπει νά εἶναι ἡ ψυχῆ, γιά νά δεχθεῖ τό φῶς· καθαρῆ ἀπό κάθε ρύπο ψυχῆς καί σώματος, γιά νά κατοικήσει μέσα της ἡ ὑπέρλαμπρη θεότης. Δυσκολοκατόρθωτος ἄθλος ἡ θεά τοῦ ἀκτίστου φωτός, ἢ μᾶλλον δῶρο τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ στοὺς βιαστές καί πύκτες τῶν πνευμα-

τικῶν παλαισμάτων. Δῶρο ὁ θεῖος φωτισμός, πού βοηθεῖ τήν καρδιά νά βλέπει τά κρύφια καί νά ἐπιδίδεται σέ σάρωση τοῦ οἴκου τῆς ψυχῆς. Ὅσο καθαίρεται, τόσο φωτίζεται· καί ὅσο φωτίζεται, τόσο περισσότερο θεωρεῖ ἑαυτήν ἀνάξια καί ρυπαρή καί ἐπιδίδεται ἐκ νέου σέ δάκρυα καθαρτικά μετανοίας καί σέ προσευχή θερμή, κατακαίουσα κάθε ξύλον σεσηπός, καί σέ ἐργασία τῶν ἀρετῶν καί σέ ἀγάπη Θεοῦ καί ἀνθρώπων.

Ὅταν φωτισθεῖ μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ καρδιά, τότε φωτίζει καί τόν κόσμο γύρω της καί ἐλέγχει μέ τό παράδειγμά της καί ἐλέγχεται ἡ ἴδια· γιατί, ὅπως λέγει ὁ Μέγας Φωτίος, «πολύ περισσότερο θά ἐλεγχθοῦν (οἱ ἁμαρτωλοί) ὅταν λάμπουν οἱ ἀρετές μέσα ἀπό τά ἔργα μας, παρά ἐάν κάποιος μέ τά λόγια τούς ἀνακάλυπτε. Ἀλλά ὅλα τά ἔργα αὐτῶν ἐλέγχονται πολύ περισσότερο ἀπό τό φῶς τοῦ δικοῦ μας βίου καί ἀποκαλύπτονται καί φανερώνονται, καί ὅταν φανερωθοῦν φωτίζονται καί μεταβαίνουν καί μεταποιοῦνται πρὸς τό καλύτερο, διότι ἡ φανέρωση τῶν κρυφῶν (ἁμαρτημάτων) μέσα ἀπό τήν ἐνάρετη πολιτεία, προτρέπει σέ ἐπίγνωση, καί ἡ ἐπίγνωση μέ τή σειρά της γίνεται ἀρχή ἐπιστροφῆς, κι αὐτή πάλι καταλήγει στήν ἐργασία τῆς ἀρετῆς, ἡ ὁποία εἶναι φῶς, καί πρόξενος τοῦ ἄνωθεν φωτός»⁴.

Μία φωτισμένη καρδιά, πυρωμένη ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, θά εὐεργετηθεῖ κάποια στιγμή μέ τήν θέα τοῦ θείου φωτός, στά μέτρα βέβαια πού χωρεῖ: «Οὕτως ἔλαμψε τό πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος· οὐχ ὅτι μή τοῦ ἡλίου ὑπῆρχε λαμπρότερον, ἀλλ' ὅσον ἐχώρουν καθορᾶν οἱ βλέποντες»⁵. Τόσο ἐχώρουν οἱ μαθητές, τόσο τούς δόθηκε νά ἀτενίσουν· ὁμοίως καί οἱ ἄγιοι ἀσκητές, μέ κορυφαῖο τόν Ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ.

Σέ ὅλους ἐμᾶς ἀποκεῖται ἡ ἐπιθυμία νά ἐνωθοῦμε μέ τόν Χριστό, ἡ προθυμία νά ἀποθέσουμε κάθε ρύπο καί τήν ἁμαρτία, ἡ διάθεση νά ἀγωνιστοῦμε γιά νά ἀποκαθάρουμε τόν οἶκο τῆς ψυχῆς μας, ἡ προσευχή πρὸς τόν Κύριο, ὥστε νά μᾶς φωτίζει γιά νά βλέπουμε καθαρά τόν ἔσω ἄνθρωπο, ἡ ἀπαρχή τῆς λύτρωσης μετάνοια, ἡ ἐργασία τῶν ἀρετῶν, ἡ ἀκλόνητος πίστη, ἡ σταθερή ἐλπίδα, ἡ ἔμπρακτη ἀγάπη καί ἡ ἰκεσία πρὸς τόν δωρεοδότη Κύριο: «Χριστέ, τό φῶς τό ἀληθινόν, τό φωτίζον καί ἀγιάζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τόν κόσμον, σημειωθήτω ἐφ' ἡμᾶς τό φῶς τοῦ προσώπου σου, ἵνα ἐν αὐτῷ ὀψώμεθα φῶς τό ἀπρόσιτον, καί κατεύθυνον τά διαβήματα ἡμῶν πρὸς ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν σου, πρεσβείαις τῆς παναχράντου σου Μητρός, καί πάντων σου τῶν ἁγίων. Ἀμήν»⁶.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Λόγος εἰς τήν Μεταμόρφωσιν, PG 96.548.
2. Πρὸβλ. Κοντάκιον τῶν Χριστουγέννων.
3. Ἅγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὁ.π., PG 96.552.
4. Ἅγίου Φωτίου, ἐρμηνεῖα στήν πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολή.
5. Ἅγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὁ.π., PG 96.565.
6. Εὐχή τῆς ἈΐΩρας.

Κυριακή Θ' Ματθαίου

Πρωτοπρ. Γεωργίου Δορμπαράκη

«Βλέπων δέ (ὁ Πέτρος) τὸν ἄνεμον ἰσχυρόν ἐφοβήθη, καὶ ἀρξάμενος καταποντίζεσθαι ἔκραξε λέγων: Κύριε, σῶσόν με» (Ματθ. 14, 30).

Ο ΚΥΡΙΟΣ ἔχει διαλύσει τὰ πλήθη πού Τόν ἀκολουθοῦσαν κι ἔχει στείλει τούς μαθητές Του μέ πλοιάριο στήν ἀπέναντι ὄχθη ἀπό ἐκεῖ πού βρίσκονταν, ὅταν ξαφνικά τούς ἐμφανίζεται ξημερώματα περπατώντας πάνω στά κύματα. Ἡ ἀντίδραση τῶν μαθητῶν ἦταν ἐντελῶς φυσική: τρόμαξαν καί ἀμφισβήτησαν τήν πραγματική παρουσία Του. Ὁ Πέτρος, προκειμένου νά πειστεῖ ὅτι ὄντως εἶναι ὁ Κύριος, Τοῦ ζητᾶ νά ἔρθει κοντά Του, περπατώντας κι αὐτός πάνω στή θάλασσα. Μά στήν πορεία κλονίζεται καί ἀρχίζει νά καταποντίζεται. Στόν πανικό του κραυγάζει πρὸς τόν Κύριο νά τόν σώσει, κι ὁ Κύριος ἀνταποκρίνεται ἀμέσως, ἐλέγχοντας ὅμως τόν μαθητή του γιά τήν ὀλιγοπιστία του.

1. Ὁ Πέτρος βιώνει διπλή ἀντιθετική ἐμπειρία. Τή μία στιγμή μετέχει στό θάμβος τοῦ θαύματος: νά περπατᾶ πάνω στά κύματα· ἀμέσως μετά βιώνει τήν ἀγωνία τοῦ θανάτου: καταποντίζεται μέσα σ' αὐτά. Ζεῖ κάτι πού θά τό ζήσει καί ἀργότερα, ὅταν τή μία στιγμή θά ὁμολογεῖ μέ φωτισμό Θεοῦ: «σύ εἶ ὁ Χριστός, ὁ υἱός τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος», καί τήν ἄλλη στιγμή θά δέχεται τόν αὐστηρότατο ἔλεγχο τοῦ Ἰδιοῦ ὅτι ἀποτελεῖ σκάνδαλο γιά Ἐκεῖνον, διότι «φρονεῖ τὰ τῶν ἀνθρώπων καί οὐ τὰ τοῦ

Θεοῦ». Αἰτία γιά τήν ἐναλλαγή αὐτῆ εἶναι ἡ ἀστάθεια τῆς πίστεώς του πρὸς τόν Χριστό: ἐνῶ περπατᾶ πάνω στά κύματα, φανερώνοντας τήν πίστη του στά λόγια καί τήν παρουσία τοῦ Κυρίου, στή συνέχεια καταποντίζεται δείχνοντας τήν ὀλιγοπιστία του σ' Ἐκεῖνον. Ἀλλά ἡ ἐξήγηση εἶναι γνωστή: δέν εἶχε ἔλθει ἀκόμη ἡ Πεντηκοστή, ὥστε μέ τή δύναμη τοῦ ἁγίου Πνεύματος νά παγιωθεῖ αὐτός καί οἱ ἄλλοι μαθητές στή χαρισματική κατάσταση τῆς ἀληθινῆς χριστιανικῆς πίστεως.

2. Τί ἦταν ἐκεῖνο πού προκάλεσε αὐτήν τή μετάπτωση ἀπό τήν πίστη στήν ὀλιγοπιστία; Ἡ εὐαγγελική διήγηση δίνει τήν ἀπάντηση: ὁ Πέτρος, ὅσο ἦταν στραμμένος πρὸς τόν Χριστό, μπορούσε καί περπατοῦσε σάν σέ ξηρά: σταθερά καί μέ αὐτοπεποίθηση. Μόλις ὅμως ἡ προσοχή του μετατοπίζεται ἀπό τόν Χριστό στή φουρτουνιασμένη ἀπό τόν ἰσχυρό ἄνεμο θάλασσα, κλονίζεται καί καταποντίζεται. Ἔτσι ἡ προσήλωση στόν Χριστό, ἡ ἐνατένιση τοῦ προσώπου Του, ὅταν εἶναι ἀνταπόκριση στήν κλήση Του, συνιστᾶ τό γεγονός τῆς πίστεως, τό ὁποῖο ὀδηγεῖ στήν ὑπέρβαση τῶν ὅποιων προβλημάτων τοῦ ἀνθρώπου, κι ἀκόμη: στήν ὑπέρβαση τῶν λογικῶν στηριγμάτων τῆς ἐμπειρίας του, ἡ ὁποία (ἐμπειρία)

ἀρνεϊται, ὅπως στό ὑπόψη γεγονός, τήν ἀποδοχή τοῦ ὕδατος ὡς ξηρᾶς. Μέ ἄλλα λόγια, ὅταν ὁ ἄνθρωπος καταλαμβάνεται ἀπό τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ὅταν Τόν κάνει κέντρο τῆς ὑπαρξῆς του, ἐκεῖ βιώνει καταστάσεις πάνω ἀπό τό θεωρούμενο φυσιολογικό. «Πιστεύεις ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι;», εἶναι ἡ ἐρώτηση τήν ὁποία θέτει ὁ Κύριος, κάθε φορά πού πρόκειται νά ἐπιτελέσει ἕνα θαυμαστό γεγονός.

Ἀπό τήν ἄλλη, ὅταν ὁ ἄνθρωπος χάσει τήν ἐπαφή μέ τόν Χριστό, ὅταν καταληφθεῖ ἀπό ἄλλα στοιχεῖα, ἀπειλητικά γιά τήν ὑπαρξή του, σάν τόν Πέτρο μέ τά τεράστια κύματα, μοιάζει νά “παγώνει” ἀπό τόν φόβο του καί νά βιώνει τήν ἀγωνία τοῦ θανάτου. Ἴσως μπορεῖ κανεῖς νά θυμηθεῖ ἐν προκειμένῳ τό περιστατικό ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη μέ τή γυναῖκα τοῦ Λώτ πού «πέτρωσε» κι ἔγινε «στήλη ἄλατος»: κι ἡ γυναῖκα αὐτή χάνει τήν ἐπαφή της μέ τόν Θεό, διότι δείχνει ἀνυπακοή στό θέλημά Του, καί ἡ προσοχή της, στήν περίπτωση ἐκείνη ἀπό περιέργεια, στρέφεται πρὸς τή μαινόμενη φύση: τή βροχή ἀπό θειάφι. Καί «πετρώνει». Καταποντίζεται.

3. Ἡ περίπτωση τοῦ Πέτρου λειτουργεῖ τυπολογικά. Ξέρουμε πιά οἱ πιστοί ὅτι κάθε φορά πού ἀντιμετωπίζουμε πρόβλημα στή ζωή μας, ἡ λύση εἶναι ὄχι ἡ ἐμμονή μας στό πρόβλημα, ἀλλά ἡ ἐν πίστει στροφή μας πρὸς τόν Χριστό. Τό «Κύριε, σῶσόν με» ἢ ἀλλιῶς «Κύριε,

Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλέησόν με» πρέπει νά ἀποτελεῖ τήν ἀδιάκοπη κραυγή μας καί τή συνεχή προσευχή μας. Τό θέμα δηλαδή εἶναι νά μή χάνουμε τήν ἐπαφή μας μέ Ἐκεῖνον. Ὅταν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καί οἱ ἅγιοί μας μιλοῦν γιά τήν «κόλλησιν» πού πρέπει νά ἔχει ὁ ἄνθρωπος στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ –«ἐκολλήθη ἡ ψυχή μου ὀπίσω σου, ἐμοῦ δέ ἀντελάβετο ἡ δεξιὰ Σου» σημειώνει ὁ φαλμωδός γιά παράδειγμα– δέν κάνουν τίποτε ἄλλο ἀπό τό νά μιλοῦν γιά τή σωτηρία πού ὁ ἄνθρωπος ζεῖ μέ τόν τρόπο αὐτό. Ἡ «κόλλησις» αὐτή εἶναι ἀκριβῶς ἡ διαρκῆς ἐνατένιση τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ. «Τί κάνεις ἐδῶ;» ρώτησε μία φορά ἕνας ἱερέας κάποιον γέροντα, πού καθημερινά ἐρχόταν στόν ναό καί καθόταν ὦρες ἀπέναντι στήν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ στό τέμπλο. «Τόν βλέπω καί μέ βλέπει, κι αὐτό μοῦ φτάνει» ἀπάντησε δακρυσμένος ὁ γέροντας.

Νά βλέπω τόν Χριστό πού μέ βλέπει πάντοτε μέ τό πλήρες ἀγάπης βλέμμα Του, αὐτό συνιστᾷ τή σωτηρία μας. Νά θυμόμαστε ὅμως ἐξίσου ὅτι κατεξοχήν τόν Κύριον Τόν «βλέπουμε», ὅταν εἴμαστε προσηλωμένοι καί προσκολλημένοι στίς ἅγιες ἐντολές Του καί στήν ἐν Ἐκκλησίᾳ κοινωνία τοῦ ἁγίου σώματος καί αἵματός Του. Ὁ ἴδιος βεβαίωσε ὅτι ἐκεῖ βρίσκεται κρυμμένος καί δι’ αὐτῶν φανερώνεται μέσα στίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων. Χρειάζεται ὅμως πειραματισμός γιά νά τό ἐπιβεβαιώσουμε.

Θεολογική έρμηνεία τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ἐκ τῆς ὑμνογραφίας τῆς ἑορτῆς

Ἄρχιμ. Διονυσίου Χατζηαντωνίου, δρος Θεολογίας
Ἐφημ. Ἱ.Ν. Ἁγ. Φιλοθέης ὁμων. δήμου Ἀττικῆς

«Τῇ βῆ τοῦ αὐτοῦ μηνός ἡ ἀνάμνησις τῆς θείας Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου καί Θεοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Σύμφωνα μέ τήν παράδοση τό γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου πραγματοποιήθηκε σαράντα ἡμέρες πρὶν ἀπό τὴν Σταύρωσή Του. Ἐάν ἑορταζόταν ὅμως στήν ἀκριβῆ ἡμερομηνία θά ἐπισκιαζόταν ἀπό τήν πένθιμη περίοδο τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, γι' αὐτό οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὄρισαν νά ἑορτάζεται τήν 6^η Αὐγούστου. Αὐτή δέν εἶναι μιά τυχαία ἡμερομηνία, ἀλλά ἀκριβῶς σαράντα ἡμέρες πρὶν τήν μεγάλη δεσποτική ἑορτή τῆς Παγκοσμίου Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου καί Ζωοποιοῦ Σταυροῦ, ἡ ὁποία κατὰ τὰ τυπικά «φέρει τὰ ἴσα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς».

Ὅπως διαβάζουμε στό εὐαγγελικό ἀνάγνωσμα τῆς ἡμέρας, ὁ Κύριος παρέλαβε τρεῖς ἐκ τῶν Μαθητῶν Του, τόν Πέτρο, τόν Ἰάκωβο καί τόν Ἰωάννη, καί ἀφοῦ τοὺς ὁδήγησε «εἰς ὄρος ὑψηλόν, μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν. καί ἔλαμψε τό πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τὰ δέ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκά ὡς τό φῶς». Ταυτόχρονα ἐμφανίζονται καί συνομιλοῦν μέ τόν Χριστό οἱ προφῆτες Μωυσῆς καί Ἡλίας καί τόν τόπο ἐπεσκίασε νεφέλη, ἀπό τήν ὁποία ἀκούσθηκε φωνή «λέγουσα· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε» (Ματθ. 17,1-5).

Κάποια εὐλογα ἐρωτήματα προκύπτουν ἀπό αὐτό τό ἀναμφισβήτητα θαυμαστό καί μοναδικό γεγονός, ὅπως τί σημαίνει ἡ Μεταμόρφωση καί γιατί ἔπρεπε νά γίνει. Γιά ποιό λόγο ὁ Χριστός παρέλαβε μόνο τρεῖς ἀπό τοὺς Δώδεκα Μαθητές καί γιά ποιό λόγο ἐμφανίσθηκαν οἱ συγκεκριμένοι προφῆτες Μωυσῆς καί Ἡλίας. Τί ἦταν ἡ νεφέλη καί ποιά ἡ σημασία τῶν λόγων τῆς φωνῆς πού ἀκούσθηκε. Σέ αὐτά τὰ ἐρωτήματα θά προσπαθήσουμε μέ λίγα λόγια νά ἀπαντήσουμε, βασιζόμενοι ἀποκλειστικά στήν ὑμνογραφία τῆς ἑορτῆς. Καθ' ὅλη τήν διάρκεια τῆς ἐπίγειας παρουσίας Του ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ οὐδέποτε ἔδειξε τήν λαμπρότητα τῆς θείας φύσης Του, παρά μόνο μία φορά καί γιά τίς λίγες στιγμές πού διήρκησε ἡ Μεταμόρφωσή Του¹. Λίγο πρὶν τόν σταυρικό θάνατο ὁ Χριστός παρέλαβε τόν Πέτρο, τόν Ἰάκωβο καί τόν Ἰωάννη καί μεταμορφώθηκε ἐνώπιόν τους, δηλαδή ἀφοῦ γιά λίγο ἔκρυψε «τό πρόσλημμα τῆς σαρκός»², τοὺς ἔδειξε τήν θεία δόξα Του³ ἀμυδρῶς⁴, ὅσο μπορούσαν ν' ἀντέξουν οἱ ἀνθρώπινοι ὀφθαλμοί τους⁵. Ἐπίσης κατὰ τήν θεία Μεταμόρφωση φανερώθηκε στό πρόσωπο τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ γιά πρώτη φορά μετά τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Παράδεισο ἡ δόξα καί ἡ λαμπρότητα πού εἶχε ἐκεῖ ὁ ἀνθρωπος⁶, ἀλλά καί τό πόσο λαμπρός θά εἶναι μετά τήν Δευτέρα

Παρουσία τοῦ Χριστοῦ⁷ καί τήν Ἀνάσταση τῶν νεκρῶν⁸.

Παρέλαβε αὐτούς τούς συγκεκριμένους Μαθητές, ἐπειδή μόνο ἐκεῖνοι ἀπό τούς Δώδεκα εἶχαν διαπρέψει στό ὕψος τῶν ἀρετῶν⁹, γι' αὐτό μάλιστα καί ἀποκαλοῦνται ἀπό τούς ὑμνογράφους «ἀκρότης τῶν Ἀποστόλων»¹⁰, κορυφαῖοι¹¹, πρόκριτοι¹² καί ἔξαρχοι τῶν Μαθητῶν¹³. Αὐτοί οἱ τρεῖς ἦταν οἱ μόνοι παρόντες κατά τήν προδοσία τοῦ Χριστοῦ, γι' αὐτό καί ἔπρεπε νά δοῦν τήν θεία δόξα Του, γιά νά μήν δειλιάσουν βλέποντάς Τον ἐπί τοῦ Σταυροῦ¹⁴, ἀλλά καί νά καταλάβουν ὅτι τό Πάθος Του ἦταν ἐκούσιο¹⁵. Μαζί μέ τόν Χριστό ἐμφανίσθηκαν οἱ μεγάλοι Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης Μωυσῆς καί Ἡλίας, γιά νά μαρτυρήσουν τήν θεότητά Του¹⁶ καί ὅτι Ἐκεῖνος εἶναι ὁ Μεσσίας, γιά τήν ἔλευση τοῦ ὁποῖου εἶχαν προφητεύσει¹⁷. Αὐτοί οἱ δύο Προφῆτες εἶχαν ζητήσει νά δοῦν τό πρόσωπο τοῦ Θεοῦ, ὅμως αὐτό ἦταν ἀδύνατον στήν Παλαιά Διαθήκη, ἀφοῦ τότε συνομιλοῦσαν μέ τόν ἄσαρκο Λόγο. Ἡ ἐπιθυμία τους αὐτή γίνεται πραγματικότητα κατά τήν Μεταμόρφωση, ὅταν βλέπουν ἐπιτέλους τόν Θεό, τόν σαρκωθέντα Λόγο, καί συνομιλοῦν πρόσωπο πρὸς πρόσωπο μαζί Του¹⁸.

Ἐμφανίσθηκαν ὁ νεκρός Μωυσῆς καί ὁ Ἡλίας πού σύμφωνα μέ τίς Γραφές ἀκόμη ζεῖ καί αὐτό ἔγινε γιά νά φανερωθεῖ ὅτι ὁ Χριστός εἶναι κυρίαρχος τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου¹⁹. Μέ τήν ἐμφάνιση τῶν προφητῶν ἀποδεικνύεται ὅτι Ἐκεῖνος ἔδωσε τόν Νόμο καί συνομιλοῦσε στήν Παλαιά Διαθήκη μέ τους παρισταμένους, ἀλλά καί μέ ὅλους τούς Προφῆτες²⁰. Γι' αὐτό καί ὁ ὑμνογράφος ψάλλει χαρακτηριστικά ὅτι, Αὐτός πού συνομίλησε μέ τόν Μωυσῆ στό ὄρος Σινᾶ διά συμβόλων λέγοντας Ἐγώ εἰμί ὁ Ὡν, σήμερα

στό ὄρος Θαβὼρ μεταμορφώνεται ἐνώπιον τῶν Μαθητῶν²¹.

Ἡ νεφέλη ἦταν ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος²². Μέσα ἀπό αὐτήν ἀκούσθηκε ἡ φωνή τοῦ Θεοῦ Πατρός νά βεβαιώνει ὅτι ὁ Ἰησοῦς δέν εἶναι ἕνας ἀπλός ἄνθρωπος, ἀλλά ὁ Υἱός Του ὁ μονογενής, «ὁ ἐλθὼν εἰς τόν κόσμον σῶσαι τόν ἄνθρωπον»²³. Κατά τήν Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός Πατήρ εἶχε πει γιά τόν βαπτιζόμενο: «Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα». Κατά τήν Μεταμόρφωση προσθέτει μία μικρή ἀλλά καταλυτική φράση: «Αὐτοῦ ἀκούετε».

Γιά νά καταλάβουμε τό νόημα αὐτῶν τῶν δύο λέξεων, θά πρέπει νά ἀνατρέξουμε στήν Παλαιά Διαθήκη, τότε πού ὁ μέγας προφήτης Μωυσῆς λίγο πρὶν τόν θάνατό του προφητεύει στούς Ἰσραηλίτες τήν ἔλευση τοῦ Μεσσία λέγοντας ὅτι ὁ Θεός θά ἀναδειξεί κάποιον προφήτη σάν καί ἐκεῖνον, στόν ὁποῖο πλέον πρέπει νά ὑπακούουν. «Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου ὡς ἐμέ ἀναστήσει σοι Κύριος ὁ Θεός σου, αὐτοῦ ἀκούσεσθε» (Δευτ. 18,15). Ὁ Θεός Πατήρ ἐπαναλαμβάνοντας τά λόγια τοῦ παρόντος στήν Μεταμόρφωση Μωυσῆ, δέν χρησιμοποιοεῖ χρόνο μελλοντικό γιά τόν Μεσσία, ὅπως ἔπραξε δεκατέσσερεις αἰῶνες νωρίτερα ὁ Προφήτης, ἀλλά ἀνακοινώνει στήν ἀνθρωπότητα ὅτι ὁ Μεσσίας πού εἶχε ἀναφέρει ὁ Μωυσῆς, εἶναι ὁ Ἰησοῦς γι' αὐτό καί πρέπει Αὐτόν νά ἀκούει.

Ἐκτός ἀπό τήν ἐορτή τῆς Μεταμόρφωσης, τό ρῆμα «ἀκούω» συναντοῦμε τίς ἡμέρες τοῦ Δεκαπενταύγουστου καί σέ ἕνα ἄλλο εὐαγγελικό ἀνάγνωσμα, αὐτό τῆς Μεγάλης Παράκλησης τῆς Θεοτόκου. Μία γυναίκα ἀπό τό πλῆθος συνεπαρμένη ἀπό τήν διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ, μακάρισε τήν γυναίκα ἡ ὁποία Τόν

γέννησε λέγοντας, «*Μακαρία ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε καὶ μαστοὶ οὓς ἐθήλασας*». Ὁ Χριστὸς ἐπικροτεῖ λέγοντας ὅτι πράγματι εἶναι μακαρία ἡ Μητέρα μου, ἀλλὰ ἐπίσης μακάριοι εἶναι καὶ ὅσοι μιμούμενοι ἐκείνη, ὄχι ἀπλῶς ἀκούουν, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ καὶ τὸν ἐφαρμόζουν. «*Μενοῦν γε, μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ φυλάσσοντες αὐτόν*» (Λουκᾶ 11,27-28). Σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ Εὐαγγελίου ὁ Κύριος τονίζει κάτι παρόμοιο: «*Μήτηρ μου καὶ ἀδελφοί μου οὗτοι εἰσιν οἱ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀκούοντες καὶ ποιῶντες αὐτόν*» (Λουκᾶ 8,21). Οἱ πιστοὶ ἀκολουθῶντας τὴν προτροπὴ τοῦ Θεοῦ Πατρός καὶ τὸν μακαρισμὸ τοῦ Χριστοῦ στήν Παναγία Μητέρα Του, καλοῦνται νά τηροῦν τίς σωτήριες ἐντολές Του, ἀφοῦ μόνο μέ αὐτόν τὸν τρόπο Τοῦ δείχνουν ὅτι Τὸν ἀγαποῦν, ἀλλὰ καὶ ἀποκτοῦν τὴν θεία παρουσία καὶ ἀγάπη. «*Ἐάν ἀγαπάτε με*», μᾶς προτρέπει, «*τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε, ... ὁ ἔχων τὰς ἐντολὰς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ*

ἀγαπῶν με... Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτόν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν» (Ἰω. 14, 15·21·23). Ἐπομένως ἡ συμμετοχὴ τοῦ πιστοῦ στό γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος πραγματοποιεῖται μόνο στόν βαθμὸ πού «ἀκούει», δηλαδή ἐφαρμόζει στήν καθημερινότητά του τὴν ἐντολή τῆς ἀγάπης στόν Θεό ἀλλὰ καὶ στόν συνάνθρωπο (Ματθ. 22,40). Ἐπιπλέον ἡ Μεταμόρφωση μᾶς φανέρωσε ἐν μέρει τό λαμπρὸ μέλλον πού μᾶς περιμένει μετά τὴν Δευτέρα Παρουσία τοῦ Κυρίου, ὅποτε θά βλέπουμε τὸν Χριστό «*πρόσωπον πρὸς πρόσωπον*» (Α΄ Κορ. 13,12) καὶ «*καθὼς ἐστι*» (Α΄ Ἰω. 3,2).

«*Ὁ ἐν τῷ ὄρει τό θαβῶρ μεταμορφωθείς ἐν δόξῃ Χριστέ ὁ Θεός, καὶ ὑποδείξας τοῖς μαθηταῖς σου τὴν δόξαν τῆς σῆς Θεότητος, καταύγασον καὶ ἡμᾶς τῷ φωτί τῆς σῆς ἐπιγνώσεως, καὶ ὁδήγησον ἐν τῇ τρίβῳ τῶν ἐντολῶν σου, ὡς ὁ μόνος ἀγαθός καὶ φιλόανθρωπος*»²⁴.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πρβλ. γ΄ Στιχηρό Ἰδιόμελο Λιτῆς. **2.** Γ΄ Στιχηρό Ἰδιόμελο Λιτῆς. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, β΄ καὶ γ΄ τροπάριο Κανόνα, δ΄ Ὠδῆς. **3.** Β΄ Στιχηρό Ἰδιόμελο Λιτῆς. Γ΄ Τροπάριο & «Δόξα. Καὶ νῦν» Ἀποστίχων. Οἶκος ἑορτῆς. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, α΄ τροπάριο Κανόνα, ζ΄ Ὠδῆς. **4.** Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ, γ΄ τροπάριο Κανόνα, α΄ Ὠδῆς. **5.** Τοῦ αὐτοῦ, β΄ τροπάριο Κανόνα, α΄ Ὠδῆς. Γ΄ Στιχηρό Ἰδιόμελο Λιτῆς. Ἀπολυτίκιό ἑορτῆς. **6.** Β΄ Τροπάριο Ἀποστίχων. Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ, α΄ τροπάριο Κανόνα, γ΄ Ὠδῆς. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, β΄ τροπάριο Κανόνα, ε΄ Ὠδῆς. Γ΄ Στιχηρό Ἰδιόμελο Λιτῆς. **7.** Α΄ Κάθισμα Ὁρθρου. **8.** Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ, β΄ τροπάριο Κανόνα, α΄ Ὠδῆς. **9.** Τοῦ αὐτοῦ, γ΄ Στιχηρό Ἰδιόμελο Ἐσπερινοῦ. **10.** Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, β΄ τροπάριο Κανόνα, γ΄ Ὠδῆς. **11.** Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ, γ΄ Στιχηρό Ἰδιόμελο Ἐσπερινοῦ. **12.** Γ΄ Στιχηρό Ἰδιόμελο Λιτῆς. Γ΄ Τροπάριο Ἀποστίχων κ.ἄ. **13.** Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, γ΄ τροπάριο Κανόνα, ε΄ Ὠδῆς. **14.** Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ, α΄ Στιχηρό Ἰδιόμελο Ἐσπερινοῦ. **15.** Κοντάκιό ἑορτῆς. **16.** Γ΄ Στιχηρό Ἰδιόμελο Λιτῆς. Γ΄ Κάθισμα Ὁρθρου. **17.** Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ, β΄ τροπάριο Κανόνα, ε΄ Ὠδῆς. **18.** Τοῦ αὐτοῦ, γ΄ τροπάριο Κανόνα, δ΄ Ὠδῆς. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, γ΄ τροπάριο Κανόνα, γ΄ Ὠδῆς καὶ β΄ τροπάριο Κανόνα, στ΄ Ὠδῆς. **19.** Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ, γ΄ Στιχηρό Ἐσπερινοῦ. Γ΄ Στιχηρό Ἰδιόμελο Λιτῆς. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, α΄ τροπάριο Κανόνα, ε΄ Ὠδῆς καὶ γ΄ τροπάριο Κανόνα, ἡ΄ Ὠδῆς. Β΄ Στιχηρό Προσόμοιο Αἰνῶν. **20.** Γ΄ Στιχηρό Ἰδιόμελο Ἐσπερινοῦ. «Καὶ νῦν» Λιτῆς. **21.** Α΄ Τροπάριο Ἀποστίχων. Πρβλ. Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ, α΄ τροπάριο Κανόνα, δ΄ Ὠδῆς. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, α΄ τροπάριο Κανόνα, δ΄ Ὠδῆς. **22.** Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, γ΄ τροπάριο Κανόνα, στ΄ Ὠδῆς. **23.** «Δόξα. Καὶ νῦν» Ἀποστίχων. Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ, δ΄ Στιχηρό Ἰδιόμελο Ἐσπερινοῦ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, γ΄ τροπάριο Κανόνα, ζ΄ Ὠδῆς. Γ΄ Τροπάριο Ἀποστίχων. **24.** Β΄ Στιχηρό Ἰδιόμελο Λιτῆς.

Καλοκαιρινά αγροτικά έθιμα λαϊκής θρησκευτικότητας

Τοῦ Μ. Γ. Βαρβούνη

Καθηγητῆ Λαογραφίας

Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης / Τμήμα Ἱστορίας καί Ἐθνολογίας

ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ, ἐποχή συγκομιδῆς μέ κυριαρχική θέση στήν παραδοσιακή ἑλληνική ἀγροτική οἰκονομία, ἀποτελεῖ περίοδο κατά τήν ὁποία οἱ ἑορτές καί οἱ πανηγύρεις ἔχουν πρωτίστως ἀγιοφυλακτικό καί ἀγιοπροστατευτικό, καί δευτερευόντως διαβατήριο, ὀριακό καί γονικό χαρακτήρα, ὅπως γιά παράδειγμα συμβαίνει μέ τίς ἀντίστοιχες ἑορτές τῆς ἀνοιξῆς. Ὁ ἄνθρωπος, ἐργαζόμενος σκληρά καί ὑπό ἀντίξοες συχνά καιρικές συνθήκες, ἔχει ἀνάγκη νά ἀναπαυθεῖ καί νά φυχαγωγηθεῖ, κι αὐτό κυρίως τοῦ προσφέρουν τά καλοκαιρινά πανηγύρια, τά ὁποία γι' αὐτό τό λόγο περιβάλλονται συχνά ἀπό διηγῆσεις γιά ἀγίους τιμωρούς, οἱ ὁποῖοι τιμωροῦν – συχνά καταστρέφοντάς τους τή σοδειά – ἐκείνους πού δέν τηροῦν τήν ἀντίστοιχη ἐθιμική ἀργία τῆς ἑορτῆς τους.

Ἡ χρονική αὐτή περίοδος ἀποτελεῖ τήν ἐποχή τοῦ θερισμοῦ καί τῆς συγκομιδῆς τῶν δημητριακῶν, πρωταρχικῶν εἰδῶν διατροφῆς καί ἀπαραίτητων γιά τήν ἐπιβίωση τῆς κοινότητος καί τήν ὀργάνωση τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας. Γιά τοὺς λόγους αὐτούς, ὁ θερισμός συχνά προσδιορίζεται ἀπό προχριστιανικά ἔθιμα, τά περισσότερα τῶν ὁποίων ἀνάγονται στήν ἀρχέγονη λατρεία τοῦ ἀγροῦ. Συνήθιζαν λοιπόν σέ διάφορους τόπους νά

ἀφήνουν ἀθέριστο μέρος τοῦ ἀγροῦ, ἐνῶ ἀπό τά τελευταῖα στάχυα ἔπλεκαν ἓνα εἶδος ψάθας, ἢ ἓναν σταυρό, πού ἄφηναν στό εἰκονοστάσι τοῦ σπιτιοῦ, τοὺς σπόρους δέ πού ἐμπεριεῖχε ἀναμείγνυαν μέ τόν σπόρο τῆς σπορᾶς τῆς ἐπόμενης χρονιάς, γιά εὐλογία.

Πρόκειται γιά τελετουργική προσπάθεια συνέχισης τῆς γονιμοποιητικῆς δύναμης τοῦ ἀγροῦ, πού τοὺς ἦταν ἀπαραίτητη γιά τήν ἐπιβίωσή τους, στά πλαίσια τῶν ἀγροτοκτηνοτροφικῶν κοινοτήτων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Σέ ἄλλες περιοχές τά πρῶτα δράγματα τῶν θεριστῶν τοποθετοῦνταν σταυροειδῶς στό χωράφι ἢ στό εἰκονοστάσι, ἢ προσδέμονταν στό κεντρικό ξύλο πού συγκρατοῦσε τή σκεπή τοῦ σπιτιοῦ, καί συμβόλιζε τόν ἄντρα, σύζυγο, πατέρα καί ἀρχηγό τῆς οἰκογένειας. Στήν Κύπρο παρίσταναν τό παιγνῶδες δρώμενο τοῦ λαγοῦ καί τοῦ κυνηγοῦ, καί γιά τό ὁποῖο ὁ Γ. Α. Μέγας σημειώνει ὅτι ὁ λαγός συμβολίζει τόν δαίμονα τοῦ σίτου καί χορηγό τῆς συγκομιδῆς, μέ στόχο νά μεταβιβαστεῖ σέ αὐτόν ἡ θεριζόμενη, ἄρα καί ἐξαντλούμενη, γονιμική δύναμη τῆς σοδειᾶς.

Παρόμοια ἔθιμα ἀγροτικῆς λαϊκῆς λατρείας ὑπάρχουν καί κατά τόν ἄλωνισμό, κατά τόν ὁποῖο ἔστηναν τό πρῶτο

δεμάτι ὄρθιο στή μέση του ἄλωνιου. Μετά τό τέλος τῆς διαδικασίας, ὁ νοικοκύρης χάραζε ἕνα μαγικό-προστατευτικό κύκλο γύρω ἀπό τό σπόρο, τόν σταύρωνε καί ἔστηνε τό πτύο ἢ τόν λιχιστήρα ὄρθιο στό κέντρο τοῦ καρποῦ καί τό περιχύνε μέ σπόρους, τελώνοντας εὐετηρικά καταχύσματα. Ἄπό τόν πρῶτο σπόρο τελοῦσαν ἀπαρχές, προσφέροντάς τον στό ναό, στή βρύση ἢ στό πηγάδι τοῦ σπιτιοῦ ἢ τοῦ χωριοῦ. Σέ ἄλλες περιοχές ἐπίσης δέν δρασκελίζουν τό σωρό τοῦ σπόρου, τόν προφυλάγουν ἀπό ἔντονα καιρικά φαινόμενα μέ ἀντιβασκάνια καί προφυλακτικά μέσα ὅπως ὁ σταυρός καί ἡ λαμπάδα τῆς Ἀνάστασης, καί γενικά τόν περιχαρᾶκνουν συμβολικά, στό πλαίσιο μίας παλαιότατης προχριστιανικῆς λατρείας τοῦ σίτου, πού διαπιστώνεται σέ ὄλους σχεδόν τούς λαούς οἱ ὁποῖοι καλλιεργοῦν δημη-τριακά. Ἡ χρήση μηχανικῶν μέσων καί τεχνολογικῶν ἐπιτευγμάτων στήν καλλιέργεια ἔχει σχεδόν ἐξαφανίσει αὐτές τίς ἐθιμικές πρακτικές.

Ἡ ἑορτή τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν (2 Ἰουλίου) εἶναι καί πάλι ἐθιμική ἀργία, καθώς ἡ «Καψοδεματοῦσα» Παναγία καταστρέφει τίς σοδειές τῶν παραβατῶν, ὅπως ἐπίσης οἱ ἑορτές τῆς ἁγίας Κυριακῆς (7 Ἰουλίου) πού καταστρέφει τό φωμί, καί τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου (11 Ἰουλίου) πού ρίχνει χαλάζι στό ἀμπέλια. Τό ἴδιο συμβαίνει καί κατά τήν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τῆς ἁγίας Μαρίας (17 Ἰουνίου), πού προστατεύει τά μικρά παιδιά καί διώχνει τά βλαπτικά ζώφια ἀπό τά νοικοκυριά καί τίς καλλιέργειες, καί κατά τήν ὁποία τελοῦνται ἀπαρχές σύκων καί σταφυλιῶν, ἀνάλογα μέ τίς συνθήκες καί τούς ὄρους ὠρίμανσης κάθε τόπου. Ἡ ἑορτή τοῦ προφήτη Ἡλία πάλι (20 Ἰουλίου) ἔχει ἡλια-

κό χαρακτήρα καί μετεωρολογικό περιεχόμενο, καί συνοδεύεται ἀπό δημοτελεῖς ζωοθυσίες, ἀναμματα ἐθιμικῶν πυρῶν καί πανηγύρεις στά ξωκλήσια τοῦ ἁγίου, πού βρίσκονται σέ κορυφές βουνῶν καί ὑψωμάτων.

Ὁ προφήτης Ἡλίας θεωρεῖται προστατῆς τῶν γουναράδων τῆς Καστοριάς, προφανῶς λόγω τῆς θαυματουργῆς «μηλωτῆς» του, πού ἀναφέρεται στίς σχετικές μέ τήν ἀνάληψή του γραφικές ἀφηγήσεις, καί εἶναι ἐκεῖνος πού στέλνει τή βροχή. Στό τέλος Ἰουλίου δύο πανηγύρεις, τῆς ἁγίας Παρασκευῆς (26 Ἰουλίου) καί τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος (27 Ἰουλίου) εἶναι ἱαματικές. Ἡ ἁγία Παρασκευή, μέ τά πολλά ἀγιάσματά της στόν βορειοελλαδικό χῶρο, ὅπως αὐτό στή Μάκρη τῆς Ἀλεξανδρούπολης, προστατεύει τά μάτια καί ὁ ἅγιος Παντελεήμων θεραπεύει ἀσθενεῖς καί ἀναπήρους.

Ὁ λαός πιστεύει πῶς στό πέρασμα στόν Αὐγούστο, τό βράδυ τῆς 31ης Ἰουλίου, ἀνοίγουν οἱ οὐρανοί, ἄρα εἶναι κατάλληλη στιγμή γιά τή διατύπωση ὀρισμένων αἰτημάτων, τά ὁποῖα πάντοτε εἰσακούονται. Οἱ πρῶτες ἕξι μέρες τοῦ Αὐγούστου εἶναι «δρίμες», κατά τίς ὁποῖες ἀποφεύγουν νά λούζονται, νά πλένουν, νά κόβουν ξύλα ἀλλά καί ἀσκοῦν τά «μερομήνια», εἶδος μετεωρολογικῆς μαντείας σύμφωνα μέ τήν ὁποία προβλέπουν τόν καιρό τῶν δώδεκα μηνῶν πού θά ἀκολουθήσουν, παράλληλα μέ τήν αὐστηρή καί πάνδημη νηστεία τοῦ Δεκαπενταύγουστου. Ἡ ἑορτή τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος (6 Αὐγούστου) ἀποτελεῖ ἡμέρα φαροφαγίας, ἀποφυγῆς θαλάσσιων λουτρῶν καί προσφορᾶς ἀπαρχῶν ἀπό σταφύλια στούς ναούς, ὅπου εὐλογοῦνται καί ἀρχίζει ἡ κατανάλωσή τους.

Ἡ ἑορτή τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου

(15 Αυγούστου) είναι πάνδημη, μέ πανηγύρεις. Ξεχωρίζουν οί νησιωτικές τής Εὐαγγελίστριας στήν Τήνο καί τής Ἐκατονταφυλιανῆς στήν Πάρο, ζωοθυσίες, διασκεδάσεις, ἀλλά καί σύναψη ποιμενικῶν συμφωνιῶν, ἀκόμη καί μέ τήν ἔναρξη χοιροσφαγιῶν καί τήν προσφορά ἀπαρχῶν μελιοῦ, σέ διάφορες περιοχές. Ἡ βαθμιαία ἐξάπλωση τής τελετῆς τοῦ ἐπιταφίου καί τῶν ἐγκωμίων τής Θεοτόκου, κατά τόν ἔσπερινό τής παραμονῆς, συντελεῖ ἀκόμη περισσότερο στόν χαρακτηρισμό τής ἡμέρας ὡς «Πάσχα τοῦ καλοκαιριοῦ». Ἡ ἀπόδοση τής ἑορτῆς τής Κοιμήσεως πάλι (23 Αυγούστου) θεωρεῖται ἀπό τό λαό τό ἐνιαχήμερο μνημόσυνο τής Παναγίας, καί ἑορτάζεται μέ πανηγύρεις, λιτανεῖες καί ζωοθυσίες.

Πάνδημες εἶναι καί οί ἑορτές τοῦ ἁγίου Φανουρίου (27 Αυγούστου), πού ἀνακαλύπτει τά χαμένα ἀντικείμενα καί

δέχεται τίς τελετουργικές, γλυκίες καί νηστίσιμες φανουρόπιτες, τής ἀποτομῆς τής κεφαλῆς Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (29 Αυγούστου), μέ τήν αὐστηρή της νηστεία καί τήν ἀπαγόρευση κατανάλωσης καρπῶν πού θυμίζουν τό αἷμα τοῦ Προδρόμου (μαῦρο σταφύλι, μαῦρο σῦκο κ.λπ.), μέ τίς προσφορές στόν ἅγιο ὅσων ὑποφέρουν ἀπό πυρετοῦς καί τό ἄναμμα ἐθιμικῶν πυρῶν, σέ περιοχές ὅπως ἡ Ἀπολλωνιάδα τής Προύσας, καί τής Ἀγίας Ζώνης (31 Αυγούστου). Ἡ ἡμέρα αὐτή θεωρεῖται «κλειδοχρονιά», καθῶς ἀπό τήν ἐπομένη 1η Σεπτεμβρίου ἀρχίζει τό ἐκκλησιαστικό ἔτος, καί σέ πολλά μέρη, ὅπως γιά παράδειγμα στή Λέρο, παραθέτουν μελιγμούς, μέ σπιτικά γλυκίσματα, στά στοιχεῖα πού προστατεύουν τό σπίτι, σύμφωνα μέ δοξασίες πού κυριαρχοῦν στόν ἐθιμικό βίο τοῦ λαοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, «Θέρος», *Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία* 6 (1965), στ. 424-426.
Ξ. ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ, *Κυπριακή λαογραφία*, Λευκωσία 1938, σ. 43, 82. Δ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Ἀπεραθίτικα λαογραφικά σύμμεικτα*. Ἀθήναι 1940. ΑΝ. ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗΣ, «Οἱ ζευγάδες τής Κῶ, ἡ ζωή καί οἱ ἀσχολίες των», *Λαογραφία* 14 (1952), σ. 201-303. Γ. Α. ΜΕΓΑΣ, *Ἑλληνικά ἑορταί καί ἔθιμα τής λαϊκῆς λατρείας*, Ἀθήναι 1957, σ. 212-232, 240-247. Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗ-ΜΟΥΣΙΟΠΟΥΛΟΥ, *Λαογραφικά Θράκης* 1, Ἀθήναι 1979, σ. 71-73. Γ. Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΗΣ, «Ἀπαρχές (λατρευτικές καί εὐετηρίας) στή νεοελληνική ἐθιμολογία», *Λαογραφία* 37 (1993-1994), σ. 61-73. ΑΘ. ΤΣΑΚΝΑΚΗΣ, «Ἀγροτικά ἔθιμα Ἐπανομῆς», *Χρονικά Χαλκιδικῆς* 6 (1963), σ. 245. Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, «Συνήθεια τοῦ θέρου καί τής σποράς», *Λαογραφία* 3 (1911-1912), σ. 675-676. Α. ΠΑΝΑΡΕΤΟΣ, «Κυπριακή γεωργική λαογραφία», *Κυπριακαί Σπουδαί* 15 (1951), σ. ιε' - λε'. ΑΝ. ΒΡΟΝΤΗΣ, «Οἱ ζευγάδες τής Ρόδου», *Λαογραφία* 12 (1938-1948), σ. 104-129. ΣΤ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΣ, *Ζητήματα παραδοσιακοῦ ὕλικου βίου (ἐνδεικτικές ἐπισημάνσεις)*, Ἀθήναι 1993, σ. 109 κ. ἐξ. ΘΑΝ. ΚΩΣΤΑΚΗΣ, «Γεωργικά τής Τσακωνιάς», *Λαογραφία* 31 (1976-1978), σ. 43-150. ΣΤ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΣ - ΑΙΚ. ΠΟΛΥΜΕΡΟΥ-ΚΑΜΗΛΑΚΗ, *Παραδοσιακός ὕλικός βίος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ (ἐρωτηματολόγιο)*, Ἀθήναι 1983, σ. 113-121.

Προεικονίσεις και βυζαντινή χιλιετία: Ἅγιοι Ἀπόστολοι Θεσσαλονίκης

Σταύρου Γ. Γουλούλη
Δρος βυζαντινῆς τέχνης

ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ, γραφικός βυζαντινός ναός τοῦ 14^{ου} αἰ. στήν ἄκρη τῆς Θεσσαλονίκης, κάποτε ἦταν μονή, παράπλευρη στή δυτικά τείχη καί τή λεγόμενη Ληταία πύλη. Ὑπολογίζεται ὅτι ἦταν ἀφιερωμένη στή Θεοτόκο, λόγω τῆς κτιτορικῆς παράστασης στή βασιλείο πύλη, ὅπου ἐμφανίζεται ἡ Παναγία ἐνθρονη μέ τόν κτίτορα ἡγούμενο Παῦλο. Ὁ ναός ὅμως εἶναι ἴδρυμα τοῦ ἐκ Βεροίας πατριάρχου Νήφωνα (1312-1315), ὁ ὁποῖος πρόλαβε, φαίνεται, νά χρηματοδοτήσει καί τά περίφημα ψηφιδωτά τοῦ ναοῦ. Οἱ τοιχογραφίες ἐγίναν μετά τό 1328, ὅταν ἀνέλαβε ὁ Ἄνδρόνικος Γ' (1328-1341). Ὁ Παῦλος συνέχισε τό ἔργο τοῦ Νήφωνα ἤ, τό πιό πιθανό, ἦταν ἐξ ἀρχῆς ἐντολοδόχος του, ἀφοῦ δέν τιμᾶται ἄλλος στό εἰκονογραφικό πρόγραμμα.

Πέρα ἀπό τήν ἀρχιτεκτονική κατασκευή πού ἐμφανίζει θαυμάσιες ραδινές ἀναλογίες, πολυμέρεια κατασκευαστικῶν μορφῶν, διακοσμητική ἀντίληψη τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἓνα μικρό θαῦμα τῆς ὑστεροβυζαντινῆς τέχνης, τό συνολικό εἰκονογραφικό πρόγραμμα, ψηφιδωτά καί τοιχογραφίες, ἀποτελοῦν πλήρως συγκροτημένο σύνολο, ὅπου κάτι ἀνάλογο, σέ ἀνώτερη ποιοτικά κατηγορία, εἶναι μόνο τό πρόγραμμα τῆς μονῆς Χώρας στήν Κωνσταντινούπολη πού χρονολογεῖται λίγο πιό πρίν. Πρόκειται γιά

δύο ἀδελφά προγράμματα, τά ὁποῖα ὀργανώνουν ἐξέχουσες πνευματικές φυσιογνωμίες, ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης (Μονή Χώρας) καί ὁ ἡγούμενος Παῦλος μέ τόν πατριάρχη Νήφωνα (μονή Παναγίας / Ἅγιοι Ἀπόστολοι). Εἶναι βέβαια δύο ἀπό τά σωζόμενα μνημεῖα, ἀλλά σέ αὐτή τή δύσκολη περίοδο ναοί τέτοιας κλίμακας μέ ἀνάλογα εἰκονογραφικά προγράμματα δέν πρέπει νά ὑπῆρξαν πολλά. Αὐτό σημαίνει ὅτι τό μοναστήρι τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν ἔμμεσα προστατευόμενο πολιτικά ἀπό τό κράτος μέσω τοῦ Πατριαρχείου πού τό ἔλεγε ἄμεσα. Ὁ τελικός ἀποδέκτης τοῦ ὄλου πολιτικοῦ ἐγκωμιασμοῦ εἶναι ἡ αὐτοκρατορική ἐξουσία καί ἡ δυναστεία τῶν Παλαιολόγων. Ἀπό τό εἶδος τοῦ εἰκονογραφικοῦ προγράμματος πού θά ἐκτεθεῖ στή συνέχεια πρέπει νά ὑποθέσουμε τήν ὑπαρξη στή μονή κάποιου σχολείου, φροντιστηρίου ὑπό ἐκκόλαψη στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ κράτους. Κάτι ἐπίσης πού δέν ἀπάδει ἀπό τόν ἐπίσης ταφικό χαρακτήρα τοῦ μνημείου.

Τό σύνολο τῆς Θεσσαλονίκης ὀλοκληρώθηκε γύρω στήν βυζαντινή χιλιετία (330-1330)¹, σέ δύσκολη ἐποχή, πού ἔδινε ὅμως ἐλπίδες ἡ ἀνοδος στόν θρόνο τοῦ ἀνανεωτῆ αὐτοκράτορα Ἄνδρονίκου Γ'. Κατάλοιπο τῆς πρόσφατης ἐνθρόνισης εἶναι ἴσως ἡ ἐπιγραφή πού ἐμφανίζεται στήν παράσταση Ρίζα Ἰεσ-

σαί, ἡ ὁποία θεωρεῖται δυναστικό ἐγκώμιο [Γέν., 49.90: «*Σκύμνος λέοντος ἐκ βλαστοῦ Ἰούδα υἱέ μου ἀνέβης (ἀναπεσών ἐκοιμήθη ὡς λέων...)*».] Ἐκείνη τή χρονιά (1330) κλήθηκε ἀπό τήν Ἰταλία ὁ Βαρλαάμ ὁ Καλαβρός, φιλόσοφος ἐγνωσμένης παιδείας, γιά νά συνδράμει στήν ἀνανέωση τοῦ φθίνοντος Βυζαντίου. Βέβαια προκλήθηκαν παρενέργειες λόγω τῆς ἐμφάνισης ἀδιεξόδων στόν διάλογο δυτικῶν θεολογικῶν τάσεων μέ τήν ἀνατολική πατερική παράδοση. Αὐτό ὅμως εἶναι ἄλλο ζήτημα. Ὁ Ἀνδρόνικος Γ΄ ἦταν αὐτοκράτορας ὄλων καί εὐνοοῦσε γιά τό καλό τῆς αὐτοκρατορίας κάθε ἐλεύθερη τάση καί κίνηση, κατὰ τό μᾶλλον ἢ ἥττον προοδευτική ἢ συντηρητική. Στό συγκεκριμένο μνημεῖο ἐξαίρεται ὁ αὐτοκράτωρ, ἄσχετα ἂν ἐδῶ τόν ἔλεγο εἶχαν οἱ πατριαρχικοί κύκλοι. Ἔλλωστε καί οἱ Ἑσυχαστές πού ἀναδύονται αὐτήν ἀκριβῶς τήν ἐποχή ἦσαν πιστοί στή δυναστεία.

Τό εἰκονογραφικό πρόγραμμα εἶναι ἐγκώμιο πρὸς τόν αὐτοκράτορα, τόν ἀντιπρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ὡς προστάτη τῆς Ἐκκλησίας-Νέας Ἰερουσαλήμ. Στόν τροῦλλο στόν παντοκράτορα ἀπευθύνεται ἡ ἐσχατολογική ἐπιγραφή τοῦ Ψαλμοῦ 101.20-22: «*Κύριος ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τήν γῆν ἐπέβλεψε τοῦ ἀκοῦσαι τοῦ στεναγμοῦ τῶν πεπεδημένων, τοῦ λῦσαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθανατωμένων, τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐν Σιών τό ὄνομα Κυρίου καί τήν αἶνεσιν αὐτοῦ ἐν Ἰερουσαλήμ*». Σέ ἄλλο κομβικό σημεῖο, πάνω ἀπό τήν εἴσοδο στόν ἐσωνάρθηκα, εἰκονίζονται οἱ ψυχές τῶν δικαίων στή «*Χεῖρα τοῦ Θεοῦ*». Συνολικά, παριστάνονται ἐκτός ἀπό τοὺς καθιερωμένους ἀγίους, οἱ προπάτορες τοῦ Χριστοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀναφέ-

ρονται στή βυζαντινὴ κληρονομικὴ δυναστεία, τοὺς βασιλεῖς τοῦ νέου Ἰσραήλ. Δυναστικό ἐγκώμιο εἶναι προπάντων ἡ παράσταση Ρίζα Ἰεσσαί στό ἄκρο τοῦ νότιου διαδρόμου, στήν ὀροφή τοῦ ὁποῖου εἰκονίζονται οἱ Προεικονίσεις: ἡ Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου μέ τόν Μωυσῆ καί Ἄαρών, ἡ Κιβωτός. Ἀκόμη ἡ κλιμαξ τοῦ Ἰακώβ, ἡ παράδοση τοῦ Νόμου στόν Μωυσῆ, ἡ θεοφάνεια στήν Βάτο, κ.ἄ. Κατόπιν ἱστοροῦνται οἱ βίοι τῆς Παναγίας καί τοῦ Προδρόμου, στρατιωτικοὶ ἅγιοι, μέ ἰδιαίτερη ἀναφορά στοὺς Σαράντα Μάρτυρες, ἱεράρχες, μοναχοὶ ἅγιοι. Ἰδιαίτερη θέση δίδεται μπροστά στό τέμπλο. Βόρεια ὁ μαχητὴς τοῦ λόγου Ἰωάννης Πρόδρομος (πού τιμᾶται μέ παρεκκλήσιο) μαζί μέ τόν ἅγιο Δημήτριο καί ἀπέναντι ὁ κήρυκας τοῦ Θεοῦ Λόγου Ἰωάννης ὁ Θεολόγος μέ τόν ἅγιο Γεώργιο. Δηλαδή ὁ προηγούμενος καί ὁ ἐπόμενος τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἀκόμη ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ ἐλεγκτικοῦ-καθαρτικοῦ λόγου καί ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ φωτισμένου λόγου. Ἡ κυρίαρχη θέση Προδόμου καί Θεολόγου ὑποδεικνύει ὅτι ἡ μεγάλη αὐτὴ πατριαρχικὴ μονὴ ἔγινε καί διακοσμήθηκε γιά νά ὑπηρετεῖ τὰ θεολογικὰ γράμματα, ἀλλὰ σέ συναλληλία μέ τό κράτος τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ρίζα Ἰεσσαί μέ τοὺς ἔλληνες φιλοσόφους εἶναι σύνθεση πού συνυπάρχει συχνά μέ σχολεῖα. Ἐδῶ βέβαια παραλείπονται, ὄχι ἀπό τήν ἐμφανὴ ἔλλειψη χώρου, ἀλλὰ ἴσως γιὰτί ὁ ἔλεγχος πού εἶχαν οἱ πατριαρχικοὶ παράγοντες στή μονὴ παρήγαγε πιό ἐπιφυλακτικὴ στάση.

Διδακτικὸ νόημα τῶν προεικονίσεων εἶναι ἡ κυρίαρχη ἀντίληψη ὅτι ἀναφέρονται στή Θεοτόκο, κάτι πού εἶναι ἀπόλυτα σωστό. Πλὴν ὅμως αὐτὴ δέν ἀποκλείει μία χριστολογικὴ θεώρηση καί τελικὰ

μέσω και τῆς μιᾶς και τῆς ἄλλης νά καταλήγουν ὡς συμβολισμοί και ἐγκώμια τοῦ χριστιανικοῦ κράτους. Ἡ ἀκόμη, ἂν ἐπιτρεπόταν, στήν Ἐκκλησία ἀλλά στήν πολιτική τῆς μορφῆ. Στήν εἰκονογραφία οἱ Προεικονίσεις τῆς Θεο-τόκου ὑπάρχουν ἤδη ἀπό τόν 9^ο αἰ. σέ χειρόγραφα, ὅπως τό Ψαλτήρι Χλουντώφ (μνημεῖα δέν σώθηκαν). Στούς ἐπόμενους αἰῶνες ὑπάρχουν πάντα σέ χειρόγραφα, ἀλλά ἐμφανίζονται στή μνημειακή εἰκονογραφία τόν 14^ο αἰ. σέ ὄλο τους τό μεγαλεῖο. Ὡς τότε οἱ Προεικονίσεις κυριαρχοῦσαν στήν ὑμνογραφία και τίς πατερικές ὁμιλίες τῶν ἑορτῶν.

Ἦδη ἀπό τόν Α' αἰ. οἱ χριστιανοί συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν τύπους τῆς Π. Διαθήκης, συμβολίζοντας τό θαῦμα τῆς παρουσίας και Ἐνσάρκωσης τοῦ Θεοῦ. Περαιτέρω ὡς θαύματα τῆς Π. Διαθήκης πέρασαν στήν τέχνη τῶν κατακομβῶν, ἀλλά ὡς σύμβολα τῆς Θεοτόκου ἔρχονται ἀργότερα, ὅταν ἡ Κωνσταντινούπολη ἐξελίχθηκε σέ πόλη τῆς Θεοτόκου ἀπό τόν 5^ο-6^ο αἰ. Ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος δείχνει ὅτι τά σύμβολα τῆς Π. Διαθήκης, πού προβάλλει, χαρακτηρίζουν τή Θεοτόκο προστάτιδα τῆς Πόλης. Ὡς πόλη

τοῦ Θεοῦ ἀποκαλεῖται Νέα Ἱερουσαλήμ, ὄρος πού ἐμφανίζεται περί τά τέλη 5^ο αἰ. Ἡ ἴδια ἡ Θεοτόκος, ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξή πού ἔφερε τόν Θεό, ἀναλογεῖ μέ τήν οἰκουμένη, Χώρα ὅπως ἤθελε ὁ Θεο-όδωρος Μετοχίτης, ὅπου ἐνοίκησε ὁ Λόγος, και ὡς ἐκ τούτου μέ τό οἰκουμενικό κράτος ὅπου κατοικεῖ ὁ Χριστός ἔχοντας ἐκπρόσωπο τόν αὐτοκράτορα. Οἱ Προεικονίσεις συμβολίζουν τόν ρόλο τοῦ αὐτοκράτορα. Ὅπως ἡ Νομοδοσία στό Σινᾶ δείχνει τόν νομοθέτη τοῦ Νέου Ἰσραήλ χάριτι Θεοῦ. Ἐπομένως μέσω τῆς ἀναλογικῆς σκέψης οἱ Προεικονίσεις συμβολίζουν τελικά τό κράτος τοῦ Θεοῦ, τή Νέα Ρώμη. Ὅλη αὐτή ἡ διδακτική λογική δέν μπορεῖ νά μὴν ἀναφέρεται σέ μαθητευόμενους τῆς μονῆς. Ἦταν πατριαρχικό φροντιστήριό τῆς Θεσσαλονίκης πού ἀνέδειξε ἡ βυζαντινή χιλιετία ἀπό τήν ἐποχή τοῦ κωνσταντινείου κράτους. Σέ ἀναμονή προφανῶς και προετοιμασία μιᾶς δεύτερης.

Τό μνημεῖο αὐτό ὑπῆρξε σταθμός στήν ἐπιστημονική μου ἐξέλιξη, ὅποτε ἀφιερῶν τό παρόν ἄρθρο στήν καθηγήτριά μας κ. Ἄννα Τσιτουρίδου πού μᾶς τό δίδαξε ἐπί τόπου.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἡ βυζαντινή χιλιετία ὀρίζεται μέ βάση τήν ἐμφάνιση και παρουσία τοῦ Κωνσταντίνου Α' τό 312/13 ἕως τό 335. Μεγάλες στιγμές του ἦταν τό 315 ὁ Θρίαμβος στή Ρώμη μέ τήν ἀψίδα του ἀπέναντι ἀπό τό Κολοσσαῖο, σύμβολο τυραννίας, τό 325-335, ἡ εὕρεση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ και ἡ οἰκοδομή τοῦ συγκροτήματος τῆς Ἀναστάσεως στήν Ἱερουσαλήμ και τό 330 ἡ ἱδρυση τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Βλ. ΣΤ. ΓΟΥΛΟΥΗΣ, «Renovatio: Προέλευση και ἐξέλιξη τῆς ιδέας τῆς ἀναγέννησης (πρόδρομη μελέτη)», *Βυζαντινός Δόμος*, 17-18 (2009-2010), 377-386. Οἱ Ἡσυχαστές φαίνεται ὅτι ἔδωσαν ἐπίσημη τελετουργική ἐναρξή τοῦ ἀντιρρητικοῦ ἀγῶνα τους τήν Πεντηκοστή τοῦ 1336, 1000/1 χρόνια ἀπό τά ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, ὅταν ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἔλαβε τά συγγράμματα τοῦ Βαλαάμ, βλ. ΒΕΝ. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗΣ, Βενιζέλος, *Οἱ ἡσυχαστικές ἔριδες κατά τό 14^ο αἰῶνα*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993, 36.

Οι αίρετικοί καί ἡ Ἁγία Γραφή Ἐπισημάνσεις ἀπό τόν ἅγιο Εἰρηναῖο Λυῶνος

Πρωτ. Βασιλείου Ἀ. Γεωργόπουλου
Ἐπικ. Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ο ΑΓΙΟΣ ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ Λυῶνος ἀνήκει στίς κορυφαῖες πατερικές προσωπικότητες, πού ἡ συμβολή τους στήν προάσπιση τῆς Ὁρθόδοξης πίστεως ὑπῆρξε καταλυτική καί ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως τόν σημαντικότερο θεολόγο τοῦ Β' αἰ'. Ὁ λόγος του ἀκριβής, λαγαρός καί τεκμηριωμένος, γι' αὐτό παραμένει διαχρονικά ἐπίκαιρος καί ἀναντικατάστατος. Στό πλῆθος τῶν ἀντιαιρετικῶν ἔργων πού συνέγραψε, σὺν τοῖς ἄλλοις, δείχνει νά ἔχει μιὰ βαθιά γνώση ὄχι μόνο τῶν διδασκαλιῶν καί τῶν διαφορῶν πρακτικῶν τῶν ποικιλῶν μων αἰρετικῶν τῆς ἐποχῆς του, ἀλλά καί τῆς Ἁγίας Γραφῆς². Στά ἔργα του μᾶς πληροφορεῖ γιά βασικά διαχρονικά γνωρίσματα τῆς πλάνης, ὡς δαιμονικῆς μεθόδευσης καί ἀπόπειρας νά πολεμήσει τό σωτηριολογικό ἔργο τοῦ Θεανθρώπου, ἀλλά κάνει καί καίριες ἐπισημάνσεις γιά πρακτικές καί μεθοδεύσεις τῶν αἰρετικῶν, σχετικά μέ τό πῶς χρησιμοποιοῦν τήν Ἁγία Γραφή. Ἔσδοῦμε κάποιες, ἐνδεικτικές μέν βάσιμες δέ, ἐπισημάνσεις του:

i. Ἡ πλάνη χρησιμοποιεῖ προσωπεῖο.

Ἡ ἐπισήμανση αὐτή ἔχει ἀμάχητη ἀκρίβεια: «Ἡ γάρ πλάνη καθ' αὐτήν μέν οὐκ ἐπιδείκνυται, ἵνα μή γυμνωθεῖσα γένηται κατάφωρος· πιθανῶ δέ περιβλήματι πανούργως κοσμουμένη, καί αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀλγθεστέραν ἑαυτήν παρέχειν φαίνεσθαι διά τῆς ἔξωθεν φαντασίας τοῖς ἀπειροτέροις» (Ἐλεγχος, Α', 2).

*ii. Χρήση κοινῆς ὀρολογίας
μέ διαφορετικὴ νοηματοδότηση.*

Εἶναι σύνηθες τό φαινόμενο στό χῶρο τῶν αἰρέσεων νά γίνεται χρήση καί ἐπίκληση θεολογικῆς ὀρολογίας, ἡ ὁποία ὁμως νοηματοδοτεῖται μέ διαφορετικό περιεχόμενο, ἔξω ἀπό τήν ἐκκλησιαστική παράδοση καί, συχνά, καί ἀπ' αὐτή τή νοηματική της συνάφεια. Αὐτή ἡ πρακτική ἔχει ὡς συνέπεια, κατά τόν ἱερό πατέρα, τό: «ὅμοια μέν λαλοῦντας, ἀνόμοια δέ φρονοῦντας» (Ἐλεγχος, Α', 2)³.

*iii. Ἡ ἀνυπαρξία ἐκκλησιαστικῶν
κριτηρίων ἐρμηνείας τῆς Ἁγ. Γραφῆς.*

Ἐντί ἐκκλησιαστικῶν κριτηρίων ἐρμηνείας τῆς Ἁγ. Γραφῆς, οἱ αίρετικοί εἰσάγουν εἶδος ὑποκειμενικῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτάρκειας. Μέ ἀφορμὴ αὐτό τό γεγονός, στή συνέχεια προβάλλουν ἐπί τῆς Ἁγ. Γραφῆς τά δικά τους νοσηρά νοήματα, τά ὁποῖα ὁ ἅγ. Εἰρηναῖος, πολλάκις, τά χαρακτηρίζει «πλάσμα», καί προσπαθοῦν νά τά παρουσιάσουν ὡς ἀγιογραφικές θέσεις. Ἀποτέλεσμα: «ῥαδιουργοῦντες τά λόγια τοῦ Κυρίου, ἐξηγηταὶ κακοὶ τῶν καλῶς εἰρημένων γινόμενοι» (ἔ.ἀ., Α', 2), «παρατρέποντας τάς ἐρμηνείας, καί ῥαδιουργοῦντες τάς ἐξηγήσεις» (ἔ.ἀ., Α', III, 6). Ἐπιπλέον: «βιαζόμενοι τά καλῶς εἰρημένα, τοῖς κακῶς ἐπινενοημένοις ὑπ' αὐτῶν» (Ἐλεγχος, Α', III, 6), αὐτό ἔχει ὡς συνέπεια τά λεγόμενά τους νά εἶναι:

«ἀλλόκοτα καὶ ἀνάρμοστα τῇ ἀληθείᾳ» (Ἐλεγχος, Α', 2).

Ποῖο εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐρμηνευτικῆς διαστροφῆς τῶν βιβλικῶν κειμένων σέ συνδυασμὸ μὲ τὴν ψευδαίσθηση ὅτι τὸ ὑποκειμενικὸ κακόδοξο φρόνημά τους εἶναι ἀγιογραφικὴ διδασκαλία; Ὁ ἁγ. Εἰρηναῖος τὸ προσδιορίζει μὲ ἀκρίβεια, πού θεμελιώνεται πάνω στὸν ἱστορικὸ ρεαλισμὸ: «Ἐτεροὶ δὲ δεινῶς τῷ πλάσματι αὐτῶν, καὶ δολίως ἐφαρμόζοντες, αἰχμηλωτίζουσιν ἀπὸ τῆς ἀληθείας τοὺς μὴ ἐδραϊάν τὴν πίστιν (...) διαφυλάσσοντας» (ἔ.ἀ., Α', III, 6)⁴. Καὶ στό σημεῖο αὐτὸ ἀποδεικνύεται διαχρονικὰ ἐπίκαιρος. Αὐτὰ πού ἀναφέρει γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ὁ ἁγ. Εἰρηναῖος ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἰσχύουν στό ἀκέραιο καὶ σήμερα. Γνωρίζοντας τὸν κίνδυνο νὰ παρασυρθοῦν οἱ πιστοὶ ἀπὸ τὴν αἰρετικὴ τεχνολογία μὲ πρόφαση τὴν χρῆση καὶ τὴν ἐπίκληση τῆς Ἁγ. Γραφῆς ἐπανέρχεται στό θέμα, κάνοντας, ἐπιπλέον, καίριες καὶ στοχευμένες παρατηρήσεις. Οἱ αἰρετικοὶ λέγει: «ἵνα τὸ πλάσμα αὐτῶν μὴ ἀμάρτυρον εἶναι δοκῇ· τὴν μὲν τάξιν καὶ τὸν εἰρμόν τῶν Γραφῶν ὑπερβαίνοντες, καί, ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, λύοντες τὰ μέλη τῆς ἀληθείας· μεταφέρουσι καὶ μεταπλάττουσι, καὶ ἄλλο ἐξ ἄλλου ποιοῦντες ἐξαπατῶσι πολλούς, τῇ τῶν ἐφαρμοζομένων κυριακῶν λογίων κακοσυνθέτῳ σοφία» (ἔ.ἀ., Α', VIII, 1).

iv. Ἡ αἰρετικὴ μεθοδολογία καὶ διδασκαλία εἶναι ἀντίθετες στὴν ἐκκλησιαστικὴ διδασχὴ καὶ ἐμπειρία.

Παρά τὴν ἀληθοφάνεια τῆς ὑποτιθέμε-

νης ἀγιογραφικῆς προέλευσής τους, ὅσα διδάσκουν οἱ αἰρετικοὶ, λέγει ὁ ἱερός πατέρας: «οὔτε προφητῆται ἐκήρυξαν, οὔτε ὁ Κύριος ἐδίδαξε, οὔτε ἀπόστολοι παρέδωκαν» (ἔ.ἀ., Α', VIII, 1)⁵.

Τί ἀποτελοῦν ὁμως οἱ αἰρετικὲς θέσεις; Ἐνα κρᾶμα, θά λέγαμε, ἀλλόκοτο. Πῶς δημιουργεῖται αὐτὸ τὸ ἀλλόκοτο καὶ ἀληθοφανές κρᾶμα; Κατὰ τὸν ἁγ. Εἰρηναῖο ἀπὸ τὴν τακτικὴ τους, πού συνίσταται στό ὅτι: «ρήματα καὶ λέξεις καὶ παραβολὰς ὅθεν καὶ πόθεν ἀποσπῶντες, ἐφαρμόζειν βούλονται τοῖς μύθοις αὐτῶν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ» (ἔ.ἀ., Α', VIII, 1) ἢ «λέξεις καὶ ὀνόματα σποράδην κείμενα συλλέγοντες, μεταφέρουσι, καθὼς προειρήκαμεν, ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρά φύσιν» (ἔ.ἀ., Α', IX, 1).

v. Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν αἰρετικῶν πρακτικῶν.

Κάτι τὸ τραγικὸ. Σύμφωνα μὲ τὸν ἱερό πατέρα: «φρεναπατοῦσιν ἑαυτούς, ἐπηρεάζοντες τὰς Γραφάς, τὸ πλάσμα αὐτῶν ἐξ αὐτῶν συνιστάνειν πειρώμενοι» (ἔ.ἀ., Α', IX, 1). Τί δείχνουν ὅσα δειγματοληπτικά, ἀπὸ τίς θέσεις τοῦ ἁγ. Εἰρηναίου Λυῶνος ἐπισημάναμε; Τὴν ἀπάντηση τὴ δίνει ὁ ἴδιος ὁ ἱερός πατέρας: «τὴν πανουργίαν τῆς μεθοδείας, καὶ τὴν πονηρίαν τῆς πλάνης» (ἔ.ἀ., Α', IX, 1) τῶν αἰρέσεων σέ σχέση μὲ τὴν Ἁγία Γραφή. Στὶς πρακτικὲς τῶν σημερινῶν αἰρετικῶν κινήσεων σχετικὰ μὲ τὴν Ἁγία Γραφή ἔχει ἀλλάξει κάτι; Μετὰ λόγου γνώσεως καὶ μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα μποροῦμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὄχι.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Β. ALTANER - Α. STUIBER, *Patrologie, Sonderausgabe*, 1993, σ. 110. W. BIENERT, *Dogmengeschichte*, 1997, σ. 123. 2. Μὲ ἀφορμὴ αὐτὸ τὸ γεγονός ἔχει χαρακτηριστεῖ, μεταξύ τῶν ἄλλων, καὶ ὡς: «*der erste bewußte Schrifttheologe der christliche Kirche*». Βλ. C. ANDRESEN - A. M. RITTER (Hrsg), *Handbuch der Dogmen und Theologiegeschichte, Band 1*, [2η ἔκδ.], 1999, σ. 92. 3. Πρὸβλ. W. BIENERT, *Dogmengeschichte*, ὅπ.π., σ. 124. 4. Πρὸβλ. J. N. D. KELLY, *Early Christian Doctrines*, [5η ἔκδ.], 2003, σ. 38. 5. Πρὸβλ. M. FIEDROWICZ, *Theologie der Kirchenväter. Grundlagen frühchristlicher Glaubens- reflexion*, [2η ἔκδ.], 2010, σσ. 172-173.

Καπερναούμ

Πρωτ. Σπυρίδωνος Ν. Λόντου

Ἐφημερίου Ζωοδόχου Πηγῆς ὁδ. Ἀκαδημίας

Ἵποψ. Διδάκτορος Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α.

Ο ΙΗΣΟΥΣ διάλεξε ὡς κέντρο τῆς δράσεώς Του τή εὐρύτερη περιοχή τῆς Γαλιλαίας. Ὅχι ὅμως τή πόλη Ναζαρέτ, ὅπου εἶχε μεγαλώσει, ἀλλά μία ἄλλη πόλη, τήν Καπερναοῦμ¹, μία παραθαλάσσια πόλη πού βρισκόταν δίπλα στή λίμνη Γεννησαρέτ, στά σύνορα τῶν παλαιῶν φυλῶν Ζαβουλῶν καί Νεφθαλείμ².

Τό ἐβραϊκό ὄνομά της ἦταν Κφάρ-Ναχούμ, δηλαδή χωριό παρακλήσεων ἢ χωριό τοῦ Ναοῦμ³. Στά ἱερά Εὐαγγέλια γιά τή πόλη ὑπάρχουν δεκαέξι ἀναφορές ὡς Καφαρναοῦμ⁴ καί στόν Ἰώσηπο μία ἀναφορά ὡς Κεφαρνωκόν⁵.

Στό Εὐαγγέλιο τοῦ Ἀποστόλου Μάρκου ἡ Καπερναοῦμ ἀπεικονίζεται ὡς τό κομβικό σημεῖο τῆς δημόσιας δράσης τοῦ Κυρίου. Τό πρῶτο θαῦμα Του, ἡ θεραπεία τοῦ ἀνθρώπου μέ τό ἀκάθαρτο πνεῦμα, γίνεται στή Συναγωγή της⁶. Ἐπίσης ὁ Ἰησοῦς περιγράφεται νά βρίσκεται «ἐν οἴκῳ» σέ αὐτήν⁷. Στή περιοχή αὐτή, ἐπίσης, καλεῖ καί τούς πρῶτους μαθητές Του⁸.

Ὁ εὐαγγελιστής Ματθαῖος θεωρεῖ ὅτι ὁ Ἰησοῦς κατοικοῦσε ἐκεῖ⁹ καί τήν ἀποκαλοῦσε «ἰδίαν πόλιν»¹⁰ ἐνῶ ὁ εὐαγγελιστής Λουκᾶς ἐπικυρώνει τήν ιδιαίτερη σχέση τοῦ Χριστοῦ μέ τήν πόλη ὅταν ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰησοῦς προφήτευσε ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ναζαρέτ θά ζητήσουν τά θαῦματα πού ἔκανε στή Καπερναοῦμ νά τά κάνει στή πατρίδα Του¹¹, καί λίγο ἀργότερα περιγράφει τή θεραπεία τῆς

πεθερᾶς τοῦ Πέτρου¹². Ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης στό εὐαγγέλιό του μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Κύριος ἔμεινε ἐκεῖ μετά τό θαῦμα στή Κανᾶ¹³, θεράπευσε τό γιό τοῦ ἐκατόνταρχου¹⁴, βρισκόταν ἐκεῖ πέραν τῆς θαλάσσης¹⁵, καί δίδαξε στή Συναγωγή της¹⁶.

Ἡ πόλη τῆς Καπερναοῦμ εἶχε «τελώνιον»¹⁷ καί στήν περιοχή της ὑπῆρχαν τά σπίτια τῶν Ἀποστόλων Πέτρου, Ἀνδρέου, Ἰάκωβου καί Ἰωάννου.

Σήμερα δέν ὑπάρχει ἡ ἀρχαία πόλη τῆς Καπερναοῦμ, ἀλλά πιστεύεται ὅτι εἶναι ἡ Τελ - Χούμ (Tel Hum). Τό 1838 ὁ ἀμερικανός Edward Robinson ἀνακάλυψε ἐκεῖ τά εῤεῖπια μίας Συναγωγῆς καί ἐντόπισε τή Καπερναοῦμ λίγα χιλιόμετρα νοτιοδυτικά στό Khirbet Minya. Τό 1866 ὁ Charles Wilson ταυτοποίησε τό Tel Hum μέ τή Καπερναοῦμ. Ἀργότερα ἡ Φραγκισκανή Κουστωδία στήν Ἁγία Γῆ (Custodia Terrae Sanctae)¹⁸ ἀγόρασε ἀρκετή γῆ γύρω ἀπό τήν περιοχή (δυτικό μέρος) ἐνῶ ἡ ὑπόλοιπη περιοχή (ἀνατολικό μέρος) ἀνήκει στό Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων.

Τό 1905 ἄρχισαν οἱ γερμανικές ἀνασκαφές ἀπό τούς Heinrich Kohl καί Carl Watzinger. Μετά τόν Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οἱ ἀνασκαφές συνεχίστηκαν ἀπό τούς Φραγκισκανούς μοναχοῦς¹⁹. Στίς ἀνασκαφές αὐτές ἀποκαλύφθηκαν ἡ Συναγωγή τῆς Καπερναοῦμ (τέλη 4ου αἰῶνα), τό ὀκταγωνικό χριστιανικό ἱερό (5ος αἰ.) καί τά ἀνώτερα τμήματα τῆς

πρώιμης πόλης, ό πληθυσμός τής όποιας ήταν κυρίως Ιουδαϊκός²⁰.

Οί ανασκαφές τοῦ 1968 αποκάλυψαν τήν οικία τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου κάτω από τό βυζαντινό όκταγωνικό ναό πού βρίσκεται περίπου 30 μέτρα πρὸς τά νότια τής Συναγωγῆς. Αὐτή ἡ κατοικία ἀναφέρεται συγκεκριμένα στά Εὐαγγέλια, τά όποια μιλοῦν γιά αὐτή σέ σχέση μέ τίς δραστηριότητες τοῦ Ἰησοῦ στήν Καπερναοῦμ.

Στήν περιοχή πού ἀνήκει στό Πατριαρχεῖο ἔκανε ἀνασκαφές ἀπό τό 1978 καί ό ἀείμνηστος Ἑλληνας ἀρχαιολόγος Βασίλειος Τζαφέρης²¹, ό όποῖος ὑποστήριξε ότι τό κέντρο τής πόλης μετατοπίστηκε ἀνατολικότερα κατά 30 μ. σέ σχέση μέ τή πρώιμη πόλη κατά τό πρώτο μισό τοῦ 7ου αἰ., λίγο πρὶν τήν ἀραβική κατάκτηση, καί ότι οί κάτοικοί της ήταν κυρίως χριστιανοί²².

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἐνδεικτική βιβλιογραφία: Bagatti, Bellarmino. "La Cappella sul Monte delle Beati-tudini: Scavo della Custodia di Terra Santa". *Rivista di Archeologia Cristiana* 14 (1937):44-91, Corbo, Virgilio C. Cafarnao 1: Gli edifici della città. SBF Collectio Maior 19. Jerusalem: Franciscan Printing Press, 1975. Callegher, Bruno. Cafarnao 9: Monete dall' area urbana di Cafarnao (1968-2003). SBF Collectio Maior 47. Milan: Edizioni Terra Santa, 2007, Corbo, Virgilio C. "Resti della sinagoga del primo secolo Cafarnao". In *Studia Hierosolymitana* , vol. 3: Nell' Ot-tavo Centenario Franciscano (1182-1982), edited by Giovanni C. Bottini, pp. 313-357. SBF Collectio Maior 30. Jerusalem: Franciscan Printing Press, 1982, Tzaferis, V., J. Blenkinsopp, J. C. H. Laughlin, Excavations at Capernaum. Vol. 1:1978-1982. Winona Lake, Ind.: Eisenbrauns, 1989, Orfali, Gaudenzio. Capharnaüm et ses ruines: D' après les fouilles accomplies à Tell-Houm par la Custodie Fran-ciscaine de Terre Sainte (1905-1924). Paris: Prichard, 1922, s.v. "Capernaum", in: *The Oxford Encyclopedia of the Bible and Archaeology*, vol 1:168-180, Ὀλυμπίου Ν., «Καπερναοῦμ. Ἡ πόλις τοῦ Χριστοῦ», Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν (ΕΕΘΣΠΑ), Τόμος ΚΘ' (1994), σελ. 458-496. Ἀσδραχᾶ Α., «Ἀνασκαφές στό ἑλληνικό τμήμα τής Καπερναοῦμ», Ἀρχαιολογία καί τέχνες, τεῦχ. 15, (Μάιος 1985), σελ. 91-92. Χρήστου Π.: «Ἡ ἑλληνική παρουσία στήν Παλαιστίνη», Θεσσαλονίκη 1990.
2. Ματθ. 4:15.
3. Γιά τήν ὀνομασία της βλέπε Eric Bishop, "Jesus and Capernaum" CBQ 14 (1953), 427-37.
4. Ματθ. 4:13, 8:5, 11:23, 17:24, Μάρκ. 1:21, 2:1, 9:33, Λουκ. 4:23,31, 7:1, 10:15, Ἰωάν. 2:12,4:46, 6:17,24,59.
5. Flavius Josephus, Josephi vita 72.
6. Μάρκ. 1:21.
7. Μάρκ. 2:1, 9:33.
8. Μάρκ. 1:16-20.
9. Ματθ. 4:13.
10. Ματθ. 9:1.
11. Λουκ. 4:23.
12. Λουκ. 4:38-39.
13. Ἰωάν. 2:12.
14. Ἰωάν. 4:46.
15. Ἰωάν. 6:24-25.
16. Ἰωάν. 6:59.
17. Μάρκ. 2:14.
18. <http://www.capernaum.custodia.org/default.asp?id=5371>
19. Reed J.L., *Archaeology and the Galilean Jesus: A Re-examination of the Evidence*, Trinity Press, USA, 2000, 141-2, όπου καί σχετική βιβλιογραφία.
20. Ἀσδραχᾶ Α., «Ἀνασκαφές στό ἑλληνικό τμήμα τής Καπερναοῦμ», Ἀρχαιολογία καί τέχνες, τεῦχ. 15, (Μάιος 1985), σελ. 91-92.
21. Tzaferis, V., J. Blenkinsopp, J. C. H. Laughlin, Excavations at Capernaum. Vol. 1:1978-1982. Winona Lake, Ind.: Eisenbrauns, 1989.
22. Ἀσδραχᾶ Α., ὅπως παραπάνω, σελ. 92.

Τό μικρό απόδειπνον

Διονυσίου Ἀνατολικιώτου
Δρος μουσικολόγου-τυπικολόγου
ἐπιμελητοῦ τῶν Διπτύχων

ΕΙΝΑΙ ΓΝΩΣΤΟ ὅτι ὑπάρχουν δύο τύποι ἀποδείπνου στήν Ἐκκλησία, τό μέγα καί τό μικρό. Σέ προηγούμενα ἄρθρα εἶχαμε ἀσχοληθῆ μέ ὠρισμένα θέματα τυπικοῦ σχετικά μέ τό μέγα ἀπόδειπνο. Στό παρόν θά γίνουν κάποιες ἀναφορές γιά τό μικρό ἀπόδειπνο. Στίς μονές τό μικρό ἀπόδειπνο τελεῖται καθημερινά ὅλη τήν ὑπόλοιπη περίοδο τοῦ ἔτους πλὴν τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, στήν διάρκεια τῆς ὁποίας τελεῖται τό μέγα ἀπόδειπνο κάθε ἀπόγευμα ἀπό Δευτέρα μέχρι Πέμπτη. Ἀλλά καί πάλι ἀκόμη καί σ' αὐτήν τήν κατανυκτική περίοδο τό ἑσπέρας τῆς Παρασκευῆς, τοῦ Σαββάτου καί τῆς Κυριακῆς τελεῖται τό μικρό ἀπόδειπνο. Εἶναι γνωστό ἐπίσης ὅτι στούς ἐνοριακοὺς ναοὺς συνήθως δέν τελεῖται ἀπόδειπνον πλὴν τῶν καθημερινῶν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς. Τότε στίς ἐνορίες τελοῦν τό μέγα ἀπόδειπνο κάθε ἀπόγευμα ἀπό Δευτέρα μέχρι Πέμπτη, ἐνῶ τήν Παρασκευή τό ἀπόγευμα τελεῖται τό μικρό ἀπόδειπνο μέ τήν ἀκολουθία τῶν Χαιρετισμῶν. Τά Σαββατοκύριακα τῆς Τεσσαρακοστῆς τό ἀπόδειπνον ἐπίσης δέν τελεῖται στίς ἐνορίες.

Τό μικρό ἀπόδειπνο εἶναι κατά βάσι ἐπιτομή τοῦ μεγάλου, καί τά περισσότερα στοιχεῖα τοῦ μικροῦ προέρχονται κυρίως ἀπό τό τρίτο μέρος τοῦ μεγάλου ἀποδείπνου. Ἐνα ἀπαραίτητο στοιχεῖο τοῦ ἀπο-

δείπνου (εἴτε μεγάλου εἴτε μικροῦ) εἶναι ἡ «μικρά δοξολογία», ἡ ὁποία ὀνομάζεται μικρά, διότι ἀπαγγέλλεται χύμα, σέ ἀντίθεσι μέ τήν «μεγάλη» δοξολογία τοῦ ἑορτασίμου ὄρθρου, ἡ ὁποία φάλλεται ἐμμελῶς. Ἡ «μικρά» δοξολογία διαφέρει ἐλαφρῶς τῆς ἄλλης σέ ὠρισμένα σημεῖα ὅπως στήν διάταξι τῶν στίχων, στό ὅτι διαθέτει ἕναν ἐπιπλέον στίχο, καί στό ὅτι ἔχει διαφορετική κατακλειδα. Πιθανόν πρόκειται γιά μεταγενεστέρα μορφή τῆς «μεγάλης» δοξολογίας.

Κατά τήν παλαιότερα τάξι τό μικρό ἀπόδειπνο ἐκτείνεται μέχρι τήν σύντομη εὐχή-τροπάριο «*Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου εἰς σέ ἀνατίθηναι, μῆτερ τοῦ Θεοῦ, φύλαξόν με ὑπό τὴν σκέπην σου*»· κατόπιν λεγόταν ἡ μικρά ἀπόλυσις μέ τό «*Εὐξόμεθα*». Ἀλλά στά νεώτερα χρόνια μετὰ τό «*Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου*» προστίθεται χύμα τό «*Ἐπί σοῖ χαίρει*», ἡ ἐν συνέχειᾳ εὐχή στόν φύλακα ἄγγελο, τά τροπάρια «*Τῇ ὑπερμάχῳ*» καί «*Θεοτόκε παρθένε*», καί κατόπιν γίνεται ἡ προαναφερθεῖσα ἀπόλυσις.

Ὅταν τό ἀπόδειπνο τελῆται στούς ναοὺς, συχνά τό τροπάριο «*Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου*» ἀκούγεται μέ τήν παραλλαγή «*φύλαξον ἡμᾶς*» ἀντὶ τοῦ «*φύλαξόν με*». Ἴσως αὐτό γίνεται γιά τοὺς ἐξῆς λόγους. Ἐπειδὴ ἡ ἀκολουθία τελεῖται στόν ναό μέ τήν συμμετοχή τῶν ἐνοριτῶν, ὠρισμένοι

ἀναγνώστες ἢ καί ἐκδότες θεωροῦν ὅτι πρέπει νά μεταβάλουν τόν ἐνικό ἀριθμό (μέ) σέ πληθυντικό (ἡμᾶς). Ἐπίσης ἔχει μόλις προηγηθῆ ἄλλη σύντομη εὐχή πρὸς τὴν Θεοτόκο σέ πληθυντικό ἀριθμό· «Ἵπερένδοξε, ἀειπάρθενε, εὐλογημένη Θεοτόκε, προσάγαγε τὴν ἡμετέραν προσευχὴν τῷ υἱῷ σου καὶ Θεῷ ἡμῶν, καὶ αἴτησαι ἵνα σώση διὰ σοῦ τὰς ψυχὰς ἡμῶν». Γιατί λοιπόν καὶ ἡ ἐπόμενη εὐχή νά μὴ μεταβληθῆ ἐπίσης σέ πληθυντικό; Καί ὅμως ἡ παραλλαγή σέ πληθυντικό εἶναι λάθος, διότι ὅλη ἡ εὐχή εἶναι συντεταγμένη στὸν ἐνικό ἀριθμό· «Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου εἰς σέ ἀνατίθμι, μήτερ τοῦ Θεοῦ, φύλαξόν με...». Εἶναι σόλοικο νά λέμε «ἐλπίδα μου» καὶ «ἀνατίθμι» καὶ κατόπιν «φύλαξον ἡμᾶς». Πρέπει ἢ ὅλες οἱ λέξεις νά εἶναι στὸν ἐνικό ἢ ὅλες στὸν πληθυντικό. Καὶ ἐπειδὴ φυσικά δέν λέμε ποτέ «Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα ἡμῶν εἰς σέ ἀνατίθμεν» (τότε μόνον θά ταίριαζε τό «φύλαξον ἡμᾶς»), ἄς σεβαστοῦμε τό κείμενο τοῦ τροπαρίου ὅπως μᾶς παραδόθηκε σέ ἐνικό ἀριθμό («φύλαξόν με»).

Ἡ εὐχή στὸν φύλακα ἄγγελο φαίνεται σύνθετη, σάν νά ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο εὐχές πού εἶχαν κάποια κοινὰ στοιχεῖα καὶ νοηματικές συμπτώσεις καὶ ἐνώθηκαν μέ τὴν λέξι «ναί». Ἡ δευτέρα εὐχή ἦταν ἐξ ἀρχῆς κατάλληλη γιὰ τὴν λῆξι τῆς ἡμέρας καὶ τὴν

ἐναρξί τῆς νυκτός («σκέπασόν με ἐν τῇ παρούσῃ νυκτί»). Στὴν συνέχεια παραθέτονται σέ δύο παράλληλες ἐνότητες τὰ δύο μέρη τῆς εὐχῆς «εἰς τὸν ἅγιον ἄγγελον» (χωρὶς τὴν λέξι «ναί»). Φράσεις μέ κοινὰ νοήματα σημειώνονται μέ πλάγια στοιχεῖα.

«Ἄγιε ἄγγελε, ὁ ἐφροστώς τῆς ἀθλίας μου ψυχῆς καὶ ταλαιπώρου μου ζωῆς, μὴ ἐγκαταλίπης με τὸν ἁμαρτωλόν, μηδὲ ἀποστῆς ἀπ' ἐμοῦ διὰ τὴν ἀκρασίαν μου· μὴ δώης χώραν τῷ πονηρῷ δαίμονι κατακυριεῦσαι μου τῇ καταδυναστείᾳ τοῦ θνητοῦ τούτου σώματος· κράτησον τῆς ἀθλίας καὶ παρεμμένης χειρός μου, καὶ ὁδήγησόν με εἰς ὁδὸν σωτηρίας».

«Ἄγιε ἄγγελε τοῦ Θεοῦ, ὁ φύλαξ καὶ σκεπαστής τῆς ἀθλίας μου ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, πάντα μοι συγχώρησον, ὅσα σοι ἔθλιψα πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, καὶ εἴ τι ἤμαρτον τὴν σήμερον ἡμέραν· σκέπασόν με ἐν τῇ παρούσῃ νυκτί καὶ διαφύλαξόν με ἀπὸ πάσης ἐπηρείας τοῦ ἀντικειμένου, ἵνα μὴ ἐν τινι ἁμαρτήματι παροργίσω τὸν Θεόν· καὶ πρέσβευε ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον τοῦ ἐπιστηρίξαι με ἐν τῷ φόβῳ αὐτοῦ καὶ ἄξιον ἀναδειῖξαι με δοῦλον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος».

Ἡ ἔνωσις δύο ὁμοίων εὐχῶν σέ μία φαίνεται ὅτι ἦταν κάποτε μία συνήθης πρακτική, καὶ σέ ἄλλη εὐκαιρία θά δοῦμε περὶ σσότερα παραδείγματα.

Τό άλλο του θέρους μάθημα

Πρωτ. Κωνσταντίνου Ν. Καλλιανού
Έφημ. 'Ι. Ν. 'Αγίου Παντελεήμονος Σκοπέλου, 'Ι. Μ. Χαλκίδος

ΣΥΧΝΑ, μέσα στην καθημερινότητα πού υπάρχουμε και κινούμαστε, γίνεται λόγος για τις δοκιμασμένες ψυχές πού δέ γέγονται τούτες τις θείκες τις ώρες του Έλληνικού του θέρους, μήτε μιά ριπή θαλασσινης αύρας ή δροσερού, μυρωμένου όρεινου άγέρα τήν έκπνοή, αλλά ύπομένουν τή ρυθμισμένη άνάσα του κλιματιστικού, πού παιδεύει περισσότερο παρά άναψύχει. Καί μιλῶ για τούς άσθενείς τών Νοσοκομείων, πού μέσα στό θέρος ύποβάλλονται στή δοκιμασία αυτή: τής στέρησης τους από κάποια θάλασσα ή μιάν ήσυχη, λιτή και φροντισμένη γωνιά σέ κάποια δροσερή, όρεινή άγκαλιά αυτού του εύλογημένου τόπου, νά ραντίζονται από τις ποικίλες εύδιές του πυκνου δάσους. Γιατί τό Έλληνικό Καλοκαίρι, τό μοναδικά φωτεινό Καλοκαίρι όλης τής πλάσης, προσφέρει μιά θείκη όμορφιά πού ανασταίνει και αναζωογονεί τόν καθένα, καθώς αναπλάθει όλο τό ανθρώπινο είναι και τό καινοποιεί, χαρίζοντας στά κύτταρα μιάν άλλη δύναμη. Αυτόν τήν όμορφιά, τό περίτρανο κάλλος του θέρους στερούνται λοιπόν, οί όσοι άνήμποροι τών Νοσοκομείων. Ύπομένουν τή δοκιμασία τους αυτή και έλπίζουν πώς σύντομα θα βρεθούν σέ μιά άκρογιαλιά, νά τους συντροφεύει εκείνο τό άπαλό γλύστριμα τών λαλαριδιών, καθώς τά άνεβοκατε-

βάζει, μέ μιάν ιδιότυπη μουσικότητα, τό θαλάσσιο κῶμα ή νά σκεπάζονται από τό λυτρωτικό τόν ίσκιο πελώριων δέντρων και ν' άφουγκράζονται τά πουλιά πού μιλάνε τή δικιά τους τή γλώσσα άνάμεσα στά φυλλώματα. Μακριά από τά δωμάτια αυτά μέ τή σκληρή τή μοναξιά νά τά επισκέπτεται και τή βαρειά τή μυρωδιά από φάρμακα... Τό ζητούμενο λοιπόν, είναι νά ύπάρξει τρόπος άπόδρασης από τούτη τή δοκιμασία, ώστε νά γίνεται ή κατάσταση όσο βολεύει πίο αισιόδοξη, στεφανωμένη μέ τήν άξία τής όμορφιάς και τής άναμονής ότι τό αύριο θά είναι διαφορετικό.

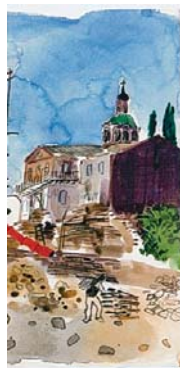
Μέρες του θέρους του 1996. Κάπου στή μακρινή τήν Άγγλία, σέ Νοσοκομείο μέ μεγάλα φωτεινά παράθυρα και άρκετό πράσινο νά τό άγκαλιάζει.

Τό δωμάτιο ήταν μπλέ άνοιχτό -όχι μέ τήν όψη πού έχουν τά νησιώτικα τά σπίτια- ήταν ένα χρῶμα άπωθητικό, σκληρό, άβέβαιο. Γι' αυτό και τό παιδί πού τό «κατοικοῦσε», μέ τά σωληνάκια στό σώμα, βάλθηκε νά τό μεταποιήσει σέ μιά γωνιά πού εύδιάζει φρέσκο θαλασσινό άγέρα και βασιλικό. Έτσι μέ ύπομονή και φαντασία έσερνε τά μολύβια και τά χρώματα πάνω σέ λευκές επιφάνειες χαρτιου και τις γέμιζε μέ θαλασσινά τοπία τής Ύδρας. Μπορεί τά σχέδια νά διακρατούσαν στά μάτια μας

τήν ἀκίνησά τους, ὥστόσο τίς ψυχές μας τὰ μικρά καΐκια ταξίδευαν μέσα σέ κυματισμένη ἀπό φρέσκο μελτέμι θάλασσα. Κι ὁ Παῦλος –ἔτσι λέγανε τὸ ἄρρωστο παιδί– μ’ αὐτόν τόν τρόπο ζοῦσε τὸ δικό του τὸ καλοκαίρι, ξεορκίζοντας τὴ σκυθρωπή ἀτμόσφαιρα τοῦ Νοσοκομείου. Γιά κείνον, ἀλλά καί γιά μᾶς πού τόν καταλαβαίναμε, οἱ ζωγραφιές αὐτές ἦταν περίσσειμα ἐλπίδας, κήρυγμα αἰσιοδοξίας, προβολή τοῦ Κάλλους, τοῦ Κόσμου τοῦ Θεοῦ, πού τούτη τὴ δοκιμασμένη περίοδο συντροφεύει μέ τὸ δικό του τρόπο: τόν τρόπο τῆς ἀναμονῆς γιά μιάν αὐριανή ἡμέρα, φωτεινὴ ἡμέρα θερινή, πού τὸ βαρκακι θᾶναι ἀληθινό, ὅπως κι ἡ θάλασσα, ὅπως καί τὸ ταξίδι. Καί τότε τὸ ὄνειρο γινόταν εὐλύγιστο, ὅπως οἱ περικοκλάδες καί σκαρφάλωνε μέσα στό πληγωμένο του εἶναι καί τὸ παραγέμιζε μέ γλυκασμό καί φῶς. Κι ἡ δοκιμασία σμίκρυνε, γινόταν ἐλάχιστη –ὑπαρκτή ὥστόσο– ὅμως δέν τόν ἔπνιγε, δέν τόν καθήλωνε μέ σκοπὸ νά τόν κερδίσει. Ἐκεῖνος εἶχε κερδίσει, μέχρι τὴν ὥρα πού ἀναχώρησε ἀπὸ τόν κόσμον αὐτόν, μιάν ἄλλη βιοτή: πού τὴ μετουσίωνε σέ θερινές ζωγραφικὲς εἰκόνες, μέσα στίς ὁποῖες ζοῦσε κι ὁ ἴδιος. Καί δέν

ἦταν οὐτοπία αὐτό, μιὰ ἄλλη πραγματικότητα ἦταν πού λίγοι τὴν κατανοοῦν κι ἀκόμα λιγότεροι τὴν ἀποδέχονται.

Καθὼς τὸ Ἑλληνικὸ Καλοκαίρι ἔφτασε στὴν κορυφαία του φάση μέ τόν παντερπνὸ Δεκαπενταύγουστο, αὐτὸ τὸ γεμάτο φῶς, κατάνυξη, εὐλογία καί παραμυθία Πάσχα τοῦ Καλοκαιριοῦ, ὁ νοῦς στρέφεται πρὸς τίς ψυχές ἐκεῖνες πού δοκιμάζονται μακριὰ ἀπὸ τίς χαρές καί τίς θερινές τίς ἀπολαύσεις, αὐτὰ τὰ πλούσια δῶρα τοῦ Δημιουργοῦ στὸν ἄνθρωπο. Καί μέσα στὴν ἀνησυχία τους, στὴν ἔμπονο κατάστασή τους, λόγο παραμυθίας ἔρχεται νά τοὺς κομίσει Ἐκείνη, ἡ Κυρία Θεοτόκος, πού ὑπάρχει καί εἶναι «Μήτηρ τῆς Ζωῆς», γιά μιὰ ἀπόδραση ἀπὸ τὴ σκληρὴ τὴν καθημερινότητα. Ἀπόδραση, μέ συνοδοιπόρους τὴν Ἐλπίδα καί τὴν Αἰσιοδοξία, πού δαφιλῶς χαρίζει ἡ «Πηγὴ τῆς Ζωῆς», πῶς ἐτούτη ἡ παρένθεση τῆς δικιμασίας τους πρόσκαιρη θά εἶναι καί σύντομα θά βρεθοῦν σέ κάποια θάλασσα ἢ σέ κάποια ἐξοχὴ νά ξεδιπλώσουν τὴν ψυχὴ τους καί νά τὴ βαφτίσουν στὰ νάματα τὰ ἀθάνατα τῆς ἡσυχίας, τῆς δροσιᾶς καί τῆς ὁμορφιάς, γιά νά λάμψει πάλι καί νά λευκανθεῖ.

Ἀποστολικοί Κανόνες (δ')

Παναγιώτη Μπούμη

Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

(συνέχεια ἀπό τό προηγούμενο)

2. Οἱ Κανόνες (Κείμενο-Ἑρμηνεία-Σχόλια)

ΚΑΝΟΝΑΣ Α' (1ος)

Κείμενο

Ἐπίσκοπος χειροτονείσθω ὑπό ἐπισκόπων δύο ἢ τριῶν.

Μετάφραση

Ὁ ἐπίσκοπος νά χειροτονεῖται ἀπό δύο ἢ τρεῖς ἐπισκόπους (τουλάχιστον).

Παράλληλοι κανόνες: Τῆς Α' ὁ δ', τῆς Ζ' ὁ γ', τῆς Ἀντιόχειας ὁ ιθ', τῆς Λαοδικείας ὁ ιβ', τῆς Σαρδικῆς ὁ ζ', τῆς Καρθαγένης οἱ ιγ', μθ'/νη' καί ν'/νθ'.

Σχόλιο: Ὁ ὅρος χειροτονία ἀναφέρεται καί στό μυστήριό τῆς ἱερωσύνης καί στή διαδικασία τῆς ἐκλογῆς.

ΚΑΝΟΝΑΣ Β' (2ος)

Κείμενο

Πρεσβύτερος ὑπό ἑνός ἐπισκόπου χειροτονείσθω, καί διάκονος καί οἱ λοιποὶ κληρικοί.

Μετάφραση

Ὁ πρεσβύτερος νά χειροτονεῖται ἀπό ἕναν ἐπίσκοπο καί ὁ διάκονος καί οἱ υπόλοιποι (κατώτεροι) κληρικοί.

Παράλληλοι κανόνες: Τοῦ Θεοφίλου ὁ ζ'.

ΚΑΝΟΝΑΣ Γ' (3ος)

Κείμενο

Εἷ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, πα-

ρά τήν τοῦ Κυρίου διάταξιν τήν ἐπί τῆ θυσίας, προσενέγκῃ ἕτερά τινα ἐπί τό θυσιαστήριον, ἢ μέλι, ἢ γάλα, ἢ ἀντί οἴνου σίκερα' ἐπιτηδευτά, ἢ ὄρνεις, ἢ ζῶά τινα, ἢ ὄσπρια, παρά τήν διάταξιν, καθαιρείσθω· πλὴν νέων χίδρων², ἢ σταφυλῆς, τῶ καιρῶ τῶ δέοντι. Μῆ ἐξόν δέ ἔστω προσάγεσθαί τι ἕτερον πρός τό θυσιαστήριον, ἢ ἔλαιον εἰς τήν λυχνίαν, καί θυμίαμα τῶ καιρῶ τῆς ἁγίας προσφορᾶς.

Μετάφραση

Ἄν κάποιος ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἀντίθετα πρός τήν διάταξη τοῦ Κυρίου, πού ἀναφέρεται στόν τρόπο τῆς τέλεσης τῆς θυσίας (τῆς θ. Εὐχαριστίας), προσφέρει στό θυσιαστήριο διάφορα ἄλλα, δηλαδή μέλι ἢ γάλα, ἢ ἀντί γιά κρασί κάποιο ἄλλο ποτό φτιαχτό, ἢ πουλιά ἢ ἄλλα ζῶα ἢ ὄσπρια, ἀντίθετα μέ τήν παραπάνω διάταξη, νά καθαιρεῖται. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ προσφορά νέων καρπῶν σιταριοῦ ἢ σταφυλῶν κατά τήν κατάλληλη ἐποχή (πρός εὐλογία). Καί νά μήν ἐπιτρέπεται νά προσφέρεται ὅτιδήποτε ἄλλο πρός τό θυσιαστήριο, παρά μόνο λάδι γιά τήν (ιερή) λυχνία καί θυμίαμα κατά τήν ὥρα τῆς ἁγίας προσφορᾶς (Θ. Λειτουργίας).

Ἀγιογραφικά χωρία: Ματθ. 26, 26 ἐξ., Μάρκ. 14, 22 ἐξ., Λουκ. 22, 17 ἐξ., Α' Κορ. 11, 23 ἐξ.

Παράλληλοι κανόνες: Ἀποστολικός ὁ δ', τῆς ΣΤ' (ἐν Τρούλλῳ) οἱ κη', λβ', νζ'

καί θ', τῆς Καρθαγένης ὁ λζ'/μδ', τοῦ Θεοφίλου ὁ η'.

Σχόλιο: Ἡ προσφορά στό θυσιαστήριο νέων καρπῶν, σταφυλῶν, ἐλαίου καί θυμιάματος δέν γίνεται μέ τήν ἔννοια τῆς θυσίας. Οἱ νέοι καρποί καί τά σταφύλια προσφέρονται, γιά νά εὐλογηθοῦν ἀπό τόν ἱερέα καί νά ἀναπεμφθοῦν εὐχαριστίες πρὸς τό Θεό («τῶ οἰκονομοῦντι τά πρὸς ζωάρκειαν καί θεραπείαν ἡμῶν» - Βαλσαμῶν), ἐνῶ τό ἔλαιο καί τό θυμίαμα «εἰς φωταγωγίαν τοῦ ναοῦ, καί εὐχαριστίαν τοῦ ἀληθινοῦ φωτός καί Θεοῦ» (Βαλσαμῶν).

ΚΑΝΟΝΑΣ Δ' (4ος)

Κείμενο

Ἡ ἄλλη πᾶσα ὀπώρα εἰς οἶκον ἀποστελέσθω, ἀπαρχή τῶ ἐπισκόπῳ καί τοῖς πρεσβυτέροις, ἀλλά μή πρὸς τό θυσιαστήριον. Δῆλον δέ ὡς ὁ ἐπίσκοπος καί οἱ πρεσβύτεροι ἐπιμερίζουσι τοῖς διακόνους καί τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς.

Μετάφραση

Ὅποιοδήποτε ἄλλο εἶδος καρποῦ³ νά ἀποστέλλεται στήν οἰκία (τῶν κληρικῶν), ὡς πρῶτος καρπός (τῆς σοδιᾶς) πρὸς τόν ἐπίσκοπο καί τούς πρεσβυτέρους, ἀλλά ὄχι γιά τό θυσιαστήριο. Εἶναι πάλι εὐνόητο ὅτι ὁ ἐπίσκοπος καί οἱ πρεσβύτεροι θά μοιράσουν (ἀπό αὐτά) ἐξίσου στούς διακόνους καί τούς ἄλλους (κατώτερους) κληρικούς.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. «Σίκερα δέ ἐστὶ πᾶν τό ἄνευ οἴνου μέθην ἐμποιοῦν...» (Ζωναράς-Βαλσαμῶν, στό Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα). «...Κάθε ποτόν ὅπου ποιεῖ μέθην, καθὼς εἶναι τό ρακί, ὅπου κατασκευάζεται ἀπὸ διάφορα πωρικά. Ἡ καθὼς εἶναι ὁ ζῦθος, ἥτοι ἡ λεγομένη μύρα, ἀπὸ κριθάρι κατασκευαζομέ-

Παράλληλοι κανόνες: Ἀποστολικὸς ὁ γ', τῆς ΣΤ' (ἐν Τρούλλῳ) οἱ κη', λβ', νζ' καί θ', τῆς Καρθαγένης ὁ λζ'/μδ', τοῦ Θεοφίλου ὁ η'.

ΚΑΝΟΝΑΣ Ε' (5ος)

Κείμενο

Ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, τήν ἑαυτοῦ γυναῖκα μή ἐκβαλλέτω προφάσει εὐλαβείας· ἐάν δέ ἐκβάλῃ, ἀφοριζέσθω· ἐπιμένων δέ, καθαιρείσθω.

Μετάφραση

Ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος ἢ ὁ διάκονος νά μή χωρίζει τήν γυναῖκα του μέ πρόφαση τήν εὐλάβεια. Ἐάν ὁμως τή χωρίσει (παρά τή θέλησή της), νά ἀφορίζεται καί, ἐάν ἐπιμένει, νά καθαιρεῖται.

Παράλληλοι κανόνες: Τῆς ΣΤ' οἱ ιγ' καί μη', τῆς Γάγγρας ὁ δ', τῆς Καρθαγένης οἱ δ' καί κε'/λγ'.

Σχόλια: 1. Ὁ κανόνας προβλέπει καί ἔγγαμους ἐπισκόπους, ὅπως καί ἡ Ἀγία Γραφή. Ἡ ἀγαμία εἰσήχθη ἀργότερα «κατ' οἰκονομίαν» ἔνεκα τοῦ νεποτισμοῦ. Πρβλ. καί ὁς' ἀποστολικὸ κανόνα.

2. Ὁ ὅρος ἀφορισμός ἐδῶ σημαίνει τό μικρό ἀφορισμὸ ἢ τήν ἀκοινωνησία, ὅπως φαίνεται καί ἀπὸ τό γεγονός ὅτι ἐπιβάλλεται πρῶτα αὐτός καί μετὰ ἡ καθαίρεση.

(συνεχίζεται)

νη...» (ἅγιος Νικόδημος, στό Πηδάλιον).

2. «... ἦτοι ἀρτιφανῆ καί πρὸς βρώσιν ἤδη καθεστηχότα ὄσπρια...» (Ζωναράς). «Νέα χίδρα... ἡγουν νέων ἀσταχῶν σίτου δρόγματα...» (ἅγιος Νικόδημος).

3. Ἐκτός ἀπὸ τά ἀναφερόμενα στόν προηγούμενο κανόνα.

Ἀξιότιμε κ. Κατσιάρα,

Ἐδιάβασα στό τεῦχος τοῦ ἡφμερίου τοῦ Νοεμβρίου 2014, τίς θέσεις τοῦ κ. Καρυώτογλου πάνω στήν ἐπιστολή πού ἔστειλα γιά τήν Θεολογία τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καί γιά τίς ᾽Ακτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ. Κατ' ἀρχάς θέλω νά πῶ ὅτι κατά τήν ἐκτύπωση τῆς ἐπιστολῆς μου στόν Ἐφῆμεριο, ἔγιναν πολλά λάθη μέ ἀποτέλεσμα νά καθίσταται δυσνόητη ἢ ἐπιχειρηματολογία μου. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πιστεύω ὅτι ἔγιναν περίπου κατανοητές οἱ θέσεις μου γιά κτιστό φῶς καί γιά κτιστή Χάρη καί πῶς τό στηρίζω αὐτό. Ὁ π. Ἄ. Καρυώτογλου ἀπαντᾷ ὅτι χωρίς νά τό θέλω ὑποστηρίζω τίς θέσεις τοῦ Βαρλαάμ καί τοῦ Ἀκινδύνου (θά προσέθετα ἐγώ καί τοῦ Νικηφόρου Γρηγοῦ) πάνω στό θέμα γιατί δέχομαι ὅτι ὁ Θεός ἔγινε κτιστός ἄνθρωπος, γιά νά ἐπικοινωνήσῃ μαζί μας καί νά μᾶς διδάξῃ πῶς πρέπει νά ζοῦμε. Γιατί, δέν τά δέχεται αὐτά; Αὐτά εἶναι θέσεις τοῦ Βαρλαάμ καί τοῦ Ἀκινδύνου; Δέν εἶναι Ὁρθόδοξες θεολογικές θέσεις αὐτά; Ὁ Θεός δηλαδή δέν ἐνηθρώπησε, δέν ἔγινε κτίσμα, δέν μᾶς συναναστράφηκε καί δέν μᾶς δίδαξε πῶς πρέπει νά ζοῦμε; Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρεται στόν Ρῶσο Θεολόγο Βλ. Λόσκυ καί ἀναφέρει κάποιες θέσεις του ἀπό τό βιβλίο του «Ἡ μυστική Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας». Σέ αὐτές τίς θέσεις ἀναφέρει ὁ Λόσκυ καί τό χωρίο τοῦ Ἀπ. Παύλου πού πα-

ρέθησα καί ἐγώ ἀπό τήν ἀ' πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολή. Ὁ π. Καρυώτογλου δέν αἰσθάνεται ὅτι ἔρχεται σέ σύγκρουση μέ τόν Ἀπόστολο; Γιατί προφανῶς δέχεται ὡς σωστές τίς θέσεις τοῦ Παλαμᾶ γιά τό ᾽Ακτιστο φῶς. Δέν μᾶς λέει ἐδῶ ὁ Ἀπόστολος ὅτι ὁ Θεός κατοικεῖ φῶς ἀπρόσιτο (καί ὄχι προσιτό, μεθεκτό καί ὄρατό ὅπως ἰσχυρίζονται ὁ Παλαμᾶς καί οἱ ἡσυχαστές), καί ὅτι αὐτόν τόν Θεό κανεῖς ἀπό τοὺς ἄνθρώπους δέν εἶδε ποτέ (ὅπως εἶναι στήν ᾽Ακτιστη φύση του), οὔτε καί μπορεῖ νά τόν δεῖ; Ἐχει συνείδηση ὁ Ἀπόστολος τῆς ὄντολογικῆς διαφορᾶς Θεοῦ καί ἀνθρώπου καί γι' αὐτό λέγει ὅτι τόν Θεό κανεῖς ἀπό τοὺς ἄνθρώπους δέν εἶδε ποτέ, οὔτε καί μπορεῖ νά τόν δεῖ. Οἱ ἡσυχαστές δέν λένε ὅτι βλέπουν τόν Θεό, τό ᾽Ακτιστο φῶς; Καί δέν ἔρχονται ἔτσι σέ ἀντίθεση μέ αὐτά πού λέγει ὁ Ἀπόστολος; Αὐτό, τό ὅτι δέν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά δεῖ τόν Θεό ὅπως εἶναι στήν ᾽Ακτιστη φύση του μᾶς τό λέγει ἡ Γραφή καί σέ ἄλλα χωρία. Ὅταν ὁ Θεός λέγει στόν προφήτη Μωϋσῆ ὅτι δέν μπορεῖ νά δεῖ ὁ ἄνθρωπος τό πρόσωπό του καί νά ζήσει, (Ἐξοδος, κεφ. λγ', στίχ. 20) τί ἐννοεῖ; Ὅτι ὅπως εἶναι ὁ Θεός στήν ᾽Ακτιστη φύση του εἶναι ἀδύνατον νά τόν δεῖ καί νά ζήσει ὁ ἄνθρωπος. Γιατί ὑπάρχει ἀκριβῶς αὐτή ἡ ὄντολογική διαφορά Θεοῦ καί ἀνθρώπου, κτιστοῦ καί Ἀκτίστου. Αὐτό μᾶς τό λέει καί ὁ Ἰωάννης στό Εὐαγγέλιό του, στό 1,18 «Θεόν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε»

ὁ μονογενῆς υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο». Ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πού ἐνανθρώπησε, μᾶς ἐξήγησε καὶ μᾶς φανέρωσε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ πῶς εἶναι ὁ Θεός. Αὐτὸ μᾶς τὸ λέγει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος στὸν διάλογο μὲ τὸν Νικόδημο στὸ ἴδιο Εὐαγγέλιο (3,13), ὅτι «οὐδεὶς ἀναβέβηκε εἰς τὸν οὐρανὸν εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ». Ἐδῶ τί μᾶς λέγει ὁ Κύριος; ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν μποροῦσε νά ἀνέβει στὸν Οὐρανό, δέν μποροῦσε νά πλησιάσει τὸν Θεό ἀλλά ὁ Θεός κατέβηκε στήν γῆ καὶ φανέρωσε τὸ θέλημά Του. Δέν ἔχει δηλαδή ὁ ἄνθρωπος ὙΑκτιστες δυνατότητες ὅπως δέχεται ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς καὶ οἱ ἡσυχαστές. Γιατί ἐφ' ὅσον δέχονται μετοχή τοῦ ἀνθρώπου στὸ ὙΑκτιστο, στήν ὙΑκτιστη Χάρη, στὸ ὙΑκτιστο Φῶς, στίς ὙΑκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ, δέχονται μετοχή στὸ ὙΑκτιστο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ὙΑκτιστες δυνατότητες. Γι' αὐτὸ ἀνέφερα στήν προηγούμενη ἐπιστολή μου ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐφ' ὅσον εἶναι κτιστός καὶ ὅλα πάνω του εἶναι κτιστά, καὶ τὸ σῶμα του καὶ ἡ ψυχὴ του καὶ τὸ πνεῦμα του, δέν ἔχει ἄκτιστες δυνατότητες, δέν μπορεῖ νά μεθέξει τὸ ὙΑκτιστο (τὴν ὙΑκτιστη Χάρη, τίς ὙΑκτιστες ἐνέργειες), δέν μπορεῖ νά διεισδύσει στὸν ὙΑκτιστο χῶρο. Γι' αὐτὸ ὁ Παῦλος λέγει ὅτι τὸν Θεό κανεῖς ἄνθρωπος δέν τὸν εἶδε ποτέ, οὔτε καὶ μπορεῖ

νά τὸν δεῖ, δέν ἔχει τέτοια δυνατότητα. Ἡ θέση τοῦ Παλαμᾶ καὶ τῶν ἡσυχαστῶν ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά μετέχει τοῦ ὙΑκτίστου, τῶν ὙΑκτίστων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ, ὀδηγεῖ στὸ τελικὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἄνθρωπος γίνεται φύσει-Θεός καὶ ὄχι ἀπλῶς κατὰ χάριν. Μετοχὴ στὸ ὙΑκτιστο σημαίνει ὅτι γίνομαι ὙΑκτιστος, φύσει Θεός. Δέν γινόμαστε αὐτὸ στὸ ὅποιο μετέχουμε; Καὶ ἔτσι φαίνεται τὸ παράλογο καὶ ἄτοπο τῆς θέσεως ὅτι μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά μετέχει τοῦ ὙΑκτίστου, τῶν ὙΑκτίστων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν δεχθεῖ κανεῖς αὐτὸ, τὸ τελικὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος γίνεται φύσει-Θεός, ὙΑκτιστος δηλαδή. Αὐτὸ φαίνεται καὶ στίς θέσεις τοῦ Λόσκυ πού λέγει ὅτι γινόμαστε μέτοχοι τῆς θείας φύσεως, δηλαδή γινόμαστε ὙΑκτιστοι, γιατί ἡ θεία φύση εἶναι ὙΑκτιστη. Ὅταν κάνει κανεῖς ἓνα συλλογισμό, πρέπει αὐτὸν νά τὸν προεκτείνει στίς ἔσχατες συνέπειές του καὶ τότε θά δεῖ καθαρά ἂν ὁ συλλογισμὸς του εἶναι σωστός ἢ λαθεμένος. Οἱ ἔσχατες συνέπειες τῆς τοποθετήσεως ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά μετέχει τοῦ ὙΑκτίστου, εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος καθίσταται ὙΑκτιστος. Ἀλλά βεβαίως αὐτὸ δέν γίνεται. Δέν μπορεῖ νά ἀλλάξει ἡ ὄντολογία, ὁ ἄνθρωπος εἶναι καὶ παραμένει κτιστός, καὶ ὁ Θεός εἶναι καὶ παραμένει ὙΑκτιστος.

Μετά τιμῆς

Ἄρχιμ. Χριστόδουλος Ταμπακόπουλος

Σ.Σ. Ζητοῦμε συγγνώμη ἀπὸ τὸν Πανοσιολογιώτατο γιὰ τὰ τρία λάθη πού παρεισέφρυσαν στὸ κείμενό του, ἀλλά καὶ τὸ χειρόγραφο κείμενό του δέν μᾶς βοήθησε. Παραθέτουμε αὐτὴ τὴ φορά τὸ κείμενό του ὅπως «ἀκριβῶς» γράφηκε.

- Στυλιανού Στ. Χαρκιανάκι, Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας: *Περί τῆς Ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Θεολογίᾳ*. Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἀθήναι 2014².

Ἡ ἐναίσιμος ἐπί διδακτορία διατριβή τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Αὐστραλίας, πού εἶχε ἐκδοθεῖ γιά πρώτη φορά τό 1965, διατηρώντας πάντοτε μετά ἀπό πενήντα χρόνια ἀπό τήν συγγραφή της τήν ἐπικαιρότητα καί τήν ἀξία της, ἐκδόθηκε ξανά ἀπό τήν Ἀποστολική Διακονία μέ ὀρισμένες βελτιώσεις καί ἀλλαγές ἀπό τόν συγγραφέα. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Σεβ. κ. Στυλιανός στόν πρόλογο τῆς β' ἐκδόσεως, «Ἡ Ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας», τό ὅποιο ὀρθῶς ἔχει ἐκτιμηθεῖ καί χαρακτηριθεῖ ὡς τό ἄρθρον Πίστεως, διά τοῦ ὁποίου ἵσταται ἡ (ἐκ)πίπτει ἡ Ἐκκλησία (*articulus standis et cadentis ecclesiae*), θά παραμείνει πάντοτε ἡ ἀπαρασάλευτος βᾶσις τοῦ θεανθρωπίνου σώματος τῆς Ἐκκλησίας, μεθ' ὅλων τῶν δομῶν καί λειτουργιῶν Αὐτῆς, μέχρι τοῦ τέλους τῶν αἰώνων». Ἡ μελέτη ἀποτελεῖται ἀπό τρία μεγάλα κεφάλαια. Στό α' γίνεται ἀνάλυση τοῦ θέματος μέ τήν ἐξέταση τοῦ ἀλαθήτου στή θρησκεία γενικῶς, στή Θεολογία καθ' ἑαυτό, ὡς πρός τήν Θεοπνευστία, στήν Παλαιά καί τήν Καινή Διαθήκη, στή σχέση του πρός τίς ιδιότητες τῆς Ἐκκλησίας ὡς μιᾶς, ἀγίας, καθολικῆς, καί ἀποστολικῆς. Στό β', ὅπου γίνεται ἡ σύνθεση τοῦ θέματος, τό 1^ο τμήμα τιτλοφορεῖται «Αἱ ἀμέσου σχέσεως πρός τό ἀλάθητον ἐκκλησιολογικαί πραγματικότητες», καί τό 2^ο «Προσπάθεια συνοπτικῆς συνθέσεως ὀρθοδόξου περί ἀλαθήτου διδασκαλίας κατὰ τά διαπιστωθέντα ἐκκλησιολογικά δεδομένα». Στό τμήμα αὐτό περιλαμβάνονται: ἡ ἔννοια καί τό ἀντικείμενο τοῦ ἀλαθήτου τῆς Ἐκκλησίας, ὁ φορεῦς τοῦ ἀλαθήτου τῆς Ἐκκλησίας, τό ὄργανον τοῦ ἀλαθήτου τῆς Ἐκκλησίας, τό ὅποιο δέν μπορεῖ νά εἶναι παρά ὁ θεσμός τῆς Συνόδου, ἐν γένει, καί ἡ Οἰκουμενική Σύνοδος. Γιά τούς μὴ ειδικούς ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τά περιεχόμενα τοῦ τρίτου κεφαλαίου, ὅπου γίνεται ἀνάλυση «Δύο πεπλανημένων ἀκροτήτων καί ἔλεγχος αὐτῶν», καί συγκεκριμένα i) ἡ ρωμαϊκή περί ἀλαθήτου τοῦ πάπα ἀντίληψη καί, ιδίως, ii) ἡ Sobornoost θεωρία τοῦ Α. S. Chomiakov, τήν ὅποια ὁ συγγραφεύς ἐλέγχει γιά ἄκρατη πνευματοκρατία, σχετικοκρατία καί φυσιοκρατία θεωρώντας τήν ιδιαιτέρως ἐπικίνδυνη, ἀφοῦ βρίσκεται μέσα στήν Ὁρθοδοξία καί ὁ κίνδυνος ἀπό αὐτήν εἶναι προφανῆς καί ἀπειλεῖ τό ἴδιο τό σπίτι μας.

Μία παρατήρηση πού δέν μπορεῖ βέβαια νά εἶναι θεολογική, λόγω τῆς μὴ ειδικότητος τῆς ὑπογραφομένης, εἶναι ὁ πολύ σαφῆς καί κατανοητός λόγος τοῦ Σεβασμιωτάτου, παρά τό δύσκολο θέμα τό ὅποιο πραγματεύεται, ὁ ὅποιος, ἂν καί εἶναι

γραμμένος σέ καθαρεύουσα, διατηρεῖ τήν εὐχέρεια γραφῆς του, τήν ὁποία γνωρίζουμε μέ τόν Ἰ. Μ. Χατζηφώτη καί σέ ἄλλες πνευματικές ἀσχολίες του.

○ Κωνσταντίνου Ἰ. Χολέβα: *Ἡ ἑλληνορθόδοξη πρόταση. Γιά τήν κρίση, τήν παιδεία, τά ἔθνηικά θέματα. Ἀρχονταρίκι, Ἀθήνα 2015.*

Τό νέο βιβλίό τοῦ κ. Κ. Χολέβα ἔρχεται στήν ὥρα του μέ ἀπόλυτη ἀκρίβεια στήν καθορισμένη ἀπό τίς ἐξελίξεις συνάντηση μέ τήν ἱστορία τῶν Ἑλλήνων τίς ἡμέρες πού γράφονται αὐτές οἱ γραμμές, τέλη Ἰουνίου 2015. Ἔρχεται νά μᾶς θυμίσει ὅτι τίποτε δέν εἶναι καινούριο στήν ἱστορία τοῦ τόπου μας ἀλλά καί ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο νά ἀκούσουμε ἢ νά θυμηθοῦμε τήν ἐμπειρία καί τήν διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν πατέρων τοῦ Γένους μας σέ στιγμές πολύ δύσκολες, νά ἀκούσουμε τήν «ἑλληνορθόδοξη πρόταση» γιά τήν κρίση, τήν παιδεία, τά ἔθνηικά θέματα. Στιγμές πρωτόγνωρες πραγματικά γιά τούς σημερινούς, μά γνωστές μέ διαφορετικά ὀνόματα καί ἐξωτερικά συμπτώματα γιά ἐκείνους πού γνωρίζουν νά διαβάζουν τήν οὐσία πίσω ἀπό τά φαινόμενα. «Ὅταν ἔρχεται μία οἰκονομική δυσπραγία ἢ πτώχευση» γράφει ὁ κ. Χολέβας, «ὁ Ἕλληνας ἔχει μάθει νά μὴν ἀπογοητεύεται. Παράλληλα πρός τίς οἰκονομικές καί διπλωματικές προσπάθειες ἀναβαπτίζεται στίς ἑλληνορθόδοξες καταβολές του καί ἀναγεννᾶται. Ἔτσι ἔκαναν οἱ πρόγονοί μας μετά τήν πτώχευση τοῦ 1893 καί ἔφτασαν στό θαῦμα τοῦ 1912-13». Τό πόνημα χωρίζεται σέ τρία τμήματα: α) Μορφές καί πρότυπα, β) οἱ τόποι, τά γεγονότα, γ) οἱ ρίζες μας χαράσσουν τήν προοπτική μας. Σέ αὐτά, ἔχουν συγκεντρωθεῖ κείμενά του ἀπό δημοσιεύσεις σέ ἐφημερίδες, περιοδικά ἢ ἀπό ὁμιλίες σέ Ἑλλάδα καί Κύπρο. Σκοπός του καλοπροαίρετος διάλογος σέ θέματα ὠφέλιμα κατ' ἀρχήν καί κυρίως στή νεότητα τοῦ τόπου μας ἀλλά καί σέ κάθε σκεπτόμενο Ἕλληνα, ὥστε νά συνεχίσει νά «λειτουργεῖ στόν τόπο μας τό θαῦμα».

○ Γεωργίου Κ. Σκλία: *Εἰκόνα καί ποιμαντική διακονία. Κόρινθος 2014.*

Ἐνα πάρα πολύ ἐνδιαφέρον θέμα χειρίζεται ὁ θεολόγος συγγραφεύς στό βιβλίό του αὐτό: τή λειτουργία τῆς εἰκόνας στά ποιμαντικά κείμενα τοῦ περιοδικοῦ «Ἐφημέριος» ἀπό τῆς ἰδρύσεώς του μέχρι σήμερα (1952-2007). Ἐξετάζοντας τήν εἰκόνα στήν ποιμαντική ἐπικοινωνία καί τήν θρησκευτική ἀγωγή, τήν ἔκδοση, τούς συγγραφείς τά ἄρθρα ποιμαντικοῦ περιεχομένου, τόν θρησκευτικό τύπο καί τήν εἰκονογράφηση, καί ἐπιχειρώντας ἐρευνητική προσέγγιση τῶν εἰκόνων κατά θεματική ἐνότητα στό περιοδικό «Ἐφημέριος» καί περνώντας σέ θεολογική θεμελίωση ποιμαντικοῦ ἔργου, τήν ποιμαντική ἐπικοινωνία σέ διάφορες μορφές καί προβλήματα, καί τήν ποιμαντική κατά τή συγκρότησή της μέ τή βοήθεια συγχρόνων προσεγγίσεων, καταλήγει στήν λειτουργία καί χρήση τῶν εἰκόνων. Στά συμπεράσματά του καταγράφει μεταξύ ἄλλων ὅτι ἡ λειτουργία τῆς εἰκόνας στά ποιμαντικά κείμενα τοῦ περιοδικοῦ ἀποτελεῖ σίγουρα ἐνδιαφέρον θέμα μέ πολλές προεκτάσεις καί παράλληλα συνδέσεις στήν ἀσκηση τῆς ποιμαντικῆς διακονίας. Ἐπίσης τονίζει ὅτι ἡ συνοδεία ποιμαντικῶν ἄρθρων μέ κοσμικές εἰκόνες εἶναι κάτι πρωτότυπο καί ἀσυνήθιστο καί στό συγκεκριμένο περιοδικό εἴτε λειτουργοῦν αὐτόνομα ἔχοντας

τόν δικό τους ποιμαντικό ρόλο είτε συμπληρώνουν τό κείμενο πού συνοδεύουν. Μᾶς ξάφνιασε εὐχάριστα ἡ μελέτη, διότι ἀναδεικνύει θέματα πού εἶναι δυνατόν νά χρησιμεύσουν κατά τήν συνέχιση τῆς ἐκδόσεως τοῦ προκειμένου περιοδικοῦ, ἀλλά καί κάθε ἄλλου σέ ἀνάλογη περίπτωση.

- Στολίγκα Γεωργίου Βασ.: *Ποινική μεταχείρισις τοῦ κατωτέρου Κλήρου κατά τό Ὁρθόδοξον Κανονικόν Δίκαιον*. Ἐκδόσεις Παρηρσία, Ἀθήνα 2014.

Ἡ μεταπτυχιακή αὐτή ἐργασία τοῦ κ. Γ. Στολίγκα ἔρχεται νά καλύψει κενό στήν ἱστορία τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καί εἶναι πολύ ἐνδιαφέρουσα, καθώς περιλαμβάνει τεράστιο ἀριθμό Ἱερῶν Κανόνων καί τάξεων τοῦ «κατωτέρου Κλήρου», τούς ὁποίους κωδικοποιεῖ, ἀναλύει ζητήματα πού δέν εἶναι γνωστά στό εὐρύ κοινό, ἀλλά καί στόν Κλῆρο γενικότερα, σχετικά μέ τό θέμα καί δίδει σαφεῖς πληροφορίες γιά τήν ποινική μεταχείρισή του κατά τήν ἰσχύουσα Νομοθεσία. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τό δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου, ἀπό τήν ἄποψη ὅτι καταγράφονται ἐκεῖ σχετικοί Κανονισμοί πού ἐντοπίσθηκαν καί ἐξετάζεται διεξοδικῶς ἡ θετική στάση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στόν κατώτερο Κλῆρο ὅπως καί ἡ ψήφιση ἀπό τήν Ἱ. Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ Κανονισμοῦ πού ἀφορᾷ στήν τάξη τῶν ψαλτῶν. Ὁ συγγραφεύς κατόρθωσε μέ τήν ἀγάπη του ἀπέναντι σέ ἕνα θεωρητικά ὄχι τόσο ἐλκυστικό θέμα, νά κερδίσει τίς ἐντυπώσεις μέ τήν σεμνότητα, τήν εὐσυνειδησία, τή γνώση καί τόν ἀπέριττο ἀλλά καί προσεκτικό λόγο του.

- Πρωτοπρεσβυτέρου Δημητρίου Νιάρη: «*Ὁρθοδοξία*» ὁ *θησαυρός τῶν ἀγαθῶν*. Ἀθήνα 2013.

Μέ σκοπό τήν ἀνάδειξη τῆς τεράστιας προσφορᾶς τῶν ἁγίων στήν πνευματική οἰκοδομή τῶν ἐνοριτῶν του καί μέ δεδομένο ὅτι ὁ κηρυγματικός λόγος πρέπει νά εἶναι οὐσιαστικά λειτουργικός, χαρισματικός, σωτηριολογικός, ἐλκυστικός καί παρηγορητικός, ὁ συγγραφεύς παρουσιάζει σέ ἕνα τόμο κηρύγματα ἁγίων ἑορτῶν μέσα ἀπό πολυποικίλες καί πολύτροπες πνευματικές διαδρομές, οἱ ὁποῖες μποροῦν νά βοηθήσουν τόν σύγχρονο ἄνθρωπο νά ξεπεράσει τά προβλήματα καί τά ἀδιέξοδα πού δημιουργοῦνται στήν ἐποχή μας. Προβάλλει μέ λόγο δομημένο, σαφῆ καί γοργό τήν Ὁρθοδοξία ὡς τή μόνη πραγματική ἐλπίδα τοῦ σύγχρονου κόσμου, ἄν ἐρμηνευθοῦν σωστά τά στοιχεῖα πού ἐμπεριέχονται στήν παράδοσή της καί ἀνταποκρίνονται στά προβλήματα καί τίς πνευματικές ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου σήμερα. Οἱ κάθε ἡλικίας, γένους, προελεύσεως, θέσεως, μορφώσεως καί τρόπου ἁγιασμοῦ ἅγιοι τῆς πίστεώς μας συνιστοῦν φάρους πού φωτίζουν στό διηνεκές τόν πιστό. Στό πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου περιλαμβάνεται σημαντικός ἀριθμός ἁγίων καί μεγάλων ἑορτῶν. Ἀκολουθεῖ τμήμα ὅπου περιέχονται κείμενα γιά τήν Ἱστορία καί τήν Ἀποκάλυψη στήν ὀρθόδοξη χριστιανική θεολογία, ἕνα δεύτερο ὅπου σχολιάζεται ἡ σχέση θεολογίας καί κινηματογραφικῆς ἀφήγησης στόν Ταρχόφσκι καί τό αἶτημα τῆς ἀγάπης καί τοῦ νοήματος τῆς ὑπαρξῆς στήν ταινία του «Θυσία» καί ἕνα ἀκόμη, ὅπου ἀσχολεῖται μέ τό ἔμβρυο καί τό βιοηθικό ζήτημα τῆς ἀμβλώσεως. Τό πόνημα συνοδεύεται ἀπό ἐπιλεγμένη βιβλιογραφία, γεγονός πού ἐνισχύει τήν ὑπευθυνότητά του.

Προϋποθέσεις συνταξιοδοτήσεως κληρικῶν καί δικαιολογητικά

Πρωτοπρ. Γεωργίου Βαμβακίδη
Γενικοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Ἱ.Μ. Ζιχῶν καί Νευροκοπίου

Τόν Ἰούλιο τοῦ 2010 ψηφίστηκε ἀπό τή Βουλή ὁ ἐν λόγῳ Νόμος πού δημοσιεύτηκε στό ΦΕΚ /120-Τ.Α./21-7-2010 καί ἀναφέρεται σέ διάφορες περιπτώσεις συνταξιοδοτήσεως τῶν Δημοσίων Ὑπαλλήλων ἀλλά καί τῶν Κληρικῶν. Στό ἄρθρο 6 προσδιορίζονται μέ ἀκρίβεια ὡς ὄριο συνταξιοδοτήσεως ἀνδρῶν καί γυναικῶν στόν λεγόμενο Δημόσιο Τομέα τό συμπληρωμένο ἐξηκοστό πέμπτο (65) ἔτος. Γιά τούς Κληρικούς ὅμως τό ἐν λόγῳ ἄρθρο δέν προβλέπει κάτι σχετικό περί ἀποχωρήσεώς τους ἀπό τήν ὑπηρεσία μετά τήν συμπλήρωση τοῦ 65ου ἔτους τῆς ἡλικίας των καί συνεπῶς τά ὄρια συνταξιοδοτήσεως τῶν Κληρικῶν παραμένουν τά ἴδια καί εἶναι:

α) Ἡ συμπλήρωση τοῦ ἐβδομηκοστοῦ (70) ἔτους τῆς ἡλικίας καί ταυτόχρονα ἡ τριακονταπενταετής (35) καί ἄνω πραγματική ὑπηρεσία στό Δημόσιο ἀπό τήν ἡμέρα τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀσφαλιστικῶν κρατήσεων. β) Ἡ συμπλήρωση τοῦ ἐβδομηκοστοῦ πέμπτου (75) ἔτους τῆς ἡλικίας καί ὀπωσδήποτε τουλάχιστον δεκαπενταετῆ (15) καί οὔτε μέρα λιγότερο, ὑπηρεσία στό Δημόσιο ἀπό τήν ἡμέρα ἐνάρξεως τῶν ἀσφαλιστικῶν κρατήσεων τοῦ Κληρικοῦ καί γ) Γιά λόγους υγείας ἀνεξαρτήτως ἡλικίας κατόπιν Γνωματεύσεως τῆς Δευτεροβαθμίου Ὑγειονομικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς περιοχῆς πού ὑπηρετεῖ ὁ Ἐφημέριος.

Περαιτέρω δικαιολογητικά πού πρέπει

νά ὑποβάλλει ὁ Κληρικός στήν Μητρόπολη εἶναι: 1) Φωτοτυπία τῆς Ἀστυνομικῆς Ταυτότητός του, 2) Ὑπεύθυνη δήλωση ὑπογεγραμμένη πού νά ἀναφέρει ὅτι ὄντως δέν εἶναι ἐκπαιδευτικός, 3) σέ περίπτωση προϋπηρεσίας σέ ἄλλο φορέα βεβαίωση τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου αὐτῆς ἀπό τόν φορέα πρὶν ἀπό τήν χειροτονία. Προϋπηρεσία Κληρικοῦ ὡς Ἱεροφάλτου δέν προσμετράται στά χρόνια ὑπολογισμοῦ τῆς τριακονταπενταετίας, εἰμή μόνο στίς μισθολογικές ἀναβαθμίσεις καί προαγωγές τῶν κληρικῶν, 4) τήν ἔντυπη ὑπεύθυνη δήλωση τοῦ Γ.Λ.Κ. μέ τά σχετικά ἐρωτήματα γιά τόν χρόνο ὑπηρεσίας του ὑπογεγραμμένη, 5) ἀντίγραφο τοῦ ἀρχικοῦ του διορισμοῦ ἀπό τήν ἡμέρα πού ἄρχισαν οἱ ἀσφαλιστικές του κρατήσεις, στ) Βεβαίωση ἀποδοχῶν τῆς τελευταίας πενταετίας, ζ) Βεβαίωση ὑπηρεσιακῶν μεταβολῶν. Ὅλα αὐτά ἀφοροῦν δικαιολογητικά πού προσκομίζονται ἀπαραίτητα μαζί μέ τό Δ.Α.Υ.Κ. στό Γ.Λ.Κ. καί ἀφοροῦν τήν κύρια σύνταξη τοῦ ἀποχωροῦντος ἀπό τήν ἐνεργό ὑπηρεσία Ἐφημερίου. Γενικότερα ὅσα περισσότερα στοιχεῖα προσκομισθοῦν πού ἀφοροῦν στίς μισθολογικές ἀναβαθμίσεις καί ἐξελίξεις τοῦ Κληρικοῦ τόσο καλύτερο γιά τήν ταχύτατη καί ἀπρόσκοπτη ἐκκαθάριση τῆς αἰτήσεώς του σύμφωνα μέ τίς τελευταῖες παρατηρήσεις καί ἐξηγήσεις τῶν ἀρμοδίων ὑπαλλήλων τοῦ Γενικοῦ Λογιστηρίου τοῦ Κράτους.

Προτείνουμε :

Τήν Δευτέρα:

20.00 ΤΟ ΑΛΑΤΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

Παραδοσιακή μουσική με τον Λάμπρο Λιάβα.

00.00 ΜΕ ΛΟΓΙΑ ΑΚΡΙΒΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ

Άποσπάσματα από κείμενα Πατέρων με μουσικές γέφυρες. Με την Κυριακή Αϊλιανού.

Τήν Τρίτη:

16.01 Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ

Μορφές από την ιστορία της Ψαλτικής.

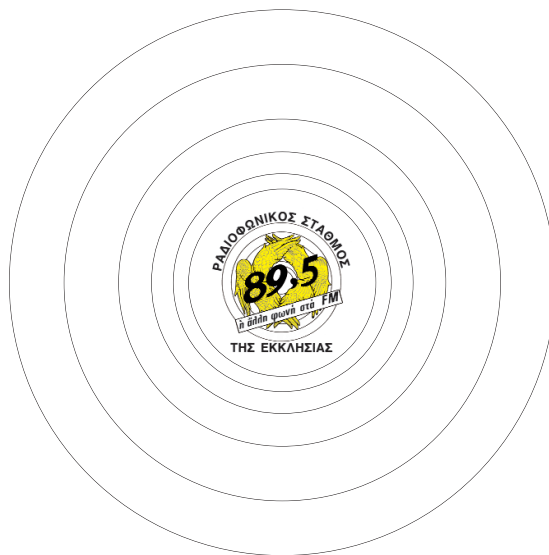
Με τον Δημήτρη Μπαλαγεώργο

καί τον Γρηγόρη Αναστασίου.

Τήν Κυριακή:

14.30 ΓΝΗΣΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Με τον Γιάννη Τσιαμούλη και τον Στέλιο Κατσιάνη.

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ
ΤΕΛΟΣ
Ταχ. Γραφείο
Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
Αριθμός Άδειας
10

ΕΝΤΥΠΟ ΚΛΕΙΣΤΟ ΑΡ. ΑΔΕΙΑΣ 1856/2004 Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 01 2355

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.)
Ίω. Γενναδίου 14 115-21 Άθήναι
Τηλ. 210-72.72.253. Fax: 210-72.72.251
ISSN 1105-7203